T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İMAM ŞÂFİÎ'İNİN ŞİİRİNDE İNŞÂÎ CÜMLELER (İLMÜ'L-MEÂNÎ AÇISINDAN TAHLİLİ)

Yüksek Lisans Tezi

MUHAMMED YILMAZ
ORCİD NO: 0000-0003-4376-1515

İZMİR - 2020

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İMAM ŞÂFİÎ'İNİN ŞİİRİNDE İNŞÂÎ CÜMLELER (İLMÜ'L-MEÂNÎ AÇISINDAN TAHLİLİ)

Yüksek Lisans Tezi

MUHAMMED YILMAZ

DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ EYUP AKŞİT

İZMİR - 2020

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "**İmam Şâfiî'nin Şiirinde İnşâî Cümleler (İlmü'l-Meânî Açısından Tahlili)**" adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../…/ 2020

Muhammed YILMAZ

İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ TS EN ISO 9001:2015	T.C. **İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ** **Sosyal Bilimler Enstitüsü**	K-Q TSE-ISO-EN 9000
	TEZ SINAVI TUTANAK FORMU	**Dok. No:** FR/604/21 **İlk Yayın Tar.:** 03.10.2017 **Rev. No/Tar.:** 00/.. **Sayfa 1 / 1**

GÖNDEREN : Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Başkanlığı
GÖNDERİLEN : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalımız Yüksek Lisans Programı öğrencisi Muhammed YILMAZ ile ilgili Tez Sınav Tutanağı aşağıdadır.

Tarih:
Sayı :

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı
İmza
Prof.Dr. Sevgi TÜTÜN

SINAV TUTANAĞI

Tez Sınav Jürimiz tarafından incelenen ***"İmam Şafiî'nin Şiirlerinde İnşâî Cümleler (İlmü'l-Meânî Açısından Tahlili)"*** başlıklı tezli yüksek lisans tezi ile ilgili olarak jürimiz 13.08.2020 tarihinde toplanmış ve adı geçen öğrenciyi Tez Sınavına tabi tutmuştur. Sınav sonucunda adayın tezi hakkında OYBİRLİĞİ/~~ÇOKLUĞU~~ ile aşağıdaki karar verilmiştir.

☒ KABUL

Kabul Edilen Tezli Yüksek Lisans tezi:

i) Bilime yenilik getirmiştir ☐

ii)Yeni bir bilimsel yöntem geliştirmiştir ☐

iii)Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulamıştır ☒

iv) Uygulama yapmıştır (sadece Yüksek Lisansta geçerlidir) ☐

☐ RED

☐ DÜZELTME *

Tez Sınav Jürisi	Unvanı ve Adı Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Eyüp AKŞİT	
Üye	Doç. Dr. Mehmet İLHAN	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi İzzet MARANGOZOĞLU	
Üye		
Üye		

Eki : Tez Değerlendirme Formu (Her bir jüri için).

* Tez sınavında düzeltme kararı verilmesi halinde jüri tarafından öngörülen düzeltmelere ilişkin bir jüri raporu eklenmelidir. Düzeltmeler için Ek süre her defasında en fazla yüksek lisans öğrencileri için 3 ay, doktora öğrencileri için 6 aydır.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

İMAM ŞÂFİÎ'NİN ŞİİRİNDE İNŞÂÎ CÜMLELER

(İLMÜ'L- MEÂNÎ AÇISINDAN TAHLİLİ)

Muhammed YILMAZ

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

İmam Şâfiî bir İslam hukuku âlimi olmakla birlikte iyi de bir şairdir. Her ne kadar şairlik yönü güçlü olsa da o hep bir fakih olarak tanınır. Hakkındaki çoğu araştırma onun fakihlik yönünü ele alır ve şairliğini ihmal eder. İmam Şâfiî şairliği yönüyle Arap edebiyatçıları ve dilbilimcilerinden pek çok övgüye mazhar olur. Şiirlerinde çeşitli konuları net ifadelerle aktarır ve mesajlarını toplumun her kesimine ulaştırır. Bunun nedeni ise İmam Şafiî'nin şiirlerinde sade bir dil ve anlaşılır bir üslup kullanmasıdır. Şiirlerinde almış olduğu Kur'ân, hadis, dil ve edebiyat eğitiminin etkisi açıkça görülmektedir. Şiirlerinde, sözcük seçiminde ki titizlik ve anlam derinliği okuyucusunu içine çeken bir yapıya sahiptir.

İmam Şâfiî'nin şiirleri, konu bakımından zengin bir çeşitliliğe sahiptir. Şiirlerinde genel olarak; inanç, hikmet, ahlak, adap, nasihat, tasavvuf, züht, ilim, eğitim, hayat tecrübeleri gibi farklı konuları ele almaktadır. Şiirlerinde ele aldığı konular bize onun "insan ve toplum için sanat" anlayışını benimsediğini gösterir. Anlaşılır bir dil, yalın bir ifade ile söylemiş olduğu şiirleri Arap dilini bilen herkese hitap edecek bir sadeliğe sahiptir.

Üç bölümü içeren araştırmamız neticesinde onun şiirlerinde genel olarak inşâî yapılara çokça yer verdiğini ve bu yapıları sadece hakiki anlamında değil, nasihat, öğüt, kınama, yerme vb. mecâzî anlamlar için de kullandığı tespit edildi.

Anahtar Kelimeler: İmam Şâfiî, Arapça Şiir, İnşâî cümleler, İlmu'l-Meânî.

SUMMARY

Master's Thesis

CONSTRUCTION SENTENCES IN THE POEMS OF IMAM SHAFIÎ (ANALYSIS IN TERMS OF ILM UL-MA'ANI)

Muhammed YILMAZ

Izmir Kâtip Çelebi University

Institute of Social Sciences Department of Basic Islamic Sciences

Imam Shafii is a good poet as well as he is a good wise of Islamic law. Imam Shafii is a good poet, although he is a scholar of Islamic law. Although his poetic aspect is strong, he has always been known as a jurist. Most of the studies on him take the jurisprudence aspect of him and neglect his poetry. Imam Shafii received many praises from Arab literati and linguists for his poetry. He conveys various topics in his poems with clear expressions and conveys his messages to all segments of the society. The reason for this is that Imam Shafii uses a plain language and an understandable style in his poems. The influence of the Quran, hadith, language and literature education he received is clearly seen in his poems. The meticulousness and depth of meaning in the choice of words in his poems have a structure that attracts the reader.

Imam Shafii's poems have a rich variety in terms of subject. In general in his poems; It deals with different subjects such as belief, wisdom, morality, adaptation, advice, sufism, asceticism, science, education and life experiences. The subjects he deals with in his poems show us that he has adopted the understanding of "art for man and society". His poems he sang with an understandable language and a simple expression have a simplicity that will appeal to anyone who knows the Arabic language.

As a result of our research, which includes three chapters, it is stated that his poems generally include constructional structures and these structures are not in their real sense, but advice, advice, condemnation, criticism, etc. we've seen it use it for metaphorical meanings.

Key Words: Imam Shafii, Arabic Poems, Constructional Sentences, Ilm Ul-Ma'ani.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ ..... **ii**

TEZ SINAVI TUTANAK FORMU ..... **iii**

ÖZET ..... **iv**

SUMMARY ..... **v**

İÇİNDEKİLER ..... **vii**

KISALTMALAR ..... **x**

ÖNSÖZ ..... **xi**

GİRİŞ **1**

ı. ARAŞTIRMANIN KONUSU 1

ıı. ARAŞTIRMANIN AMACI 2

III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ 2

ıv. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI 3

BİRİNCİ BÖLÜM **5**

İMAM ŞÂFİÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ **5**

1. HAYATI 5

1.1. İmam Şâfiî'nin Doğumu ve Soyu 5

1.2. Çocukluğu, Yetişmesi ve İlim Tahsili 6

1.3. Mekke ve Medine'de İlim Tahsil Etmesi 8

1.4. Yaşadığı Dönem 9

1.5. İmam Şâfiî'nin Hocaları 11

1.5.1. Mekke Ahalisinden Olan Hocaları 11

1. 5. 2. Medine'deki Hocaları 11

1. 5. 3. Yemen Halkından Olan Hocaları 13

1. 5. 4. Irak Halkından Olan Hocaları 13

1.6. Öğrencileri 14

1.6.1. Mekke'deki Öğrencileri 14
1.6.2. Bağdat'taki Öğrencileri 14
1.6.3. Mısır'daki Öğrencileri 14
1.7. Vefatı 15
2. İMAM ŞÂFİÎ'NİN ESERLERİ 16
2.1. Hukukla İlgili Eserleri 17
2.2. Tefsirle ilgili Eserleri 17
2.3. Hadisle ilgili Eserleri 18
2.4. Akaidle ilgili Eserleri 18
2.5. Edebiyatla ilgili ve Diğer Eserleri 18
3. EDEBİ KİŞİLİĞİ 18
3.1. Edebiyattaki Konumu Ve Ulemânın Hakkındaki Görüşleri 20
3.2. Ana Hatlarıyla Şiiri 24
3.3. Şiirlerinin Konuları 26
3.4. Arap Şiirindeki Yeri 27
3.5. Divanı 27
İKİNCİ BÖLÜM 30
BELÂGAT, FESAHAT, MEANİ VE İNŞÂÎ CÜMLELER 30
1. BELÂGAT 30
1.1. Belâgat Tarihine Kısa Bir Bakış 32
2. FESAHAT 35
3. MEÂNÎ İLMİ 35
2.3.1. Meânî İlminin Konusu 37
4. İNŞÂÎ CÜMLELER 38
4.1. İnşâ'nın Tanımı 40
4.2. İnşanın Kısımları 41

4.2.1. İnşâ-ı Talebi Ve Kısımları 42
4.2.1.1. Emir (اَلأَمْرُ)..... 42
4.2.1.1.1. Emirin Hakiki Kullanımı 43
4.2.1.1.2. Emr'in Mecazi Kullanımları..... 46
4.2.1.2. Nehiy (النَّهْي)..... 51
4.2.1.2.1. Nehyin Mecazi Kullanımları 53
4.2.1.3. İstifham (الإسْتِفْهامْ) 56
4.2.1.3.1. İstifham Edatlarının Hakiki Kullanımı 58
4.2.1.3.2. İstifham Edatlarının Mecazi Kullanımları 61
4.2.1.4.Temennî (التَّمَنِّي) 68
4.2.1.4.1.Temenninin Mecazi Kullanımları..... 72
4.2.1.5. Nidâ (النِّدَىَ)..... 73
4.2.1.5.1. Nidanın Mecazi Kullanımları 74
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM..... 77
İMAM ŞÂFİÎ'İNİN ŞİİRİNDE İNŞÂÎ CÜMLELER VE TAHLİLLERİ 77
1. EMİR..... 77
2. NEHİY 81
3. İSTİFHAM..... 85
4. TEMENNİ..... 90
5. NİDÂ..... 92
SONUÇ 97
KAYNAKÇA..... 100
ÖZGEÇMİŞ 105

KISALTMALAR

a.s. :Aleyhisselâm

a.g.e. : Adı Geçen Eser

a.g.m. : Adı Geçen Madde

b. : İbn

Bkz. : Bakınız

c. : Cilt

c.c. : Celle Celâlühü

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

Çev. : Çeviren

h. : Hicri

Hz. : Hazreti

m. :Miladî

nşr. : Neşreden

ö. : Ölümü

s. : Sayfa

ss. : Sayfalar

s.a.v. : Sallallahualeyhivesellem

sy. : Sayı

r.a. : Radiyallahu anhu / anha

Thk. : Tahkik eden

ts. : Tarihsiz

vd. : Ve diğerleri

Yay. :Yayınları

Vf. : vefat

y.y : yayın yılı

ÖNSÖZ

İmam Şâfiî'nin İslam kültürü ve medeniyetine olan katkısı ve etkisi herkesin malumudur. Bundan dolayıdır ki İmam Şâfiî'nin hayatı, mezhebi, fikirleri ve eserleri üzerine binlerce araştırma yapılmıştır.

Ülkemizde de İmam Şâfiî'yle ilgili çok sayıda akademik araştırma mevcuttur. Bu çalışmalar genellikle İmam Şâfiî'nin fıkıhçı yönüyle ilgilidir. Onun edebi kişiliği ve şiirlerine dair çalışmalar ise çok az sayıda olup bunlar ise genellikle makale düzeyinde kalmıştır. Tarihe mal olmuş, böyle bir şahsiyet ile ilgili ülkemizde tez çalışmasının olmaması bizi böyle araştırmaya sevk etmiştir.

Üç bölümü içeren çalışmamızın birinci bölümünde İmam Şâfiî'nin hayatı, yaşadığı dönem, tahsil hayatı, hocaları, öğrencileri, eserleri, edebi kişiliği, şiirleri vb. meseleler ele alındı. İkinci bölümde belâgat, fesahat, meânî ve inşâi cümleler genel hatlarıyla ele alındı. Bu bölümde inşai cümlelerin hakiki ve mecazi kullanımlarına dair örnekler çoğunlukla ayetlerden seçildi. Üçüncü bölümde ise İmam Şâfiî'nin şiirlerindeki inşâî cümleler tahlil edilmeye çalışıldı.

Tezimin her türlü aşamasında bana kıymetli desteklerini esirgemeyen bilgi ve yönlendirmeleri ile çalışmamın şekillenmesinde desteğini gördüğüm tez danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Eyup AKŞİT başta olmak üzere tez savunmamda kıymetli eleştirileri ile katkıda bulunan Dr. Öğretim Üyesi İzzet MARANGOZOĞLU ve Doç. Dr. Mehmet İLHAN hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Teknik yardımlarından dolayı Uğur KALKANKIRAN ve Hasan MEŞE'ye teşekkür ederim. Ayrıca sürekli desteğini gördüğüm kıymetli eşim ve manevi desteklerinden ötürü anne ve babama minnet ve şükranlarımı sunar, bu çalışmanın hayırlı olmasını Yüce Rabbimden temenni ederim.

Muhammed YILMAZ

13.08.2020

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Tarihe mal olmuş büyük bir İslam âlimi olan İmam Şâfiî her ne kadar fıkıhçı yönüyle meşhur olsa da aynı zamanda Arap dili ve edebiyatı alanında da otoritesi Asma'î (ö. 216/831), el-Mazenî (ö. 249/863) ve Câhiz (ö. 255/869) gibi meşhur Arap edebiyatçıları ve dilbilimcileri tarafından kabul edilmektedir. Hatta onun edebiyatçılığı, zaman itibariyle fıkıhçı kimliğinden daha öncedir. Nitekim İmam Şâfiî'nin elli dört yıllık ömrünün yaklaşık yirmi yılını Arap dilinin fesahati ve inceliklerini öğrenmek için uğraştığı rivayet edilmektedir. *el-Ümm* adlı eseri başta olmak üzere ve diğer eserlerinde de eski ve fasih Arapçayı sıkça kullanması, bu alanda kendisi hakkında yapılan bütün olumlu yorumları ve ''Eğer şiir, ulemanın kadrini düşürmeseydi, bugün ben, Lebid'ten daha büyük şair olurdum."[1] sözü de bu alandaki konumunu haklı çıkarır niteliktedir. Kendisinden sonra gelen edebi şahsiyetler de onun edebi kişiliğini kabul ederek bunu övgülerle dile getirmişlerdir.

Çalışmamızda ele aldığımız İmam Şâfiî'nin adına derlenen divanda, belâgatın her üç ana dalına ait uygulamaların çokça var olduğunu görmekteyiz. Bundan dolayı divanla ilgili birçok şerh ve çalışmalar yapılmıştır. Bizde bu bağlamda divanın önemine binaen belaği açıdan ele almaya çalıştık.

Çalışmamızda edebiyat ve şiir alanında önemli ve üstün bir konuma sahip olan ve zamanının dilcisi olarak da kabul edilen İmam Şafiî'nin adına derlenen divanında bulunan şiirlerini, ilmü'l-meânînin konusu açısından inceleyerek, inşâî cümlelerin kapsamına giren şiirleri tek tek tespit etmeye çalıştık. İmam Şafiî'nin şiirlerindeki inşâî cümlelerin hangi manada kullanıldığını bu bağlamda tahlil ederek değerlendirdik. Böylece edebi kişiliğinin de ne kadar güçlü olduğunu şiirlerini tahlil ederken ortaya koymaya çalıştık.

---

[1] Muhammed İbrahim Selîm, *Dîvânü'l-İmâm eş-Şâfiî el- Müsemma bi-Cevherü'n-nefîs fî-şi'ri'l-İmâm Muḥammed b. İdrîs,* Mektebetu İbn'i Sina, Kahire: ts. s. 9.

II. ARAŞTIRMANIN AMACI

Fıkıh âlimi olmakla birlikte iyi bir şair olan İmam Şâfiî (ö. 204/820) aynı zamanda Arap dili ve edebiyatı dâhilerinden de bu hususta pek çok övgüler almıştır. O, şiirlerinde çok farklı konulara temas ederek amaçladığı mesajını anlaşılır bir şekilde, çok sağlam ve net ifadelerle muhatabına aktarmış, meramını eğip bükmeden vermek istediği mesajlarla her kesime hitap edebilmiştir. Çok sade ve anlaşılır bir dil kullanan İmam Şâfiî'nin divanı bizlere bunu açıkça göstermektedir. O, bazı edebiyatçıların "En iyi şair şiirinde anlaşılması zor olan kelimeleri kullanan şairdir." görüşünü benimsememiştir. Müellifin şiirlerindeki kelimelerin dizimi ve anlam güzelliği ile adeta okuyucusunu içine çeken bir yapıya sahip olmakla beraber konu bakımından da geniş bir yelpazeye sahiptir. Bununla birlikte şiirleri yapısal açıdan ve üslup açısından da cahiliye dönemindeki şiirleri aratmayacak derecede bir özelliğe sahiptir. İmam Şafiî'nin edebî kişiliğinin oluşumunda ve üstün bir zekânın ürünü olan şiirlerinde almış olduğu Kur'ân, hadis, dil ve edebiyat eğitiminin etkisi açıkça görülmektedir.

İmam Şâfiî, yirmi yıla yakın bir zaman Arapların en fasihi sayılan bedevîler içinde yaşamış, dilin inceliklerini, şiirleri ve edebiyatı öğrenmiştir. Bu sayede on bin beyit ezbere bildiği rivayet edilmektedir. Nitekim onun şairliği ve Arap kültürüne hâkimiyeti de buna dayanmaktır.

Araştırmamızın amacı İmam Şâfiî'nin edebi kişiliği, şiirleri ve divanı hakkında bilgiler vererek divanındaki öne çıkan ve inşâ kapsamına giren şiirlerini inceleyerek tahlil etmeye çalışmaktır.

III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

"Nitel Araştırma" ve "Nicel Araştırma" biçiminde ikili bir tasnife tabi tutulan araştırma yöntemlerinde süreç incelenerek konunun doğasına göre farklılık arz edebilir. Her iki araştırma yöntemi de farklı özelliklere ve veri toplama araçlarına sahiptir. İmam Şâfiî'nin şiirinde inşâî cümleleri tahlil ettiğimiz bu çalışma konusunun doğası gereği nitel bir veri analizi yöntemi olan doküman analizine dayanmaktadır. Öncelikle İmam Şâfiî'nin hayatı, yaşadığı dönem, tahsil hayatı, hocaları, öğrencileri, eserleri, edebi kişiliği, şiirleri vb. hakkında klasik ve modern

dönemde yazılan eserler titizlikle incelenmiş ancak edebi yönüne daha çok yer verilmiştir. Belâgat, fesahat, meânî ve inşâi cümleler genel hatlarıyla ele alınmıştır. Bu bölümde inşai cümlelerin hakiki ve mecazi kullanımlarına dair örnekler çoğunlukla âyetlerden seçilmiştir. İmam Şafiî'nin divanındaki şiirleri incelenerek inşaî yapılar tespit edilmiştir. Tespit edilen inşaî cümlelerin mecazi kullanımı belirtilmiş ve bir beyitle örneklendirme yoluna gidilmiştir. Türkçe çevirisi de sunulan beyit tahlil edilerek bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmada divanında konuyla alakalı tüm şiirler bu üslup açısından ayrıntılı bir şekilde incelenmiş olmakla birlikte, örneklerin maksadın hâsıl olduğu miktarda zikredilmesi ile yetinilmiş ve imkân ölçüsünde temsil gücü yüksek örneklere ağırlık verilmiştir.

IV. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Araştırmada yararlanılan kaynakların temelini klasik ve modern dönem kitaplar oluşturmaktadır. Şafiî'nin hayatı, edebi kişiliği, divanı ve şiirleri ile ilgili yazılmış olan kitaplar tez çalışmaları ve makale çalışmaları incelenmiştir. Şafiî'nin hayatı ile başvurduğumuz kaynaklar genellikle klasik kitaplar olmuştur. Bu çalışmalar şu şekildedir:

Yâkût bin Abdillah el-Hamevî el-Bağdadi'nin "*Mû'cemu'l-Üdeba*" Ebu Bekir Ahmed b. el-Huseyn el-Beyhakî'nin "*Menâkıbu'ş-Şâfiî* " Fahreddîn er-Razi'nin "*Menâkıbu-l İmami'ş-Şafiî* " adlı eserlere başvurulmuştur. Bu hususta sıkça yararlanılan bir diğer eser ise, son asrın İslam âlimi mütefekkir yazar ve entelektüel olan Muhammed Ebu Zehrâ,'nın (ö.1974) "*Tarih'ül Mezahib'il İslamiyye,*" adlı eserinde yer alan "*el-İmam-üş Şafiî*" bölümü ve diğer eseri olan "*eş-Şafiî hayatuhu ve arâuhu ve fıkhuhu"* adlı eseridir.

Edebi kişiliği, divanı ve şiirleri ile ilgili yazılmış olan kitaplar, şerhler, makaleler ise şunlardır: Muhammed Afif ez-Zu'bî'nin *Divânü'l-İmâm eş-Şâfiî*, Abdul Mun'îm Hafâcî'nin *Divânü'ş-Şâfiî*, Mücahid Mustafa Behcet'in *Divânü'l-İmâmi'ş-Şâfiî*, İmil Bedî Yakub'un *Divânü'l-İmâmi'ş-Şâfiî*, Muhammed İbrahim Selim'in *Dîvânü'l-İmâm eş-Şâfiî el-Müsemma bi-Cevherü'n-Nefîs fi-Şi'ri'l-İmâm Muḥammed b. İdrîs,* Ömer Faruk Et-Tebba' ın *Divânü'l-İmâmi'ş-Şâfiî,* adlı eserlerdir. Ayrıca Hasan Uçarın *İmam Şâfiî'nin Şairliği ve Şiirlerinin Belâgat Açısından Tahlili*, Yasin Kâhyaoğlu'nun *Şafii'de Dil ve Edebiyat*, Tacettin Uzun'un

İmam Şâfiî'nin Edebî Kişiliği Üzerine, Mevlana İbrahim Asım Bilirin *İmam Şafiî, Hayatı, Eserleri, Hukukçu Kimliği ve Fıkıh Usulü* adlı makalelerinden yararlanılmıştır. Ayrıca Diyanet İslâm Ansiklopedisi'nin ilgili maddelerinden de yararlanılmıştır.

Belâgat, meânî ve inşa kavramları hususunda Bedevi Tabâne'nin "*Mu'cemü'l-belağa*" adlı eseri en sık başvurulan kaynak olmuştur. Bu hususta yanı sıra Mustafa Irmak'ın "*Arap Belâgatında Haber-İnşâ Meselesi*" adlı doktora tezi, Süleyman Gür'ün "*Kâzî Beyzâvî Tefsîrinde Belâgat İlmi Ve Uygulanışı*" adlı doktora tezi vb. çalışmalardan da istifade edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İMAM ŞÂFİÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

1. HAYATI

1.1. İmam Şâfiî'nin Doğumu ve Soyu

Asıl adı: "Muhammed b. İdris" künyesi ise Ebu Abdillah'tir. Rivayetlerin çoğunluğuna göre İmam Şâfiî h.150 m.767 yılında (Filistin'de) Gazze'de doğmuştur. Fakih olan tarihçilerin, terâcim ve tabakat yazarlarının da büyük bir kısmının görüşleri bu yöndedir.[2] Onun şu an Filistin topraklarında olan Askalan doğumlu olduğunu iddia edenler vardır. Hatta kimi rivayetlerde Yemen'de doğduğunu söyleyenler bile olmuştur.[3] Çoğunluk rivayetlerde onun h. 150' de dünyaya geldiğine dair görüş birliği içindeler.[4] Onun doğduğu yıl İmam Ebu Hanife ahirete irtihal etmiştir.[5]

Nesebine gelince, çoğu tarihçilere göre o, Kureyş'in bir kolu olan Muttalib kabilesinden olan Arap asıllı bir babadan doğmuştur. Ekseriyet onun soy şeceresini şöyle tespit etmişlerdir: Muhammed b. İdris, b. Abbas b. Osman b. Şâf'i b. Sâib b. Ubeyd b. Abdi Yezid b. Muttalib b. Abdi Menâf 'tır. Soyu, Hz. Peygamber ile Abdümenâf'ta birleşmektedir. Nesebi hakkında çoğunluğun beyanı bu yöndedir.[6]

---

[2] Muhammed Ebu Zehra, *Tarih'ul-Mezâhib'il-Erba'a*, Darü'l-fikri'l-arabiyye, Kâhire Mısır: s. 407.

[3] Yâkût bin Abdillah el-Hamevî el-Bağdâdî, *Mû'cemul-üdeba'*, Darü'l-garbi'l İslami, Amman Lübnan:
Cilt 6, 1993, s. 2394.

[4] Ebu Zehrâ, *Tarih'ul-Mezâhib'il-Erba'a*, 407. Ebu Bekir Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî, *Menâkıbü'ş-Şâfiî*, Dâru't-Türâs, Mısır: Cilt 1, 1970, s. 71-75; er-Razi, *Menâkıbü'l-İmâmi'ş-Şafi'î*, Thk. Dr. Ahmed Hicazî es-Şekka, Mektebetü'l- Külliyeti'l-Ezheriyye, Kahire: 1986, s. 34.

[5] er-Razi, *Menâkıbü'l-İmâmi'ş-Şafi'î*, s. 34.

[6] Ebu Zehrâ, *Tarih'ul-Mezâhib'il-Erba'a*, s. 407-408; er-Razi, *Menâkıbü'l-İmâmi'ş-Şafi'î*, s. 26.

İmam Şâfiî, Kureyş asıllı soylu aynı zamanda fakir bir babanın çocuğu olarak dünyaya gelir. Henüz küçük yaştayken babası vefat eder.[7] Dedesi, annesi ile İmam Şâfiî'yi henüz iki yaşındayken asıl memleketleri olan Mekke'ye götürmüş ve onu orada büyütmüş ve yetiştirmiştir.[8]

1.2. Çocukluğu, Yetişmesi ve İlim Tahsili

İmam Şafiî, yoksul bir ailede yetişti.[9] Onun arzusunda yücelere erişmek vardı ve yetenekli biriydi. Annesi de onun bu arzusunda ona yol gösterdi. İlk eğitimine Gazze'de başladı. Şâfiî henüz küçük yaşta yedi yaşında iken Kur'an'ı ezberledi. Daha sonra Mekke'ye gelince bir yandan kıraat derslerine katılırken diğer yandan ilim meclislerine katılır orada hadis dersleri alır, okur ve ezberlerdi. [10]

İmam Şâfiî'nin ilmi nasıl öğrendiğini kendisi şöyle ifade eder: "Annemin velayetinde öksüz bir çocuktum. Annem ara sıra hocaya verecek para bulamıyordu. Hoca derse katılamadığı zamanlarda yerine benim ders vermemi söylerdi ve bende öğrencilere ders verirdim. O da buna mukabil benden ücret almıyordu. Kur'an'ı ezberleyince mescide gider âlimlerle birlikte oturur ya da hadis ezberler veya mesele öğrenirdim. Öğrendiğim hadis ve meseleleri kemiğe yazar, evimizdeki eski bir küpün içine doldururdum."[11] On yaşında İmam Mâlik'in el-Muvatta adlı eserini dokuz gece gibi kısa bir sürede ezberledi.[12] On beş yaşında fetva verdi.[13]

Bütün bu rivayetler, bizlere onun henüz çok küçük bir çocuk iken ilme hevesli, keskin bir zekâya ve kuvvetli bir hafızaya sahip olduğunu gösteriyor. Allah'ın Kitabı'nı hıfzetmek ve Hz. Peygamber'in hadislerini öğrenmekle beraber diğer taraftan fasih Arapçayı öğrenmeye başladı, fakat Arapların acemlerle beraber yaşaması nedeniyle büyük yerleşim yerlerindeki Arap dilini tehdit eden yabancı

---

[7] Ebu Zehrâ, *Tarih'ul-Mezâhib'il-Erba'a,* s. 407-408; el-Beyhakî, *Menâkıbü'ş-Şâfiî,* s.94.

[8] er-Razi, *Menâkıbü'l-İmâmi'ş-Şafi'î,* s. 35; el-Beyhakî, *Menâkıbü'ş-Şâfiî,* Cilt 1, s. 94; Hayrettin Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, Nesil Yay. İstanbul: 1989, s.188.

[9] er-Razi, *Menâkıbü'l-İmâmi'ş-Şafi'î,* s. 37.

[10] Ebu Zehrâ, *Tarih'ul-Mezâhib'il-Erba'a,* s. 409.

[11] el-Beyhakî, *Menâkıbu'ş-Şâfiî,* Cilt 1, s. 92 ve Cilt 2, , s. 140.

[12] Muhammed Afif ez-Zu'bî, *Divânü'l-İmâmi'ş-Şâfiî,* Dâru'l-cîl, Beyrut, 1974, s. 7.

[13] er-Razi, *Menâkıbü'l-İmâmi'ş-Şafi'î,* s. 37.

kelimelerden ve bunun kötü etkisinden uzaklaşmak istiyordu.[14] Dolayısıyla gençliğinde, İmam Şafiî'nin ilk öğrendikleri; şiir tarih ve edebiyattı. Daha sonra fıkha yönelmiştir.[15] Nitekim kendisi fasih Arapçayı ve cahiliye şiirlerini öğrenmek için on yedi yıl çölde Hüzeyl kabilesi içinde kalmıştır. Diğer Araplara ait şiir beyit ve hutbeler hariç[16] sadece Hüzeyl kabilesine ait yaklaşık bin şiir ezberlemiştir.

Bu sebeple göçebe hayatını tercih ederek Hüzeyl kabilesi arasına katılır. Bu hususu şu şekilde aktarır: "Ben Mekke şehrini bırakarak, çöl hayatını yaşayan Hüzeyl kabilesi ile yaşadım. Onlardan fasih Arapçayı ve şivelerini öğrendim, çünkü bu kabile Araplar içerisinde en fasih dile sahip kabile idi. Onlarla yaşadığımdan onlarla seyahat eder ve konaklardım, nereye gitseler onlarla giderdim. Mekke'ye döndüğümde onlardan öğrendiğim şiiri, tarihi ve Arapların yaptıkları savaşları, kahramanlıkları, vs. anlatmaya başladım."[17]

İmam Şâfiî'nin, çölde uzun bir zaman kalmasının, çöl ahalisinin güzel âdet ve göreneklerini edinmesine katkısı olmuştur. Onlardan atıcılık, okçuluk öğrenmiş bu hususta da epeyce merak sahibi idi. Bu merakı sayesinde o kadar maharet sahibi oldu ki attığı on okun hepsini hedefe vururdu. Kendisi bu hususu şöyle anlatıyor: "Çölde iken iki şeye çok heveslenmiştim. Okçuluk ve ilim. Ok atmakta o kadar maharet sahibi idim ki, on ok atsam hepsi hedefe isabet ederdi." Bu yeteneğini hikâye ettikten sonra ilim konusunda bir şey söylemeyerek sustu. Meclisinde bulunan biri: "Vallahi sen ilimde, okçulukta olduğundan çok daha üstünsün." dedi.[18]

İmam Şâfiî ilkin bu şekilde yetişmiş ve böyle bir terbiyeden geçmiştir. Bu yetişme tarzı, o asırdaki Arapların yetişme ve terbiye hususunda en güzel ve en mükemmel örneğini arz eder. Bunlar Kur'an'ı hıfzetmek, hadis ve fasih Arapça bilmek, binicilik ve atıcılığı öğrenmek, şehirde ve badiyede ikamet edenlerin örf, âdet, gelenek ve ahvallerini bilmek ve onları yakından tanımak gibi üstün meziyetlerdir.[19] Bundan sonra İmam Şafiî, kendisini bütünüyle ilme verir.

---

[14] Ebu Zehrâ, *Tarih'ul-Mezâhib'il-Erba'a*, s. 409.

[15] İmil Bedî Yakub, *Divânü'l-İmâmi'ş-Şâfiî*, Dar-ül Kütüb-ül Ârabi, Beyrut,1996, s. 11; el-Beyhakî, *Menâkıbu'ş-Şâfiî*, s.96.

[16] Yakub, *Divânü'l-İmâmi'ş-Şâfiî*, s. 11.

[17] Abdul Mun'îm Hafâcî, *Divânü'ş-Şâfiî*, Mektebetü'l-Külliyeti'l-Ezheriyye, Kahire, 1985, s. 6.

[18] Ebu Zehrâ, *Tarih'ul-Mezâhib'il-Erba'a*, s. 410.

[19] Ebu Zehrâ, *Tarih'ul-Mezâhib'il-Erba'a*, s. 410.

Mekke'deki ulemadan hadis ve fıkıh öğrenir. Burada ulema arasında zirveye ulaşır. Ulema onu Süfyan b. Uyeyne ve Müslim b. Halid ez-Zenci gibi kimseler arasında saymış takdir ve faziletle yâd etmiştir.[20]

1.3. Mekke ve Medine'de İlim Tahsil Etmesi

Şâfiî, Mekke'de ikamet ettiği müddet içerisinde oradaki fakih ve muhaddis ulemadan okuyarak ilim tahsil etmiştir. O daha henüz yirmi yaşına bile varmadan ilimde yüksek bir mevkiye ulaşmıştır.[21] Hatta hocası Müslim b. Hâlid ez-Zenci ona "*Ya Ebâ Abdillah, artık fetva ver, senin fetva vermen zamanı geldi.*"[22] diyerek fetva vermesi için izin vermiştir.

Hocasının bu sözünden sonra Şâfiî artık fetva verecek bir konuma gelmiştir. Fakat onun ilime olan aşkı ve öğrenme arzusu onun belli bir seviyede durmasına mani idi. Çünkü ilham aldığı Kur'an ve hadislere göre ilmin bir sınırı yoktu. O sıralarda ismi ve şöhreti her tarafa yayılan Medine'de ikamet eden ve aynı zamanda müçtehit olup ilimde ve hadiste zirvede olan İmam Mâlik'in haberini duyar duymaz ilme olan arzusu himmeti Şâfiî'yi ondan ilim tahsil etmek için Medine'ye gitmeye sevk eder. Fakat Şâfiî Medine'ye İmam Mâlik'in ilmi ile ilgili malumat sahibi olmadan gitmek istemedi. Mekke'ye varınca adamın birinden İmam Mâlik'in Muvatta adlı eserini emanet alıp onu okuyarak mütalaa etti.[23] Hatta onu dokuz gecede ezberlediği rivayet olunur.[24]

Muvatta'ı okuyarak ve etüt ederek ezberlemesi, onun hicret yurdunun imamı olan İmam Mâlik'e gitme arzu ve şevkini arttırdı. Bu sayede İmam Mâlik'in hem fıkhını hem de rivayet ettiği hadis-i şerifleri öğrendi.[25]

Mekke valisinin önerisi ve tezkiye mektubu ile Medine'ye gelerek İmam Mâlik'ten ilim öğrenmeye başladı. Tamamen fıkha yöneldi. İmam Mâlik, Şâfiî'nin anlayış ve üstün zekâsını görünce ona, *"Allah'tan kork; günahtan sakın. Çünkü sen*

---

[20] Ebu Zehrâ, *Tarih'ul-Mezâhib'il-Erba'a*, s. 410.

[21] Ebu Zehrâ, *Tarih'ul-Mezâhib'il-Erba'a*, s. 410.

[22] er-Razi, *Menâkıbü'l-İmâmi'ş-Şafi'î*, s. 37.

[23] Ebu Zehrâ, *Tarih'ul-Mezâhib'il-Erba'a*, s. 410.

[24] er-Razi, *Menâkıbü'l-İmâmi'ş-Şafi'î*, s. 38; Hafâcî, *Divânü'ş-Şâfiî*, s. 6.

[25] Ebu Zehrâ, *Tarih'ul-Mezâhib'il-Erba'a*, s. 410.

büyük bir adam olacaksın. Gönlüne Allah'ın koyduğu nuru günahla söndürme." dedi.

İmam Mâlik, konuşmasının bitiminde; eğer yarın gelirsen, sana okutacak olan da gelir, dedi.[26]

Şâfiî anlatıyor: "*Ertesi gün olunca İmam Mâlik'e geldim. Elimdeki kitaptan ona okumaya başladım. Kendisinden çekindiğim için okumayı kesmek istedim. Fakat güzel ve düzgün okuyuşumu çok beğendiğinden: Ey genç, okumaya devam et, dedi. Böyle devam ederek bir kaç gün içinde kitabın tümünü ona okudum.*"[27]

Şâfiî, İmam Mâlik'in kitabı olan Muvatta'nın içindeki hadis rivayetleri hususunda tam manasıyla bilgi sahibi olduktan sonra İmam Mâlik'ten fıkıh ilmi ile beraber fetva verdiği meseleleri de öğrenerek, ondan ilim öğrenmeye devam etti. Bu öğrenimi h.179 senesinde bu büyük imamın vefatına kadar devam etmiştir. Şâfi o zamanlar henüz genç idi. İmam Mâlik'in derslerine devam etmekle beraber, vakit vakit onun dersine ara veriyor, İslam beldelerine seferler yapıyor bu seferlerinde bile vaktini boşa geçirmiyordu. Seyahatlerinde farklı insanların hem durumlarını hem de sosyal ilişkileri inceleme fırsatı buluyor ayrıca bunların yanında tarihi bilgiler de öğrenmekteydi. Bu seyahatleri yaparken ara sıra Mekke'ye gidip, annesini ziyaret etmeyi de ihmal etmeyerek, onun nasihatlerini pür dikkat ile dinlerdi. Çünkü annesi hem bilgi sahibi, hem anlayışlı, hem güzel düşünceli, hem de asaletli bir kadındı. Bu arada İmam Şafiî, İmam Mâlik'in derslerine devam etmesi, yapmış olduğu seyahatlerine, inceleme ve araştırma yapmasına bir engel de teşkil etmemekteydi.[28]

1.4. Yaşadığı Dönem

İmam Şâfiî'nin nasıl bir dönemde ve ortamda yetiştiği ve bu ortamdan nasıl etkilendiği hususunda o zaman ki dönemin tarihi hakkında bilgi sahibi olmamız, onu daha iyi tanıma adına ve hakkında fikir sahibi olmamız açısından elbette ki önem arz etmektedir. Dolayısıyla bizlerde onun yaşamış olduğu dönem ile ilgili detaya girmeden konumuzla ilgili hususları zikredeceğiz.

---

[26] Ebu Zehrâ, *Tarih'ul-Mezâhib'il-Erba'a*, s. 410; İbn İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb,* Daru İbn Kesir, Beyrut, Cilt 2, 1986, s. 9.

[27] Ebu Zehrâ, *Tarih'ul-Mezâhib'il-Erba'a*, s. 411.

[28] Ebu Zehrâ, *Tarih'ul-Mezâhib'il-Erba'a*, s. 411-412.

Hicri yüz elli yılına gelindiğinde, İslam dünyasının, altın çağı yaşamasına sebep olacak olan temelleri atılmaya başlanmıştı. Nitekim Cezîretülarab'tan başlayarak kıtaları aşan İslami hâkimiyet, sadece siyasi alanda değil, ilmi anlamda da altın çağını yaşamaktaydı.[29] İlimler tedvin edilmiş, her ilmin usul yöntemi konulmuştu. Kısacası tefsir, hadis ve fıkıh alanlarında ilmi faaliyetler had safhadaydı. Bu alanlarda olduğu gibi dil bilimi alanında da hızlı bir gelişme yaşanmaktaydı.

Dil bilimi alanında özellikle Arap dili ile ilgili tedvin süreci başlamış ve buna bağlı olarak farklı ilimler ortaya çıkmıştır. Nahiv, sarf ilmini buna örnek gösterebiliriz. Dil bilimine bağlı olarak gelişen bir alan da şiirdir.[30] Allah resulü döneminde şiirin ne kadar zirvede olduğu neredeyse bütün siyer kitaplarında anlatılmaktadır. Araplar, o devirde şiiri, her geçen gün geliştirmişler ve şiir sanatını ortaya çıkarmışlardır. Buna bağlı olarak "aruz" ilminin ortaya çıkışı ve bunun yüzyıllar boyu kullanılması, bu bilimin ne kadar geliştirildiğine delil teşkil etmektedir. Ayrıca, yine o dönemde şiir ilmine bağlı olarak edebî tenkit usulleri de gelişmiştir.[31]

Örneğin: Lugat tedvin edilip usulü belirlenmiştir. Ebu Esved ed-Düeli nahvin usulünü tedvin etmiş, Asmaî gibi dilbilimciler şiir ilminin rivayet zaptı ve nakli ile ilgili çalışmalar ortaya koymuştur. Halil b. Ahmed Arap şiirleri ile ilgili aruz ilminin temelini belirlemiş, el-Câhiz, ise edebiyatta eleştiri sistemini getirmiştir.[32]

Aynı zamanda, bu dönemde tercüme faaliyetleri de bu zirvede yerini almıştır. Nitekim Yunan, Fars ve Hint dillerinden birçok eser Arapçaya tercüme edilmiştir. Bu tercümeler sayesinde birçok ilim neşredilmiştir. Doğal olarak İmam Şafiî de bunlardan etkilenmiştir.[33] İmam Şafiî'nin hayatını biyografik şekilde yazan Râzî, onun Yunanca da bildiğini rivayet etmiştir.[34]

---

[29] Mevlana İbrahim Asım Bilir, "İmam Şafiî, Hayatı, Eserleri, Hukukçu Kimliği ve Fıkıh Usulü", *Birikimler Dergisi*, Sayı 4, (1 Haziran 2013), s. 223. (Editör: Muharrem Balcı İstanbul),

[30] Bilir, *a.g.m.*, s. 223.

[31] Bilir, *a.g.m.*, s. 223.

[32] Ebu Zehrâ, *Tarih'ul-Mezâhib'il-Erba'a,* s. 422-423.

[33] Ebu Zehrâ, *Tarih'ul-Mezâhib'il-Erba'a,* s. 423

[34] Er-Razi, *Menâkıbü'l-İmâmi'ş-Şafi'î,* s. 77.

1.5. İmam Şâfiî'nin Hocaları

İmam Şâfiî hadis ve fıkıh ilmini, memleketleri farklı ve birbirinden uzak olan, aynı zamanda metot ve sistemleri de birbirinden ayrı ve farklı olan hocalardan almıştır. Hatta bunların içinde mu'tezile fikrine sahip olanlar vardı. Onlar, İmam Şafiî'nin tasvip etmediği kelâm ilmiyle meşgul idiler, İmam Şafiî onlardan gerekli olanı alıyor, reddedilmesi gerekeni ise terk edip almıyordu.[35]

Hocalarına gelince, İmam Şafiî birçok hocadan ilim tahsil etmiştir. Bunlardan kimisi Mekke'de, kimisi Medine'de, Yemen'de, kimisi de Irak'ta ikamet etmekte idi. Fahreddîn er-Razi, onun hocalarından bazılarının adlarını kaydetmekte ve şöyle demektedir: "Bilmiş ol ki, kendilerinden ilim aldığı hocaları çoktur. Biz onların meşhurlarını zikredeceğiz. Fıkıh ve fetva erbabından olan hocaları on dokuz olup bunlardan beşi Mekkeli, altısı Medineli, dördü Yemenli, dördü ise Iraklıdır."[36]

1.5.1. Mekke Ahalisinden Olan Hocaları

1. Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/ 813),
2. Müslim b. Hâlid ez-Zencî (ö. 180 / 796),
3. Saîd b. Sâlim Kaddâh,
4. Dâvûd b. Abdurrahman el-Attâr (ö. 174 / 790)
5. Abdülmecid b. Abdülaziz b. Ebî Dâvûd.[37]

1. 5. 2. Medine'deki Hocaları

Mekke'de ikamet ettiği süre zarfında, ileri gelen ulemasından dersler alarak ve edebiyat alanında da kendisini iyice yetiştirip mütehassıs olan İmam Şafiî, kısa zamanda fetva verecek ve hadis rivayet edecek konuma erişerek ve bu alandaki şöhreti Mekke sınırlarını dahi aşmıştır. İmam Şafiî, o dönemin ilim ve kültürle meşhur olan şehirleri ziyaret eden, o dönem Medine'de ikamet eden ve Hicaz fıkıh ekolünün mümessili kabul edilen İmam Malik b. Enes'in ismini duymuştur. Ticaret

---

[35] Muhammed Ebu Zehrâ, *eş-Şafîî Hayâtühû ve 'Asruhû- Ârâ'ühû ve Fıkhuhu*, Darü'l fikri-l Arabi, Kahire, 1978, s. 407.

[36] er-Razi, *Menâkıbü'l-İmâmi'ş-Şafi'î*, s. 43.

[37] er-Razi, *Menâkıbü'l-İmâmi'ş-Şafi'î*, s. 43.

kervanları aracılığıyla İmam Malik'i duyan İmam Şafiî, Malik'ten ilim tahsil etmek adına derhâl Medine'ye gitmek için hazırlık yapmaya başlamıştır.[38]

İmam Şafiî'nin yapmış olduğu hazırlıkların en önemlisi ise, Malik'in el-Muvatta adlı eserini defalarca okuyup ezberlemesi oldu. Muvatta'yı okuyup tetkik ettikten sonra Medine'ye gidip Malik'ten ilim tahsil etmeden önce, böylece fikirleri hakkında da bilgi sahibi oldu.[39]

İmam Şafiî'nin Medine'ye gitmesinde o dönemin Mekke valisinin büyük katkısı ve etkisi oldu. Yola koyulmadan önce İmam Şafiî, İmam Malike daha rahat ulaşıp kendisinden istifade etme adına Mekke valisi, kendisine Medine valisine yazılmış bir mektup verir.[40] Medine'ye varınca, bu mektubu Medine valisine götürüp takdim eder ve böylece vali aracılığıyla İmam Malik ile tanışma imkânı bulur. Bu tanışmasından sonra daha önce Mekke'de iken yalnız başına mütalaa ederek okumuş olduğu el- Muvatta'yı, bir de müellifi olan bizzat İmam Malik'ten okudu. İmam Şafiî, İmam Malik'in ölümüne kadar onun himayesinde kalıp ilim tahsil etti.[41]

Birçok kimse o dönemde Malik'ten ders almak için Medine'ye gelmekteydi. İmam Şafiî, Malik'ten ders alan ve eğitim için gelen âlimler ile tanışma imkânı bulmuş, bunlar içerisinde özellikle Şeybânî ile tanışması, ileriki zamanda İmam Şafiî'nin hayatında olumlu anlamda etkisi olmuştur. Medine'de iken Malik'in dışında, başka âlimlerden de istifade etmiş, dersler almıştır. Bunlardan bazıları şunlardır:[42]

1. İbrahim b. Sa'd'ül-Ensârî,

2. Abdülazîz b. Muhammed ed-Dirverdî,

3. İbrâhim b. Ebî Yahyâ, el-Eslemî

4. Muhammed b. Saîd b. Ebî Füdeyk,

---

[38] Ebu Zehrâ, *Tarih'ul-Mezâhib'il-Erba'a*, s. 410.

[39] Ebu Zehrâ, *Tarih'ul-Mezâhib'il-Erba'a*, s. 410.

[40] Ebu Zehrâ, *Tarih'ul-Mezâhib'il-Erba'a*, s. 410.

[41] er-Razi, *Menâkıbü'l-İmâmi'ş-Şafi'î*, s. 43; Ebu Zehrâ, *Tarih'ul-Mezâhib'il-Erba'a,* s. 411.

[42] er-Razi, *Menâkıbü'l-İmâmi'ş-Şafi'î*, s. 43; Bilal Aybakan, " Şafiî ", DİA, TDV Yay., İstanbul, 2010, c. 38. s. 223-233.

5. Abdullah b. Nâfi‘ es-Sâyiğ.[43]

1. 5. 3. Yemen Halkından Olan Hocaları

1. Mutarrif b. Mâzin,

2. Hişâm b. Yûsuf,

3. Ömer b. Ebî Seleme,

4. Yahyâ b. Hassân[44]

1. 5. 4. Irak Halkından Olan Hocaları

1. Vekî‘ b. Cerrâh,

2. Ebû Üsâme, Hammâd b. Üsâme

   Bu ikisi Kûfelidir.

3. İsmâil b. Uleyye,

4. Abdülvehhâb b. Abdülmecîd'tir,

Bu ikisi de Basralıdır.[45]

Hülasa; İmam Şafiî birçok mezhep sahibi, çeşitli fikirlere sahip olan birçok âlimden ilim almıştır. Bu itibarla diyebiliriz ki o kendi zamanındaki çoğu mezhebin fıkhını öğrenmiştir. Örneğin; Mâlikî fıkhını bizzat İmam Mâlik'ten almıştır. İmam Mâlik onun hocalarının içerisinde tıpkı parlayan bir yıldız gibidir. Evzâî'nin fıkhını, öğrencisi Ömer b. Ebî Seleme'den okumuştur. Mısır'ın fakihi Leys b. Sa‘d'ın fıkhını onun öğrencisi Yahya b. Hassân'dan almıştır. Ebû Hanîfe'nin fıkhını ise öğrencisi olan Muhammed b. Hasan'dan öğrendi. Dolayısı ile fıkıhta ön plana çıkan Mekke, Medine, Şam, Mısır ve Irak gibi bölgelerde ikamet eden âlimlerin fıkhından istifade ederek bütün bu birikimler onda bir arada toplanmış oldu.[46]

---

[43] er-Razi, *Menâkıbü'l-İmâmi'ş-Şafi‘î*, s. 43.

[44] er-Razi, *Menâkıbü'l-İmâmi'ş-Şafi‘î*, s. 44.

[45] er-Razi, *Menâkıbü'l-İmâmi'ş-Şafi‘î*, s. 44.

[46] Ebu Zehrâ, *Tarih'ul-Mezâhib'il-Erba‘a*, s. 414-415.

1.6. Öğrencileri

İmam Şâfiî, gerek Bağdat'ta, gerekse Mısır'da kaldığı süre zarfında ders vermiş, pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Çok seyahat ettiği için, gittiği yerlerdeki ulemâdan yararlanmış, kendisinden de oradakiler istifade etmişlerdir. Uzun zaman Mısır ve Irak'ta kaldığı için bu iki bölgede daha çok talebesi olmuştur. Öğrencilerinin bir kısmı içtihat derecesine yükselmiş bir kısmı ise ona bağlılığını sürdürmüştür.[47] İmam Şâfiî'nin öğrencilerini üç gruba ayırmak mümkündür.[48]

1.6.1. Mekke'deki Öğrencileri

1. Ebû Bekr el-Humeydî (ö. 219/ 834),
2. Ebû İshak İbrâhim b. Muhammed Abbas (ö. 237/851),
3. Ebû Bekir Muhammed b. İdrîs,
4. Ebü'l-Vel'îd Mûsâ b. Ebi'l-Cârûd.[49]

1.6.2. Bağdat'taki Öğrencileri

1. Hasan b. Muhammed b. Sabbâh ez-Za'ferânî el-Bağdâdî (ö. 260/873),
2. Ebû Ali Hüseyin b. Ali el-Kerâbîsî (ö. 245/869),
3. Ebû Sevr el-Kelbî (ö. 240/854),
4. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855),
5. İshak b. Râhûye (ö. 238/852),
6. Ebû Abdurrahman Ahmed b. Muhammed b. Yahyâ el-Eş'arî (ö. 235),
7. İbn Sureye (ö. 305/917).[50]

1.6.3. Mısır'daki Öğrencileri

1. Ebû Hafs Hermele b. Yahyâ b. Abdullah b. Hermele (ö. 243/ 857),

---

[47] Vecdi Akyüz, *Dört Mezhep İmamı*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 91-92.

[48] Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, s. 219-221.

[49] er-Razi, *Menâkıbü'l-İmâmi'ş-Şafi'î*, s. 48; Akyüz, *Dört Mezhep İmamı*, s. 91-92.

[50] er-Razi, *Menâkıbü'l-İmâmi'ş-Şafi'î*, s. 48; Akyüz, *Dört Mezhep İmamı*, s. 91-92.

2. Ebû Ya‘kûb Yûsuf b. Yahyâ el-Büveytî (ö. 231/845),

3. Ebû İbrâhim İsmâil b. Yahyâ el-Müzenî (ö. 264/877),

4. Rebî‘ b. Süleyman Dâvûd el-Cîzî (ö. 257/870),

5. Rebî‘ b. Süleyman el-Murâdî (ö. 270/884),[51]

6. Ebû Mûsâ Yûnus b. Abdüla‘lâ (ö. 264),

7. Muhammed b. Abdullah b. Hakem el-Mısrî (ö. 269),

8. Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî (ö. 219).[52]

1.7. Vefatı

İmam Şâfiî takriben h.199 senesinde Kahire'ye intikal etmiştir.[53] Buraya geldikten sonra yakalandığı hemoroit hastalığından ötürü ağır derecede sağlığı bozulan İmam Şafiî bu hastalıktan epeyce mustarip olmuş ve aşırı derecede kan kaybetmiştir.[54] Yaklaşık beş sene sonra h. 204 yılında Recep ayının son gecesi (20 Ocak 820 Perşembe) yatsıdan sonra Mısır'ın Fustat şehrinde 54 yaşında iken vefat etmiş, bir sonraki gün (Cuma) ikindi namazından sonra defnedilmiştir.[55] İmam Şafiî Kahire'ye geldiğinde vefakâr talebesi Abdullah b. Abdülhakem ona mihmandarlık yaparak onu evinde misafir etmiştir. Onun evinde vefat eden İmam Şafiî'nin naaşını ise bu öğrencisinin mensup olduğu Abdülhakem oğulları tarafından Fustat Cebeli Mukattam'daki aile mezarlığına defnedilmiştir. Eyyubiler devrinde, Sultan Melik Kâmil tarafından mezarına ilave edilen ve günümüzde halen mevcut olan kümbet, Kahire'nin ziyaret edilen yerlerindendir.[56]

---

[51] er-Razi, *Menâkıbü'l-İmâmi'ş-Şafi'î*, s. 48; Akyüz, *Dört Mezhep İmamı*, s. 91-92.

[52] er-Razi, *Menâkıbü'l-İmâmi'ş-Şafi'î*, s. 48.

[53] Ebû Abdillah Muhammed b. İdrîs Eş-Şafiî, *el-Üm*, (Thk. Rıfat Fevzi Abdülmüttalib), Darü'l Vefa, Kahire, 2001. s. 11.

[54] Dağcı, *a.g.m.*, s. 88.

[55] er-Razi, *Menâkıbü'l-İmâmi'ş-Şafi'î*, s. 34.

[56] Dağcı, *a.g.m.*, s. 89.

2. İMAM ŞÂFİÎ'NİN ESERLERİ

İmam Şâfiî, tercüme hareketinin ve İslami ilimlerin farklı dallarında çeşitli eserlerin telif edilmeye başlandığı bir dönemde yaşamıştır. O küçük yaştan itibaren yazı yazmaya başlamış, ömrünün ilerleyen dönemlerinde meclisinde tasnif, tedris ve imlâyı bir arada bulundurmuştur. Eserlerinin büyük bir kısmını kendisi tasnif etmiş, tasnif ettiklerini de dersleri esnasında öğrencilerine imlâ ettirmiştir.[57]

Böylece bu eserleri ciddi bir değişikliğe uğramadan olduğu gibi rivayet edilmiştir.[58]

> *İmam Şâfiî fıkha ait birikimini bizzat çoğunu kendisinin kaleme aldığı ve kavl-i kadîm devresine ait temel eseri el-Hücce olup, en güçlü ravisi Za'ferânî'dir. Kerâbîsî ile Ahmed b. Yahya'nın bu esere ait rivayetleri uzun ömürlü olamamıştır. Kavl-i kadîm râvilerinden Ebu Sevr ise İmam Şafiî'nin telif sistematiğini esas alarak el-Mebsût adlı bir eser telif etmiş. Bazı hususlarda İmam Şafiî'ye muhalefet edip kendine ait bir mezhep oluşturmuş. fıkhî görüşleri vefatından sonra Azerbaycan ve İrmîniye halkının çoğunluğu tarafından benimsenmiştir. İmam Şafiî'nin kavl-i kadîm dönemine ait görüşleri çeşitli kaynaklarda serpiştirilmiş atıflar halinde kısmen günümüze ulaşmıştır.*[59]

İmam Şâfiî'nin günümüze kadar gelen eserleri onun yeni dönemine ait eserleridir. Bu eserlerin tamamını Rebî' b. Süleyman el-Murâdî rivayet etmiştir.[60] Rebî' b. Süleyman bir sözünde: İmam Şâfiî Mısır'da dört yıl içerisinde 1500 varak imla etti, 2000 varaklık el-Üm kitabını ve Sünen kitabını ortaya çıkardı. Daha bunun gibi birçok şeyi bu dört yılda yaptı demektedir.[61] İmam Şâfiî'nin Mısır'da yoğun bir telif faaliyeti içine girdiği rivayet edilmektedir. Gecesini üçe böldüğü, ilk bölümde

---

[57] Soner Duman, *Şafiî'nin Kıyas Anlayışı*, doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2007, s. 11.

[58] Aybakan, *a.g.m.*, s. 223-233.

[59] Aybakan, *a.g.m.*, s. 223-233.

[60] Aybakan, *a.g.m.*, s. 223-233.

[61] Ramazan Ahmed Abdu Rabbihi el-Usfûr, *el-İmamü'ş-Şâfi'î Fakihen ve Muhaddisen*, Mektebetu Vehbe, Kahire, 2000, s. 181.

telif çalışmaları yaptığı, ikinci bölümde uyuduğu, üçüncü bölümde ise ibadet ettiği belirtilir.[62]

İbn Nedim el-Fihristinde İmam Şâfiî'ye binden fazla eser nispet ettiğini nakletmektedir. Onun hem Mekke ve Medine'de hem de Irak ve Mısır'da eser yazdığı kaydedilmekle beraber, bize kadar ulaşan eserlerinin çoğunluğu Mısır'da yazdıklarıdır.[63] İmam Şâfiî'nin daha önce yazmış olduğu bu eserleri, Mısır'da bulunduğu beş yıl boyunca (199-204) yeni görüşleriyle tashih etmiştir.[64]

Vecdi Akyüz, "*Dört Mezhep İmamı,*" adlı eserinde, İmam Şâfiî'nin bu eserlerini konularına göre şöyle tanzim etmiştir:

2.1. Hukukla İlgili Eserleri

1. el-Üm
2. er-Risâle
3. el-Mebsût fi'l-Fıkh
4. el-Hucce
5. İhtilâfü'l-'Irakıyyeyn
6. İhtilâfü 'Ali ve Abdillah b. Mes'ûd
7. İhtilâfü Mâlik ve'ş-Şafi'î
8. İbtâlü'l-istihsân
9. er-Red 'alâ Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî
10. Kitâbü'l-Emâlî

2.2. Tefsirle ilgili Eserleri

1. Ahkâmü'l-Kur'ân

---

[62] Ahmed Abdüsselam Nehrâvî, *el-İmamü'ş-Şâfiî fi Mezhebeyhi'l-Kadîm ve'l-Cedid*, Mektebetü'ş-Şebâb, Kahire, 1988, s. 82.

[63] Şamil Dağcı, ''İmam Şafiî'nin Hayatı ve Fıkıh Usulü İmindeki Yeri", *Diyanet Dergisi*, Cilt 32, Sayı 2, Ankara: (1996), s. 94.

[64] Akyüz, *Dört Mezhep İmamı*, s. 106-108.

2.3. Hadisle ilgili Eserleri

1. İhtilâfü'l-Hadîs
2. es-Sünenü'1-Me'sûra
3. el-Müsned
4. Cimâ'u'1-'İlm

2.4. Akaidle ilgili Eserleri

1. el-'Akîde
2. el-Fıkhü'1-Ekber

2.5. Edebiyatla ilgili ve Diğer Eserleri

1. Dîvânü'ş-Şâfi'î
2. Vasıyyetü'ş-Şâfi'î [65]

3. EDEBİ KİŞİLİĞİ

İmam Şafiî'nin edebi kişiliğini anlamak için ilkin yaşadığı dönemi bilmek bizlere onu daha iyi tanıma fırsatını sunacağından biz de kısaca bu dönem ile ilgi bilgi vereceğiz.

İmam Şafiî, Abbasîler döneminde h.150/767'de doğdu.[66]

Bu dönem aynı zamanda İslami ilimlerin tedvin dönemiydi. İslami ilimlerde olduğu gibi Dil bilimi alanındaki gelişmelerde de hızlı bir süreç yaşanmaktaydı. Arap dili ve edebiyatı ile ilgili tedvin süreci başlamış ve buna bağlı olarak çeşitli ilimler ortaya çıkmıştır.[67]

Bu alana bağlı olarak gelişen bir diğer ilim ise şiirdir. Araplar, o devirde ellerinde olan şiiri, her geçen gün geliştirmişler ve şiir sanatını ortaya çıkarmışlardır.

---

[65] Akyüz, *Dört Mezhep İmamı*, s.106,108.

[66] Ebu Zehrâ, *Tarih'ul-Mezâhib'il-Erba'a*, s. 525.

[67] Bilir, *a.g.m.*, s. 223.

Buna bağlı olarak Aruz ilminin ortaya çıkışı ve bu sanatın yüzyıllar boyunca kullanılması, bu bilimin ne kadar geliştirildiğine dair bir delildir.[68]

İşte İmam Şafiî, böyle bir dönemde doğdu. Kur'an ve Hadis ilimlerini öğrenirken, fasih Arapça'ya ve edebiyatına daha çok ağırlık verdi. Çünkü ona göre Arapçayı ancak Araplardan öğrenenler bilebilir. Arap dilini Araplardan öğrenmeyen kimse, bu dilin ehli sayılamaz.[69] İmam Şafiî'nin böyle bir görüşte olması hiç şüphesiz *er-Risâle*'yi yazmadan önce de, daha çocukluğundan itibaren mevcut olduğunu anlaşılmaktadır.[70]

İmam Şafiî'nin Arapça'ya olan öğrenme isteği ve ehemmiyeti, bununla beraber Arapça'nın bütün inceliklerini öğrenmek içinde gayreti onu çölde yaşayan ve dönemin en fasih Arapçasını konuşan Hüzeyl kabilesinde yaşamaya sevk etmesi hiç şüphesiz bunun apaçık bir göstergesidir.

İmam Şâfiî, fasih Arapçayı, edebiyatı ve şiiri, nasıl öğrendiğini şöyle anlatır: Hüzeyl kabilesi arasında kaldım. Onların dilini, şivesini, âdetini öğrendim. Hüzeyl kabilesi, Arap kabileleri arasında en fasih konuşan kabilesi idi. Onların arasında yaşadığımdan onlarla göçer, konardım. Mekke'ye dönünce de şiir söylemeye başladım edebiyat ve kıssalar bilirdim.[71]

İmam Şafiî, Hüzeyl kabilesinde kaldığı uzun yıllar boyunca Arapçasını ve edebiyat bilgisini geliştirirken bir yandan onlardan özellikle şiiri öğrenir. İmam Şafiî şiir alanında kendini çok geliştirir. Hatta Hüzeyl kabilesi'nin şiirlerini Hüzeylîler'den daha iyi aktardığı rivayet olunur.[72]

Bununla birlikte İmam Şafiî'nin şiire, Arapların örf ve âdetlerine, tarihine ilgi duyarak öğrenmesi, ona dil bilgisi alanında zengin bir birikim sağlamıştır.

Öyle ki, cahiliye devri ve ilk dönem İslam edebiyatının meşhur dilbilimcisi el-Asmaî'nin; Hüzeyl kabilesinin şiirlerini Muhammed b. İdris isimli bir Kureyşli

---

[68] Bilir, *a.g.m.*, s. 223; Ebu Zehrâ, *Tarih'ul-Mezâhib'il-Erba'a*, s. 542.

[69] İmam Şafiî, *El-Üm*, (Çev. Musa Özdemir), Buruc Yayınları, İstanbul 2011, s. 118.

[70] Bilir, *a.g.m.*, s. 226.

[71] Ebu Zehrâ, *Tarih'ul-Mezâhib'il-Erba'a*, s. 409; el-Hamevî, *Mû'cemul-üdeba'*, Cilt 5, s. 2393.

[72] Bilir, *a.g.m.*, s. 217.

gencin sayesinde düzelttim. Sözü, İmam Şafiî'nin edebiyatta ne kadar ileri bir seviyede olduğunu göstermektedir.[73]

Anlaşılan o ki İmam Şâfiî'nin Arap şiirinin aktarılmasında dilbilimcilerin bile kendisinden istifade ettiklerini ve bu hususta büyük hizmeti ve katkısı olduğunu görmekteyiz.

İmam Şafiî, edebiyat eğitimini Hüzeyl kabilesinden alırken bir yandan Mekke'de ki önemli hocalarından da dersler aldı. Bu dersler neticesinde İmam Şafiî, Araplara ait şiir, hutbe ve edebî eserlerden ezberledikleri dışında, sadece Hüzeylîler'e ait on bin beyit ezberlemiştir.[74]

Hülasa; yukardaki rivayetler ve hakkındaki ulemanın görüşlerinden de anlaşıldığı gibi her ne kadar İmam Şâfiî, mezhep imamı, kurucusu ve fıkıhta otorite olarak bilinse de, aslında Arap dili ve edebiyatında da otorite ve imam olarak kabul edilmektedir.

3.1. Edebiyattaki Konumu Ve Ulemânın Hakkındaki Görüşleri

İmam Şâfiî Kureyş kabilesine mensuptur. Kureyşliler, özellikle dillerinin bozulmamasına özen gösterirlerdi. Bu da İmam Şâfiî'nin fesahat ve belâgat sahibi olmasında etkisi olmuştur. İlk yüzyılda başlayan dil bozukluğunun kendilerine de sıçramasından endişe duyuyorlardı. Emevî döneminden sonra, ikinci yüzyılda meydana gelen dil bozulma endişesi daha da arttı.[75]

Doğal olarak İmam Şafiî'de bundan endişe duydu ve Arapların en fasih kabilesi olan Hüzeyl'e gitti. Yaklaşık ömrünün yirmi yılını onlarla geçirdi. Onların dilini ve lehçelerini öğrendi bu hususta kendisini yetiştirip bilgi ve marifet sahibi oldu. Onlardan o kadar çok kelime, ifade ve üslup öğrendi ki, tıpkı Hüzeyl kabilesinin bir bireyi gibi oldu. Bu sayede dilini muhafaza etmiş oldu.

---

[73] Bilir, *a.g.m.*, s. 217.

[74] Tacettin Uzun, ''İmam Şâfiî'nin Edebî Kişiliği Üzerine", *Marife Dergisi*, Sayı 1, (2002), s. 214; Muhammed Abdülmün'im Hafâcî, *Divânü'ş-Şafî'î Habri'l-Ümme ve İmâmi'l-Eimme*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, s. 40.

[75] Yasin Kahyaoğlu, "Şafii'de Dil ve Edebiyat" *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı, 27, (2012), s. 211.

İmam Şâfiî doğduğu çevreden elde ettiği mevhibeyi Hüzeyl kabilesi arasında yaşamaktan kazandığı meleke ile birleştirdi. Hüzeyl'in evleri Mekke cihetinde olup sayı ve güç itibariyle saygın konumda olan bir kabileydi. Hüzeyl nesir ve şiir alanındaki fesahati ile şöhret bulmuş, aynı zamanda başka kabilede bulunmayan çok sayıda büyük şairi içinde barındırmaktaydı. Nitekim rivayetlerde Hüzeyl'in içinde yetmişin üzerinde meşhur şairin olduğu ve şiirde kök salmış bir kabile oldukları söylenmektedir.[76]

İşte İmam Şâfiî böyle bir ortamda yetişerek Hüzeyl'in en meşhur şairlerinin şiirlerini ezberlemiştir.

Dolayısıyla Hüzeyl'in sözü hüccet kabul edildiği gibi onun sözleri de hüccet kabul edilirdi. Nitekim Araplardan herhangi bir kabile ile hüccet getirildiği gibi, sadece Muhammed b. İdris'le (asrında) hüccet getirildiği rivayet olunur.[77]

İmam Şâfiînin "el-Üm", adlı eserinde klasik Arap edebiyatını çokça kullanması, onun bu alanda ne denli otorite sahibi olduğunu göstermektedir. Nitekim edebiyattaki konumu ve bilgisi Asmaî, Câhiz ve Mâzenî gibi meşhur Arap edebiyatçıları ve dil bilimcileri tarafından teyid edilmiştir.[78] İşte bundan ötürü, Araplar İmam Şâfiî'nin ilim meclisine gelir, onu dinler, onun dil ve edebiyatından istifade ederlerdi. el-Kerâbîsî de şöyle der: İmam Şâfiî'nin meclislerinden daha güzel bir meclis görmedim. Hadisçiler, fıkıhçılar ve şairler orada toplanırlardı. Büyük şair ve dilciler oraya gelir hepsi de ondan aldıklarını konuşurlardı.[79]

Hüzeyl'in şiirlerini öğrenmek veya tashih etmek amacıyla büyük şairler İmam Şâfiî'ye gelirlerdi. Bunlardan biri de el-Asmaî'dir. el-Asmaî şöyle der: "Hüzeyl'e ait şiirleri Mekke'de adı Muhammed b. İdris olan Kureyşli bir gençten tashih ettim.[80]

Ahmed b. Hanbel de şöyle der: İmam Şâfiî'nin Arap dilindeki sözleri delildir.[81]

Eyyûb b. Süveyd (v. 182) ise: " Dili İmam Şâfiî'den alın." derdi.[82]

---

[76] Kahyaoğlu, *a.g.m.*, s. 213.

[77] Kahyaoğlu, *a.g.m.*, s. 220.

[78] Dağcı, a.g.m., s. 48.

[79] Mücahit Mustafa Behcet, *Divânü'l-imâmi'ş-Şâfiî,* Dâru'l-kalem, Dımaşk 1999, s. 18.

[80] Behcet, *a.g.e.*, s. 14; el-Hamevî , *Mû'cemul-üdeba'*, Cilt 6, s. 2402. Ebu Zehrâ, *Tarih'ül-Mezahib'il-Erba'a*, s. 409-410.

[81] Behcet, *a.g.e.*, s. 13.

Arap dilinde mütehassıs ve zirvede olan diğer bazı ulemanın İmam Şâfiî hakkındaki sözlerini de zikretmek yerinde olacaktır. Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Selâm şöyle der: İmam Şâfiî; kendisinden dil alınan kimselerdendir.[83]

Sa'leb de şöyle der: İmam Şâfiî'yi kınıyorlar, hâlbuki o bir dil evidir.[84]

el-Müzenî ise şöyle demiştir: İmam Şâfiî Mısır'a geldiğinde "el-Meğâzî" sahibi dil ve şiirde döneminin alameti Abdülmelik b. Hişâm en-Nahvi de oradaydı. İmam Şâfiî'ye gitti ve: Allah İmam Şâfiî gibisini yaratmamıştır zannederim dedi ve sonra da İmam Şâfiî'nin kavlini hüccet (delil) kabul etti.[85]

Bu konuda el-Müberred: " Allah İmam Şâfiî'ye rahmet eylesin. O iyi bir şair, edebiyatı iyi bilen, Kur'an'ı en iyi anlayandı " demiştir.[86]

Yûnus b. ebû'l-Ya'lâ da: İmam Şâfiî Arap dili alanında konuştuğu vakit: Bu ilmi en iyi bilen işte budur, şiir hakkında konuşup şiir okuduğu vakit Bundan daha iyi şiir bilen yoktur, fıkıhla ilgili konuştuğu vakit ise: Fıkhı en iyi bilen İmam Şâfiî'dir derdim.[87]

Yine bu konuda Yûnus b. ebû'l-Ya'lâ: "İmam Şâfiî'nin sözleri şeker gibiydi, etrafına toplanıp oturduğumuzda onun konuşmasına hayret ederdik, sözleri adeta büyüleyici idi." demektedir.[88]

Mahmud el-Mısrî de şöyle derdi: İbn Hişâm'ın şöyle dediğini işittim: Uzun bir zaman İmam Şâfiî ile birlikte bulundum konuştuğu hiçbir sözünde yanlışlık görmedim, Arapça'da onun söylemiş olduğu sözlerin yerine ondan daha güzel bir söz olamazdı.[89]

---

[82] Kahyaoğlu, *a.g.m.*, s. 212.

[83] ez-Zu'bî, *Divânü'l-imâmi'ş-Şâfiî*, s. 12.

[84] Kahyaoğlu, *a.g.m.*, s. 212.

[85] Kahyaoğlu, *a.g.m.*, s. 212.

[86] Behcet, *a.g.e.*, s. 16.

[87] el-Hamevî, *Mû'cemul-Üdeba'*, Cilt 6, s. 2402.

[88] Kahyaoğlu, *a.g.m.*, s. 212.

[89] el-Hamevî, *Mû'cemul-Üdeba'*, Cilt 6, s. 2402-2409; Behcet, *a.g.e.*, s. 16; Ömer Faruk et-Tebba', *Divânü'l-imâmi'ş-Şâfiî,* Dâru'l-Erkam Bin Erkam, Lübnan Beyrut: s. 10.

Ahmed b. Ebû Süreyc şöyle der: İmam Şâfiî'den daha güzel ve daha iyi konuşan bir kimseyi görmedim.[90]

Ahmed b. Hanbel şöyle dedi: İmam Şâfiî, insanların en fasihlerinden biriydi.[91]

Davud b. Ali ez-Zahiri şöyle dedi: İmam Şâfiî'nin belâgatini alan kimse hüccet sayılır.[92]

Asrındaki birçok edip ve yazarın konuşma dilleri ile yazı dilleri farklı olduğu halde, İmam Şâfiî'nin belâgat ve fesahate dayalı konuşmasındaki mahareti hayret verici idi. Konuşmasında kullandığı açık ve fasih dil münazara, araştırma ve telifte kullandığı dilden farksızdı.[93]

Reb'î b. Süleyman İmam Şafiî'yi şöyle tanımlıyor: İmam Şâfiî'nin konuştuğu dil, yazı ve telif dilinden daha beliğdi. O teliflerinde insanların kolayca anlamaları için sade ve açık ifadeler tercih ederdi. Eğer İmam Şâfiî'nin fesahat ve belâgatini görmüş olsaydın onda hayrete düşerdin. O münazaralarında bizimle konuştuğu Arapça ile bu kitapları yazmış olsaydı, fesahat ve lafızların garip oluşları sebebiyle okunamazdı. Ancak o teliflerinde hep halkın rahat anlayabilecekleri dili kullanırdı.[94]

Edebiyatçıların imamı, belâgat ehlinin piri, düşüncenin lideri el-Câhiz dahi; İmam Şâfiî'nin telifteki belâgatine, üslubundaki sadeliğine yaptığı şahitliği hiç kimse hakkında yapmamıştır.[95]

el-Câhiz şöyle der: İlimde derinleşen âlimlerin eserlerini, teliflerini okudum ve tetkik ettim, el-Muttalibî'den İmam Şâfiî'den daha iyi yazan görmedim. Onun ağzından çıkan sözler adeta inci taneleriydi.[96]

Ebû Sevr, İmam Şâfiî hakkında şöyle derdi: Ben ilimde, fesahatte, bilgide, belâgatta ve otorite oluşunda İmam Şafiî gibisini gördüm diyen muhakkak ki yalan söylemiştir.[97]

---

[90] Hafâcî, *a.g.e.*, s. 3.

[91] Hafâcî, *a.g.e.*, s. 3.

[92] Kahyaoğlu, *a.g.m.*, s. 218.

[93] Kahyaoğlu, *a.g.m.*, s. 218.

[94] ez-Zu'bî, *Divânü'l-İmâmi'ş-Şâfiî*, s. 12.

[95] Kahyaoğlu, *a.g.m.*, s. 219.

[96] Ez-Zu'bî, *Divânü'l-İmâmi'ş-Şâfiî*, s. 12; Hafâcî, *a.g.e.*, s. 3.

[97] Kahyaoğlu, *a.g.m.*, s. 219.

3.2. Ana Hatlarıyla Şiiri

Şiir sanatı öncelikle bir mevhibe işidir. İkincisi de bu iş çalışarak elde edilir. Bu iki vasıf bir insanda bir araya geldiği vakit o kişi üstün bir şair olur. Sadece mevhibe olursa şiir zayıf ve etkisiz olur. Eğer mevhibe ihmal edilirse o vakitte şiir değil ilim olur. Bu durumda şiir olsa bile daha çok nazma yakın bir şey olur. İmam Şâfiî'nin; şiirde hem mevhibe hem de iktisap sahibi olmasında şüphe yoktur.[98]

İmam Şâfiî dahi bir İslam hukuku âlimi olmakla birlikte, iyide bir şairdir. Fakat fıkıhla iştigali şairliğinin önüne geçmiş, her ne kadar şairliği fakihliğinden eksik kalmasa da, bu sebeple o hep bir fakih olarak tanınmıştır.

Edebiyatçılarından ve Arap dilbilimcilerden bu hususta pek çok övgüler almıştır. Şiirlerinde çeşitli konuları arzuladığı doğrultuda, net ifadelerle muhatabına aktarmış, lafı eğip çevirmeden vermiş olduğu mesajlarla toplumun her kesimine hitap edebilmiştir. O Arapların: "en iyi şiir doğrudan anlaşılması zor olandır." görüşünü benimsemeyerek şiirlerinde sade bir dil ve anlaşılır üslup kullanan İmam Şafiî'nin divanı da onun bu görüşte olduğunu açıkça teyit etmektedir. Şiirlerindeki kelimelerinin dizimi ve anlam derinliği ile okuyucusunu içine çeken bir yapıya sahip olan beyitleri, nasihat ve öğüt içeriğiyle "sanatın toplum için" yapılması gerektiğini göstermektedir.[99]

İmam Şâfiî: "Şiir, yüceyi alçaltır; aşağı derecedekini de yüceltir." ve "Eğer âlimleri küçük düşürmeseydi şiir, ben bugün olurdum Lebîd'ten daha şair" diyerek bu konudaki meziyet ve maharetini gerçek anlamda kullanmadığını ifade etmektedir.[100]

Eğer o isteseydi asrının büyük şairlerini geride bırakırdı. Burada "isteseydi" tabirini kullandık, çünkü o bunu istemedi. Çünkü İmam Şafiî, akıl ve zekâsını daha çok sünnet, fıkıh ve içtihada yöneltti. Bununla birlikte geride fıkıhçıların şiirinden daha yüksek bir şiir bıraktı. Ancak o büyük şiir dehalarının konumuna ulaşamadı.[101]

---

[98] Kahyaoğlu, *a.g.m.*, s. 220.

[99] Hasan Uçar, " İmam Şâfiî'nin Şairliği ve Şiirlerinin Belâgat Açısından Tahlili ", *Ekev Akademi Dergisi*, Sayı 63, (2015), s. 140,

[100] Uçar, *a.g.m.*, s. 140.

[101] Kahyaoğlu, *a.g.m.*, s. 221.

Netice olarak denebilir ki; İmam Şâfiî şiirle iştigal etmemesine rağmen, akıcı bir tabiat ve üstün bir kabiliyetle asrının en büyük belagâtçısı konumuna gelmiş, böylece söz söyleme sanatında ve lafızları istediği gibi kullanmada büyük bir güç elde etmiştir. Öyle ki; söz söyleme sanatında usta olan birisi şayet onun söylediğini kaldırır, yerine daha fasih ve daha beliğ bir kelime getirmeye çalışsa bunu yapmaktan aciz kalacaktı.[102]

İmam Şâfiî'nin şiirleri, çeşitli konuları ihtiva etmektedir. Yapı ve üslup açısından da Cahiliye dönemini aratmayacak derecede bir zenginliğe ve yeterliliğe sahip olduğunu söyleyebiliriz.[103]

Nitekim şiirleri, mana zenginliği açısından bakıldığında, Abbasî döneminin ilk şairlerinden olan Ebü'l-Esved ed-Düelî, Sâbık el-Berberî, Halîl b. Ahmed gibi şairlerin, şiirleri ile aynı kategoridedir. Ayrıca İmam Şâfiî'nin şiirleri, şiirde örnek aldığı ve etkilenmiş olduğu eski dönem şairlerinden olan İmruülkays, Lebîd, Tarafe, Nabigâ ez-Zübyânî gibi kimselerin şiirleriyle, üslup ve güzellik bakımından yarışacak düzeydedir.[104]

Şiirleri her ne kadar edebî yeteneğin ve üstün bir zekânın ürünü olsa da şiirlerinde onun aldığı Kur'an, hadis, dil ve edebiyat eğitiminin katkısı ve etkisi açıkça görülmektedir.[105]

İmam Şâfiî'nin bütün şiirlerinde o güne kadar henüz isimleri konmamış, bir disiplin haline gelmemiş olan belâgat uygulamalarının neredeyse tümüne rastlamak mümkündür. Bununla beraber şiirlerinde kullanmış olduğu sanatlarda herhangi bir zorlama görülmez. "*İfadeleri, belâgatin onun tabiatına uygun bir ifade biçimi olduğunu göstermektedir*."[106]

Nitekim şiirlerinde belagâtın temelini oluşturan beyân, meânî ve bedî ilimlerine dair bolca örneklerin bulunması bunu kanıtlamaktadır.

Bununla birlikte, büyük ve meşhur şairlerden okuduğumuz uzun şiir kasideleri İmam Şâfiî'den rivayet edilmemiştir. Söylediği şiirler daha çok iki veya üç beyitlik

---

[102] Kahyaoğlu, *a.g.m.*, s. 218.

[103] Uçar, *a.g.m.*, s. 140.

[104] Behcet, *a.g.e.*, s. 19.

[105] Uçar, *a.g.m.*, s. 140.

[106] Uçar, *a.g.m.*, s. 141.

kıtalar olup, on beyitlik olarak söylediği şiirleri çok nadirdir. Daha doğrusu İmam Şâfiî'nin bize ulaşan şiirleri bu çeşit şiirlerdir.[107]

Bu sebeple söylediği şiirlerini daha çok kısa, manaları açık, kolay, fakat gaye ve amacına hizmet edenleri seçerdi. Şiir konusunda böyle davranmasının sebebi ise, şiir söylemenin bir hedef ve gaye olmadığını, onun manaları dile getirmede bir araç vazifesi gördüğünü kabullenmesinden dolayıdır. Dolayısıyla dile getirdiği şiirler bu türden olmuştur. Onun nazarında şiir; bir çeşit sözden ibaret olup, iyi olanı iyi, kötü olanı da kötü söz mesabesindeydi. Yani şiir haddizatında çirkin görülen bir şey değil, taşıdığı muhteva itibarıyla değerlendirilebileceğini benimsiyordu. Zira şiirin Araplar nezdindeki değeri oldukça büyüktür.[108]

İmam Şafiî, bütün sözlerinde ve konuşmalarında belagât ve edebiyat açısından çok güçlü olmasına rağmen, şiirleri sehl-i mümteni türündendir.[109]

İmam Şafiî'nin nesir yazıları, şiiriyle karşılaştırıldığında iki dil arasındaki üslubu apaçık fark edilecektir. Çünkü nesir türü yazılarında, en fasih olanı seçer, garîb ve zor olan kelimeleri kullanır. Şiirdeki ifadelerinde ise ne garîb, ne de zor olan kelimelere rastlanılmaz. Bilakis Şiirlerinin geneli, sade ve açıktır. "*Şiirinin tamamı mukattaât'lardan (seçme beyitler) oluşmaktadır. Uzun kasideler yazmamıştır. Mukattaât'a meyletmesi, yazdığı her şeyde îcâz seçen karakterinden kaynaklanmaktadır. İmam Şafiî, şiirinde sadeliğe ve açıklığa yöneldiği ve çoğunda irtical yoluna gittiği için bütün kafiyelerde şiir söylememiştir. Hatta zor kafiyeleri terketmiş ve onlara girmemiştir.*"[110]

3.3. Şiirlerinin Konuları

İmam Şâfiî'nin şiirleri, konu bakımından zengin bir çeşitliliğe sahiptir. Şiirlerinde genel olarak; inanç, hikmet, ahlak, adap, nasihat, tasavvuf, züht, ilim, eğitim, hayat tecrübeleri gibi farklı konuları işlerken amaçladığı çerçevede açık ve

---

[107] Kahyaoğlu, *a.g.m.*, s. 222.

[108] Kahyaoğlu, *a.g.m.*, s. 221.

[109] Behcet, *a.g.e.*, s. 29.

[110] Hafâcî, *a.g.e.*, s. 26; Uzun, *a.g.m.*, s. 215.

net ifadelerle muhataplarına meramını aktarmış, lafı evirip çevirmeden vermiş olduğu mesajlarla toplumun her kesimine hitap edebilmiştir.[111]

Diyebiliriz ki, İmam Şafiî'nin şiirleri genel anlamda; çokça kendisini etkileyen bir vakıa, dini veya sosyal bir hikmet, insanlarla yaşamış olduğu veya başından geçen bir tecrübe ile alakalı olmuştur.

3.4. Arap Şiirindeki Yeri

İmam Şafiî yukarda anlatmış olduğumuz edebiyattaki konumu ve ulemanın hakkındaki görüşlerinden anlaşılacağı üzere, İmam Şâfiî şiirle iştigal etmemesine rağmen, akıcı bir tabiat ve üstün bir kabiliyetle asrının en büyük belagâtçısı konumuna gelmiş, böylece söz söyleme sanatında ve lafızları istediği gibi kullanmada büyük bir güç elde etmiştir. Yaşadığı zaman diliminde kendi asrında tüm sözleri ve şiirleri hüccet idi ve onunla istişhad (delil) edilirdi. Fakat vefatından sonra zamanla bu durumun devam etmediğini anlıyoruz. Nedenine gelince, İmam Şafiî'nin bütün himmet ve gayretini edebiyat ve şiir alanında sarf etmeyip daha çok sünnet, fıkıh ve içtihada yönelterek, edebiyat ve şiir alanında eser telif etmediğinden dolayı, vefatından sonra doğal olarak onun büyük edebiyatçılar ve şiir dehaları gibi, edebi etkinliği ve konumu, devam etmemiştir. O hep büyük müçtehit ve fakih olarak zihinlerde ve gönüllerde yer edinmiştir. Buna rağmen, geride diğer bütün fıkıhçıların şiirinden daha çok şiir bırakmıştır.

3.5. Divanı

İmam Şâfiî böyle bir eseri bizzat ne kendisi telif etmiş, ne'de talebelerine imla ettirmiştir. Ancak şiirlerinin kaynağına gelince, farklı nedenlerle söylediği şiir ve hikmetli sözleri; şiir, lugat, tarih, tabakat ve terâcim gibi kitaplar başta olmak üzere çeşitli eserlerde dağınık olarak yer almıştır. Daha sonra İmam Şafiî'nin şiirleri, bir kitapta bir araya getirilmiş, bununla ilgili değişik şerh çalışmaları yapılmış ve bunların çeşitli baskıları mevcuttur. İmam Şafiî'nin edebi yönü ve şiirleri ile ilgili yapılan çalışmalar, tarihi olarak genellikle hicri dördüncü yüzyıldan başlamış hicri on dördüncü yüzyıla kadar devam etmiştir, fakat özellikle hicri beş, yedi ve sekizinci

[111] Behcet, *a.g.e.*, s. 25.

yüzyıllardaki çalışmalar daha çoğunlukta olmuştur. Günümüzde de hala bu çalışmalar devam etmektedir.[112]

Müteahhirûnun İmam Şâfiî'nin şiirleri hususundaki çalışmaları, ihtimamları, mütekaddimûndan daha fazla olmuştur. Burada iki çalışma göze çarpmaktadır.[113] Bunların ilki;

Ahmed el-Acemî (vf. h. 1029) *Netîcetü'l-Efkâr fîmâ yü'zâ ile'l-İmâm eş-Şâfi'î mine-l Eş'âr* (Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye, h.1418). Adlı eserinde İmam Şâfiî'nin şiirlerini toplamıştır.[114]

Diğeri ise Muhammed Mustafa eş-Şâzelî'nin çalışmasıdır. O da yukardaki kitabı esas alarak " *el-Cevherü'n-Nefîs fî Eş'âri Muḥammed b. İdrîs* " adıyla bir eser telif etmiştir. Basım yeri (Kahire h.1321 m.1903).[115]

Peşinden Muhammed İbrahim Heybe eski klasik kitaplardan toplayıp oluşturduğunu söylediği " *Dîvânü'ş-Şâfi'î*'yi " (Kahire h.1329/1911) de neşretmiştir. Bu eserin telifinden sonra, aynı veya benzeri isimlerle pek çok kitap yazılmıştır.[116]

Günümüze gelince, İmam Şafiî'nin şiirleri toplama hususunda eksiklerle beraber, hedefi gerçekleştirme açısından bazı güzel çalışmalar yapılmıştır.[117] Bunlardan bazıları ise, tarih kronoloji sırasına göre şunlardır.

1. Zühdî Yeken'nin *Divânü'ş-Şâfi'î,* (Darüssekâfe, Beyrut m.1961) bu basım ve kitap eğitimcilerin yanında en yaygın olan ve itimat edilendir.[118]

2. Abdülazîz Seyyidülehl, *Divânü'l-İmam eş-Şafiî,* (Kahire 1966) adlı eseridir.[119]

3. Muhammed Afîf ez-Zu'bî, *Divânü'l-İmam eş- Şâfiî,* Darü'l-Cîl, Beyrut 1974. (en çok baskı yapmış kitaptır.)[120]

---

[112] Behcet, *a.g.e.*, s. 22-24.

[113] Behcet, *a.g.e.*, s. 22.

[114] Behcet, *a.g.e.*, s. 20.

[115] Behcet, *a.g.e.*, s. 20.

[116] Aybakan, *a.g.m.*, s. 223-233; Yakub, *Divânü'l-imâmi'ş-Şâfiî*, s. 34.

[117] Behcet, *a.g.e.*, s. 21.

[118] Yakub, *Divânü'l-imâmi'ş-Şâfiî*, s. 34.

[119] Behcet, *a.g.e.*, s. 21.

[120] Yakub, *Divânü'l-imâmi'ş-Şâfiî*, s. 34.

4. Muhammed Zerzûr, *Divânü'l-İmam eş- Şâfiî*, Darü'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1984. (tahkik açısından en iyi olandır.)[121]

5. Muhammed Abdülmün'im Hafâcî, *Divânü'ş-Şâfiî*, Riyad 1986 Beyrut 1990.[122]

6. Muhammed İbrâhim Selîm, *Dîvânü'l-İmâm eş-Şâfiî el-Müsemma bi Cevherü'n-nefîs fî şi'ri'l-İmâm Muḥammed b. İdrîs,*(Mektebetü Dar ibni Sina, Kahire 1988.)[123]

7. Mücahit Mustafa Behcet, (Divânü'ş-Şâfiî,) adlı eserin müellifi, divan üzerine yapılan çalışmalar ile ilgili eleştiride bulunarak, "İmam Şafiî'nin şiirleri üzerinde yapılan çalışmalar, şiirlerin İmam Şafiî'ye nispeti hususunda tam manasıyla ilmi, güvenilir ve tahkiki bir çalışma yapıldığını göremiyoruz.'' Diyerek, bundan dolayı da İmam Şafiî'nin şiirlerini barından gerek mahtut, gerek matbu kaynakları tarayarak, şiirlerin İmam Şafiî'ye nispetinin katiyeti ile ilgili kendisinin bilimsel ve tahkikli çalışma yaptığını söylemektedir.[124]

Biz de Mücahit Mustafa Behcet'in bu çalışmasını diğer çalışmalarla mukayese ettiğimizde iddiasında haklı olduğunu düşünüyoruz.

---

[121] Yakub, *Divânü'l-imâmi'ş-Şâfiî*, s. 34.

[122] Aybakan, *a.g.m.*, s. 223-233.

[123] Aybakan, *a.g.m.*, s. 223-233.

[124] Behcet, *a.g.e.*, s. 22.

İKİNCİ BÖLÜM

BELÂGAT, FESAHAT, MEANİ VE İNŞÂÎ CÜMLELER

İnşâ konusu, belagâtın meânî kısmının bir bölümü olduğundan inşâî cümleler konusunu işlemeden önce kısaca belagât, fesahat ve belagâtın meânî kısmı ile ilgili bilgi vermenin konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sunacağı düşüncesindeyiz.

Nitekim belâgat ilmini öğrenmek isteyen bir kimse evvela belâgat ilminin temeli sayılan belâgat ve fesahat kavramlarını bilmesi gerekir.

Dolayısıyla bu bölümde ilkin belâgat ve fesahat kavramları hakkında bilgi verilecek, sonrasında belâgat ilmi ve belâgatin kısa bir tarihçesi sunulacak, peşinden Meânî ilmi ile bilgi verilecek, daha sonra ise, inşâ'nın tarifine ve kısımlarına yer verilecektir.

1. BELÂGAT

Belâgat ve fesahat kavramları bazı belâgat bilginleri tarafından aynı veya yakın anlamlarda kullanılmış, bu iki kelimenin, lâfızları farklı anlamları aynı kelimeler grubundan olduğu söylenmiştir. Fakat gerek sözlük gerekse terim anlamları dikkate alındığında aralarında bazı farklı noktaların bulunduğu görülmektedir. Nitekim bu kavramları eşanlamlı kabul ettiği anlaşılan Abdülkâhir el-Cürcânî'den (471/1079) sonra gelen ilim adamları, fesahat ve belâgatın birbirlerinden farklı oldukları konusunda neredeyse ittifak etmişlerdir.[125]

Belagat, kelime olarak sözlükte; "بَلَغَ" fiilinden türemiştir. Büluğ "بُلُوغْ", iblâğ "اِبْلاَغْ", teblîğ "تَبْلِيغْ", belîğ "بَلِيغْ" ve belâğ "بَلاَغْ" kelimeleri de aynı kökenli kelimelerdir. Bütün bu kelimelerin ifade ettiği ortak mana ise; "sonuca varmak, sonuçlandırmak, ulaştırmak, zihinde oluşan birikimi sistemli bir şekilde

---

[125] Mustafa Irmak, *Arap Belâgatında Haber-İnşâ Meselesi*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi İlahiyat

Fakültesi, İstanbul 2011, s. 13.

aktarmak",[126] anlamlara gelse de, Masdar olan belâgat sadece "sözde açıklık sözün fasih ve açık seçik olması" anlamı taşımaktadır.[127]

Istılahta (Terim) ise; biri "meleke", diğeri "ilim" olmak üzere iki anlamı vardır.[128]

Meleke olarak belâgat; "*sözün, fasih olmakla beraber yer ve zamana da uygun olmasıdır. Diğer bir söyleyişle bir fikrin sözlü veya yazılı olarak yerinde, yeterince ve zamanında ifade edilmesidir.*"[129]

Belâgat, insanın fıtratın da var olan bir melekedir. Nitekim Kur'an'da "*O insanı yarattı ve ona beyânı (düşündüğünü açıklamayı) öğretti*" (er-Rahmân 55/3-4) şeklinde buna işaret buyurulmuştur. Belâgat henüz müstakil bir ilim halini almadan önce de meleke olarak şair, yazar ve hatiplerde hatta insanların dilinde bile mevcuttu. Hatta her dil ve kültürde daima kullanılan teşbih, mecaz, istiare, takdim, tehir, cinas, mutabakat vb. edebî sanatlar, belâgat ilimi çalışmaları başlamasıyla daha sonraları birer belâgat terimi kabul edilmiştir.[130]

İlim olarak belâgat; düzgün ve yerinde söz söyleme usul ve kaidelerini konu edinerek inceleyen aynı zamanda öğreten ilimdir. Belâgat, meânî, beyân ve bedî' olmak üzere üç fenne ayrılır.[131] Bu üç fende vukufiyeti olan ilim sahibine ise belâgat âlimi denir.

Belâgat ilminin önemine binaen ulema, gerek Arap edebiyatı gerek de dini hususlarda çalışmalar yapanların veya Kur'an'ın mûcizevî'liğini ispatlamayı gaye edinen herkesin, Belâgat ilmini bilmesi gerektiğini beyan etmişlerdir.[132]

---

[126] Nasrullah Hacımüftüoğlu, *İ'caz ve Belagât Deyimleri,* Ekev Yayınevi, Erzurum 2001, s. 10.

[127] Irmak, *a.g.e.,* s. 24.

[128] Hulusi Kılıç, " Belâgat ", DİA, TDV Yay., İstanbul, 1992, c. 5, s. 384-387.

[129] Kılıç, *a.g.m.,* s. 384-387.

[130] Kılıç, *a.g.m.,* s. 384-387.

[131] Kılıç, *a.g.m.,* s. 384-387.

[132] Kazvînî, Hatib Celâluddîn Muhammed b. Abdirrahmân, *el- İzah fi U'lumi'l-Belâğa, el-Meânî el-Bed'î* nşr. İbrahim Şemsüddîn Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, (1.Bsk.), Kâhire 2003, s. 23.

1.1. Belâgat Tarihine Kısa Bir Bakış

Arap dili ve edebiyatındaki ilimler içerisinde bağımsızlığına en geç kavuşan ilim, belâgat ilmidir.[133] Belâgat ıstılahlarının oluşumu, meselelerinin zuhuru ve bu alanda kitap telifi, diğer edebî ilimlere nazaran çok sonraki zamanlara tesadüf etmektedir.[134] Önceleri şiir tenkidiyle kendini gösteren belâgat araştırmaları, Kur'an'ın nüzulünden sonra diğer dinî ilimler içerisinde dağınık bir şekilde işlenir olmuştur.[135] Anlaşıldığı gibi belâgat ilmi bu tarihî süreçten sonra müstakil bir ilim olabilmiştir.[136]

Belâgat ilimi müstakil bir dal haline gelinceye kadar da tarihî gelişimine ve içerdiği konuların çokluğuna göre farklı adlarla isimlendirilmiştir.

Meselâ; "*Mecâzü'l-Kur'ân*" adlı eserlerde (Mecaz ve Fesahat),

Câhiz'de (Beyân), İbnü'l-Mu'tez'de (ö. 296/908) (Bedî'),

Kudâme b. Ca'fer'de (Nakdü'ş-şi'r),

Ebû Hilâl el-Askerî'de (ö. 400/1009'dan sonra) (es-sınâateyn),

İbn Sinân el-Hafâcî'de (ö. 466/1073) (Fesahat),

Abdülkâhir el-Cürcânî'de (ö. 471/1078) (Belâgat ve Delâilü'l-i'câz),

Zemahşerî'de (ö. 538/1144) (Meânî ve Beyân),

Bedreddin b. Mâlik'te (Meânî, Beyân ve Bedî'),

En sonunda ise Hatîb el-Kazvînî'de ise (ö. 739/1338) (Ulûmü'l-belâga)[137] adıyla anılmıştır.

Günümüze gelince; muasır belâgatçılardan Tâhâ Hüseyin "belâgat" için "beyân" kelimesini, Emîn el-Hûlî ise "fennü'l-kavl" kavramını kullanmıştır.[138] Bu isimlendirmeler içerisinde bu ilmin tüm özelliklerini barındıran en içerikli isim ise

---

[133] Kılıç, *a.g.m.*, s. 384-387.

[134] Ali Bulut, *Hamza b. Turgut el-Aydınî ve el-Hevâdî fî şerhi'l-Mesâlik*, Samsun 2009, s. 26.

[135] Irmak, *a.g.e.*, s. 15.

[136] Kılıç, *a.g.m.*, s. 384-387.

[137] Kılıç, *a.g.m.*, s. 384-387.

[138] Kılıç, *a.g.m.*, s. 384-387.

"Belâgat" kavramıdır.[139] Yazılan bu tasnif ve telifler bu alandaki hareketliliği canlandırmış ve ivme kazandırmıştır.

Belâgatın, bir ilim dalı haline gelme sürecini başlatan ve bu konuda "*el-Beyân ve't-Tebyîn*" adlı eseriyle ilk adımı atan âlimin, el-Câhiz (ö. 255/868) olduğu söylenebilir. İlk tedvin edilen eserlerden biri de, Ebû'l-Abbâs Abdullah İbnü'l-Mu'tezz (ö. 296/908)'in "*el-Bedî*" adlı eseridir.[140]

Bunlardan sonra ise, İslâmî edebiyat alanında yazdığı, "*Esrârü'l-Belâğa*" ve "*Delâ'ilü'l-İ'câz*" adlı eserleri ile Ebû Bekr Abdülkâhir el-Cürcânî (ö. 471/1078) ön sıralarda yer alır. Ancak belâgat ilmi, Ebû Ya'kûb Yusuf es-Sekkâkî (ö. 626/1228) tarafından yazılan, "*Miftâhu'l-'Ulûmun*" üçüncü kısmında, sistemli olarak işlenmiştir.[141] Hiç şüphesiz Abdülkâhir el-Cürcânî (ö.471/1079) ile bu ilmin en olgun çağını yaşamıştır[142] Ayrıca Sekkakî'nin, bahsedilen eseri üzerinde İslâm tarihinde belâgat âlimlerinin, en çok çalışıp, şerh ve ihtisarlar yaptıkları eserlerin başında gelmektedir.[143]

Sekkâkî gibi belâgat alanına damgasını vuran bir diğer âlim ise Hatîb el-Kazvînî (ö.739/1338)'dir. Nitekim "*Miftâhu'l-'Ulûmun*" belâgata dair üçüncü bölümünü özetleyerek telif etmiş olduğu "*Telhîsü'l-Miftâh*" adlı eseri ile Sekkakî'nin görüşlerini reddederek yerine orijinal görüşler ortaya koymuştur. Alimler onun bu eserine büyük ilgi duyarak ona pek şerhler ve haşiyeler yazmışlardır. Böylece "*Telhis*" ile birlikte belâgatta yeni bir dönem başlamıştır. Bu çalışmalar yirminci asrın ortalarına kadar devam etmiştir. Fakat altı asır boyunca yazılan birçok şerh ve hâşiyenin, Kazvînî'nin (739/1338) ibâresini açıklamak ve onu Abdülkâhir el-Cürcânî (471/1079) ve Zemahşerî'den (538/1143) misallerle beslemekten öteye geçemediği, bir anlamda bütün bu çabaların söz konusu iki âlimin seviyesini aşamadığı görülmektedir.[144]

---

[139] Hacımüftüoğlu, *İ'câz ve Belâgat Deyimleri*, s. 18-19.

[140] Süleyman Gür, *Kâzî Beyzâvî Tefsîrinde Belâgat İlmi Ve Uygulanışı,* Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Erzurum 2014, s. 32.

[141] Gür, *a.g.e.*, s. 32-33.

[142] Irmak, *a.g.e.*, s. 15.

[143] Nasrullah Hacımüftüoğlu, " Bedî' ", DİA, TDV Yay., İstanbul, 1992, c. 5, s. 320-322.

[144] Irmak, *a.g.e.*, s. 21.

İslâm dünyasının Avrupa ile temasa geçmesinden sonra birtakım yenilik arayışlarının başladığı bir dönemdir. Dolayısıyla bu dönemde yetişen belâgatçılarının, diğer birçok ilim dalında olduğu gibi, klasik tarz belâgat çalışmalarını devam ettirenlerle ona modern bir veçhe vermek isteyenler olmak üzere iki grupta ele almak mümkündür. 20. yüzyıl belâgatçılarının özelliği, daha önceki dönemlerde yazılıp bu dönemin başlarında neşredilen metin, şerh ve hâşiyelerden faydalanarak konuyu kendi düşüncelerine göre ifade etme yoluna başvurmalarıdır.[145]

Yirminci yüzyıldaki dönemde bazı ilâvelerle klasik tarzı benimseyip devam ettirerek ön plana çıkan belâgatçılar ve eserleri şunlardır:

1. Hüseyin b. Ahmed el-Mersafî (ö. 1307/1889), "*el-Vesîletü'l-Edebiyye ile'l-'Ulûmi'l-'Arabiyye*"

2. Ahmed el-Hâşimî (ö. 1362/1943), "*Cevâhirü'l-Belâğa fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bed'i*"

3. Ahmed Mustafa el-Merâği (ö. 1952), "*Ulûmü'l-Belâğa*".[146]

Belâgata modern bir veçhe vermek isteyenler genellikle batı edebiyatını okumuş, incelemiş ve bu edebiyattaki gelişmelerin etkisinde kalmış kimselerdir. Bunlar belâgatın edebî tenkitle iç içe olması ve batı'daki gibi estetik çalışmalardan faydalanılması gerektiğini savunmuşlardır. En önemli temsilcileri Tâhâ Hüseyin, Abbas Mahmûd el-Akkâd ile İbrâhim el-Mâzinî'dir. Bunların çoğu belâgatla doğrudan ilgili eserler kaleme almamakla beraber yazı ve kitaplarında belâgat konularına sık sık yer vermiş kimselerdir. Modern anlamda belâgat çalışmaları ortaya koyan belâgatçılar ve eserleri ise şunlardır:

1. Emîn el-Hûlî, "*Fennü'l-Kavl, el-Belâğa ve 'İlmü'n-nefs*"

2. Ahmed Hasan ez-Zeyyât, "*Difâ''Ani'l-Belâğa*"

3. Ali el-Cârim – Mustafa Emîn, "*el-Belâgatü'l-Vazıha*".[147]

---

[145] Kılıç, *a.g.m.*, s. 384-387.
[146] Kılıç, *a.g.m.*, s. 384-387.
[147] Kılıç, *a.g.m.*, s. 384-387.

2. FESAHAT

Lugatte; bir şeyin ortaya çıkması ve apaçık olmasıdır. Manası açık, telâffuzu dile kolay olup dizimi güzel olan söz için kullanılmıştır.[148] Anlaşılır konuşan, dili sade ve net olan, kişiye "fasih" denir.[149]

Fesahat kavramı, "kelime, kelâm ve mütekellime ait bir vasıftır." "Bu kelime fasihtir", "Bu kelâm fasihtir", "Bu kaside fasihtir", "Bu yazar veya bu şair fasihtir" şeklinde nitelenmeler için kullanılır.[150]

Kelimenin fasih oluşu: "tenâfür-i hurûf" "garâbet" ve "kıyasa muhalefet''ten arınmış olmasıdır." Tenâfür, "kelimenin telaffuzunun zor olması demektir." Garâbet, "herkesçe bilinmeyen bir kelimenin söz arasında kullanılmasıdır." Kıyasa muhalefet, "kelimenin sarf ilminin kurallarına aykırı olmasıdır."[151]

Kelâmın fasih oluşu: kelimeler fasih olmakla beraber, sözün nahiv kurallarına aykırı olmaması, kelimelerin telaffuzunun dile ağır gelmemesi, birde kelamdan kast edilenin, manaya delâletinin açık olmasıdır.[152]

Mütekellimin fesahati ise: "kişinin fasih, anlaşılır konuşma yeteneğine sahip olmasıdır."[153]

3. MEÂNÎ İLMİ

Meânî: "مَعاَنِي" kelimesi, mananın "مَعْنَى" nın çoğulu olup sözlükte "kastedilen şey" anlamına gelmektedir. Istılahta ise: "Arapça lafızların muktezâ-i hâle uygunluğunu bildiren ve durumlarını inceleyen ilim" şeklinde tarif edilmiştir.[154]

---

[148] Ali el-Carım, Mutafa Emin, *el-Belâgatü'l-vâzıha*, Mektebetü'l-Büşrâ, Pakistan, 2010, s. 6.

[149] Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ud b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Aabdillâh el-Herevî el-Horâsânî, *Muhtasarü'l-Meânî*, nşr. Hacı Ahmet Hulusi, Dersaadet, İstanbul, s. 7.

[150] Teftâzânî, *Muhtasarü'l-Meânî*, s. 7.

[151] Tabâne, *Mu'cemu'l-belâgati'l- 'Arabiyye*, Dâru'r-Rifâ'î, Riyad, 1988, s. 503; Teftâzânî, *Muhtasarü'l-Meânî*, s.7.

[152] Tabâne, *Mu'cemü'l-belağa*, s. 503; Teftâzânî, *Muhtasarü'l-Meânî*, s. 9-10.

[153] Kazvînî, *el-Îzâh*, s. 23; Teftâzânî, *Muhtasarü'l-Meânî*, s. 12.

[154] Hacımüftüoğlu, *İ'câz ve Belâgat Deyimleri*, s. 10.

Başka bir ifade ile meânî, sözün yerinde kullanılmasını, muhatap veya mütekellimin durumuna uygun olarak ifade edilmesini sağlayan ve cümlenin dil kuralları çerçevesinde uğradığı değişikliklerden bahseden bir ilimdir.[155]

Meânî'nin ilminin tarihi gelişimi açısından nahiv ilmi ve nazım teorisiyle yakından ilgilidir. *Kelime terim olarak ilk defa geçtiği meâni'ş-şi'r türü eserlerde "şiir temaları", meâni'l-Kur'ân türü kitaplarda "sözlük anlamı, etimoloji ve gramer ağırlıklı tefsir ve te'vil" yerine kullanılmıştır*.[156]

Meânî bir belâgat kavramı olarak beyân ve bedî'den den sonra ortaya çıktığı kesin olarak bilinmekle birlikte ne zaman ortaya çıktığı hususu ile ilgili henüz tam olarak kesinlik kazanmamıştır. Belâgat alanında söz sahibi olan Cürcânî, Zemahşerî, Râzî gibi âlimler de "İlmü'l-Meânî" deyimini kullanmışlar fakat buna dair tanım ve açıklamalara yer vermemişlerdir. Meânî ilmini müstakil olarak belâgat ilminin üç bölümünden biri olarak kullanan ve tarif eden ilk kişi olarak Sekkâkî bilinmektedir.[157]

İslâmî belâgatın ilk kurucusu olup bu ilme beyân adını veren Câhiz, el-Beyân ve't-Tebyîn de çeşitli belâgat konularına dağınık bir vaziyette temas ettiği gibi meânî konularına da yer vermiştir.[158]

Arap belâgatına dair ilk müstakil eseri telif eden İbnü'l-Mu'tez de "*el-Bedî*'" adlı eserinde "iltifat, itiraz" gibi meânî konularını incelemiştir.[159]

Abdülkâhir el-Cürcânî ise *Delâilü'l-i'câz*'ında meânî ilminin mevzularını "nazm, meâni'n-nahv, meâni'l-kelâm" adları altında işlemiştir. "Nahiv ilmiyle biçimsel mantığın" çoğunlukla işlediği bu eseriyle Abdülkâhir meânî ilminin kurucusu kabul edilmiştir.[160]

> *Cürcânî'nin gerek beyân ilmine dair olan Esrârü'l-belâğasın da gerekse meânî ilmi alanında telif ettiği Delâilü'l-i'câz*'ın *da ki derin analizleri ve engin yorumları hayranlıkla karşılayan belâgat âlimleri,*

---

[155] Hacımüftüoğlu, *İ'câz ve Belâgat Deyimleri*, s. 44.

[156] İsmail Durmuş, " Meânî ", DİA, TDV Yay., İstanbul, 2003, c. 28, s. 204-206.

[157] Hacımüftüoğlu, *İ'câz ve Belâgat Deyimleri*, s. 105-108.

[158] Durmuş, *a.g.m.*, s. 204-206.

[159] Durmuş, *a.g.m.*, s. 204-206.

[160] Durmuş, *a.g.m.*, s. 204-206.

onun görüşlerini tekrar etmenin ötesinde konuların tertibi ve derli toplu ifadesiyle ihtisar çalışmalarından başka bir şey yapamamışlardır.[161]

Cürcânî'den sonra Arap belâgatında benzeri çalışmalar yapılamadığından duraklama devri başlamıştır.[162]Ancak Hatîb el-Kazvînî, gerek "*Telḫîṣü'l-Miftâḥ*'ında" gerekse ondan daha kapsamlı olan ve bir nevi onun açıklaması niteliğinde olan "*el-Îzâh fî Ulûmi'l-Belâga*'sında" meânî ilmi konusunda bazı yenilikler yaparak, kendisinden sonra gelen belâgat âlimleri de bu iki eserin zenginliğini güzel görerek bunlara tâbi olmuştur. Ayrıca Kazvînî, Sekkâkî'nin karmaşık olan meânî tanımını beğenmeyerek onu "lafızların muktezâ-i hâle uygunluğunu sağlayan durumlarını inceleyen ilim" şeklinde tarif etmiştir.[163]

Meânî ilmi Kazvînî ile birlikte sekiz temel konuda odaklanmıştır. Bunlar "müsnedün ileyhin halleri", "isnadın halleri", "müsnedin halleri (fiil veya fiilimsi şeklinde)", "müsnedle ilgili öğelerin (müteallikât) halleri", "inşâ", "kasr", "fasıl ve vasıl", "îcâz-ıtnâb-müsâvâttır". Sekkâkî kelâmı haber ve talep kısımlarına, Kazvînî ise daha kapsamlı bir şekilde haber ve inşâya, inşâyı da talebî ve gayr-i talebî kısımlarına ayırarak incelemiştir.[164]

2.3.1. Meânî İlminin Konusu

"Cümlelerin kuruluşları", "müsned-müsnedün ileyh", "lafızların zikr-hazf, takdim te'hîr" edilmeleri gibi durumları, "îcâz-ıtnâb" gibi edebî sanatların uygulanış biçimlerini, "zamir" yerine "zâhir", "zâhir" yerine "zamir" koymak gibi kelime değişikliklerinin muktezâ-i hâle uygun olarak değişik mânalara delâlet etmeleri, fiil sîgalarının belâğî incelikleri gibi hususları, bir nükteden ötürü nazmın zâhirin hilâfına gelmesinin incelikleri, bir cümlenin ne zaman haber ne zaman inşâ

[161] Durmuş, *a.g.m.*, s. 204-206.

[162] Durmuş, *a.g.m.*, s. 204-206.

[163] Durmuş, *a.g.m.*, s. 204-206.

[164] Durmuş, *a.g.m.*, s. 204-206.

yapılacağı, kasr, fasl ve vaslın ne zaman gerekli olduğu ve benzeri konuların hepsini bu ilim dalı ele alıp inceler.[165]

Meânî ilmine ait bu konuların öğrenilmesi, bilinmesi Kur'an'daki i'cazın ve belâgatın anlaşılmasında büyük katkı sağlamakla beraber okuyucusunu' da fesahat ve belâgatın inceliklerine vakıf kılar.[166]

Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere bu ilim kısaca, belâgatın dil felsefesi ile ilgili konularını ele alır. "Muktezâ-i hâle mutabık" olan sözün hallerinden bahseder. Her söz de bildirdiği anlama göre ya haber ya da inşâ adını alır. Eğer bildirilen söz hakkında bu doğrudur veya yanlıştır diye hüküm verilebiliyorsa haber; verilemiyorsa inşâdır. Her haber ve inşâ cümlesinde "mahkûmün aleyh" ve "mahkûmün bih" olmak üzere temel iki unsur vardır. Birincisi müsnedün ileyh/özne, ikincisi ise müsned (yüklem) olarak isimlendirilir. Bu ikisi arasında oluşan bağıntıya da, "isnad" denilir.[167]

Meânî ilminin konuları arasında bizi en çok ilgilendiren ise inşaî cümlelerdir.

4. İNŞÂÎ CÜMLELER

İnşâ'nın tanımı ve kısımlarına geçmeden önce, inşâ kavramının oluşum süreci, nasıl ortaya çıktığı ve ilk olarak kimler tarafından kullanıldığını ele alacağız. Bu sebeple bu kavramın tarihi arka planı hakkında bilgi sahibi olmamız bu kavramı daha iyi anlamamıza katkı sunacaktır.

Arap belâgatında inşâ, haberin karşıtı olarak zikredilmekte ve bu her iki kısımda kelâmın, iki ana kategorisinden olup, kelam konusu içerisinde incelenmektedir. Aynı zamanda bu iki temel dilbilimsel kavram, Meânî ilminin önemli konularından kabul edilmektedir.[168]

Haber-inşâ konusunun ilk defa kimler tarafından ele alındığı hususu tartışma konusu edilmiştir. Bazı araştırmacılar, tahmine dayalı bir üslupla, bu konunun ilk kez

---

[165] Gür, *a.g.e.*, s. 45-46.

[166] Hikmet Akdemir, *Belagât Terimleri Ansiklopedisi*, Nil Yayınları, İzmir 1999, s. 228.

[167] Gür, *a.g.e.*, s. 46.

[168] İsmail Durmuş, " İnşâ ", DİA, TDV Yay., İstanbul, 2000, c. 22, s. 334-337.

“Halku’l-Kur’ân (Kur’an’ın yaratılmışlığı)” tartışması ekseninde, genelde Kelâm ilmi özelde ise Mutezile mezhebi tarafından ele alındığını ileri sürmüşlerdir. Çağdaş bazı belâgat araştırmacılarına göre Mutezile mezhebi, muarızlarına karşı İslâm düşüncesini savunmak için bu iki kavrama ihtiyaç duymuş ve doğal olarak haber-inşâ konusunda ilk söz söyleyenler onlar olmuşlardır.[169]

Bununla birlikte, haber-inşa konusunda ilk söz söyleyenin Mutezile olduğu kabul edilse bile, özellikle fıkıh usulünün, erken dönemlerden itibaren konuya yönelik ciddi çabalarını görmezden gelmek mümkün değildir. Onlar, sağlıklı dinî hükümler çıkarabilmek için emir ve nehiylerin mecazi anlamlarıyla, haber görünümlü âyetlerin gerçek maksatlarını tespit etmeye özel önem atfetmişler; bu çalışmalarıyla haber-inşâ kavramlarının yerleşmesine katkıda bulunmuşlardır. Diğer yandan müfessirler ve dilbilimcilerin pek çoğu da yine ilk dönemlerden başlamak üzere eserlerinde emir, nehiy, istifhâm ve nidâ gibi talebî inşâ türlerinin mecazi anlamları konusunda önemli noktalara temas etmişler ve başta Kur’an olmak üzere nazım ve nesirden deliller getirmişlerdir. Bütün bunlar bir araya getirildiğinde, kanaatimize göre bu iki kavramın İslâm düşünce tarihinde yerleşmesinin disiplinler arası kolektif bir çalışma sonucunda adım adım teşekkül ettiğini söylemek daha uygun olur.[170]

Belâgatte haber ve inşâ kavramlarının birbirinin mukabili olarak kullanılması birdenbire olmamış ve bu ayırım uzun bir tarihi süreç içerisinde gerçekleşmiştir. Haber kavramı daha ilk zamanlardan itibaren pek çok ilim dalında farklı fakat birbiriyle ilişkili anlamlar çerçevesinde kullanılırken inşâ kavramının haberin karşılığı olarak yerleşmesi ancak asırlar sonra mümkün olabilmiştir.[171]

Haber ve inşâ terimlerinin ilk kez ne zaman kullanılmaya başlandığı hakkında net bir şey söylenemese de haberin Sîbeveyhi’den (180/796) bu yana kullanıldığı bilinmektedir. İlk dönemlerde haber kavramı kullanılmasına rağmen inşâ’nın bütün birimleri değil de dilde daha yoğun olarak kullanılan türlerine karşıtlık çerçevesinde ele alındığı görülmektedir.[172]

---

[169] Irmak, *a.g.e.*, s. 50.

[170] Irmak, *a.g.e.*, s. 50.

[171] Irmak, *a.g.e.*, s. 50.

[172] Irmak, *a.g.e.*, s. 51.

Bu tarihî süreç haberin ilk zamanlardan itibaren bir kavram olarak net bir şekilde kullanıldığı hâlde inşâ konusunda müellifler arasında tam bir fikir birliğinin oluşmasının hayli zaman aldığını göstermektedir. Bilindiği üzere dil ya olup bitmiş bir eylemi ya da söz sahibinin olmasını istediği bir durumu anlatır. Birinci kısım dilin betimsel boyutu olup dilin nispeten daha sâbit yönünü oluşturduğu için haber olarak isimlendirilmesi isabetlidir. İkinci kısım olan inşâ ise, daha önceden olmamış bir eylemin gerçekleşmesini sağlama amacı güttüğünden dilin canlı ve hareketli kısmını oluşturmaktadır. Sonuç olarak, klasik ve modern dönem belâgat uzmanlarının haber için çoğunlukla tek bir mefhum üzerinde ittifak etmiş olmalarına rağmen inşâ ve talep konusunda farklı görüşler ortaya koymalarının nedeni haberin dilin daha sabit inşâ'nın ise daha değişken kısmını oluşturmasıdır, denilebilir.[173]

İnşâ kavramının oluşum süreci, nasıl ortaya çıktığı ve ilk olarak kimler tarafından kullanıldığını, Arap belâgatında inşâ, haberin karşıtı olarak zikredildiğine kısaca değindikten sonra kelâmın ikinci temel unsuru olan ve tezimizin ana konusu olan inşâ kavramı ve muhtevası ve kısımlarını inceleyeceğiz.

4.1. İnşâ'nın Tanımı

İnşâ (ألإِنْشَاءُ) kelimesi "نَشَأَ" kökünden "إِفْعَالْ" babında Masdar olup lugatte; "yapmak, yeniden meydana getirip vücut vermek, ortaya çıkarmak, kurmak, yetiştirmek, yaratmak, üretmek, başlamak, yükseltmek, (örneği olmaksızın) icat etmek, yazmak gibi manalara gelmektedir.".[174]

Kur'an'ın, birçok yerinde de fiil olarak geçen inşâ kelimesi yaratmak, yeniden meydana getirmek, kurmak anlamlarında kullanılmıştır.[175]

Belâgatta ise bir meânî terimi olarak inşâ kavramı, haberin mukabilinde zikredilmekte ve kaynakların çoğunda " هُوَ ٱلْكَلَامُ الَّذِي لا يَحْتَمِلُ الصِّدْقَ وَالْكَذِبَ لِذَاتِهِ " *"Kendi mahiyeti açısından doğru veya yalan anlamı yüklenemeyen söz"* şeklinde tarif edilmektedir. Bu tanım, inşâ'nın talebî ve gayr-ı talebî her iki kısmını da içine

---

[173] Irmak, *a.g.e.,* s. 54-55.

[174] Râgıp el-İsfehânî, Ebü'l Kâsım Hüseyn b. Muhammed, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*, (Thk. Safvân Adnan Dâvûdî), Dâru'l Kalem ed-Dâru'ş-Şâmiye, Dımaşk-Beyrut, 1992, s. 807; Durmuş, *a.g.m.*, s. 334-337.

[175] En'âm 6/141; Mü'minûn 23/14;Vâkı'a 56/72; Yâsîn 36/79; Ra'd 13/12.

almaktadır. İnşâî bir söz söyleyen kimseye sen sözünde doğrusun ya da yalan söylüyorsun denilemez. Çünkü inşâ îcab veya selb yoluyla bir istekte bulunmaktır. Örneğin birisi oğluna "ذَاكِرْ يا ابْنِي" " Oğlum ders çalış" ya da " لَا تُصاَحِبِ الْأَشْرَارَ" "Kötü kimselerle arkadaşlık yapma!" dese o kimseyi doğru veya yalan söylemiş olmakla niteleyemeyiz. Çünkü burada bir haber verme değil, bir şeyin yapılmasını veya yapılmamasını isteme söz konusudur. Dolayısıyla bir ifadenin inşâ olup olmamasını o ifadenin söze dökülmeden önce dış dünyada gerçekliğinin olup olmaması belirler.[176]

İnşâ'da bir haber verme ve bir şeyi başka bir şeye nispet etme durumu söz konusu olmadığından doğru ve yalana ihtimal olgusu kendiliğinden düşmektedir. Çünkü burada bir haber verme durumu değil emir, nehiy ve istifhamda olduğu gibi bir şeyi veya bir şeyin yapılmasını isteme söz konusudur. Nitekim bu dilbilimsel olgunun inşâ olarak isimlendirilmesinin sebebi de budur. Zira emir, nehiy veya istifhamla bir şeyi inşa etme, bunun yanı sıra bir eylemde bulunma istenmektedir. Bir kişiye oturması emredildiğinde onun oturma eylemini gerçekleştirmesi veya saat sorulduğunda cevap verme eylemini gerçekleştirmesi sağlanmış olur. Bütün bunlar emir, nehiy veya istifhamdan önce var olmayan, sonrasında gerçekleşen durumlardır. Bu nedenle bu üslup belâgatta kök anlamıyla da bağlantılı olarak "inşâ" şeklinde isimlendirilmiştir.[177]

4.2. İnşanın Kısımları

Belâgat âlimleri inşayı, talep içerip içermemesi hasebiyle " talebî ve gayr-i talebi" olarak iki kısımda incelemişlerdir. "gayr-i talebi inşâ", bu isimlendirmeden de anlaşılacağı üzere bir talebe (isteğe) delalet etmeyen inşâî sözdür. "taacüb", "övme", "yerme", "yemin" gibi çeşitli sığaları (üslupları) mevcuttur. Çoğu belâgat âlimi

---

[176] Tahsin Görgün, " *Dil Bilimi Terimi Olarak İnşâ* ", DİA, TDV Yay., İstanbul, 2000, c. 22, s. 339-341; Tabâne, Mu'cemü'l-belağa, s. 665; Zeynep Ünver, *Arap Belâgatında İnşâ-i Talebî Nisâ, Mâide, En'âm Sûreleri Örneği*, Yüksek lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri, İstanbul 2018, s. 28;

[177] Irmak, *a.g.e.*, s. 126-127.

tarafından nahvi ilgilendirdiği gerekçesiyle meânî ilminin konuları arasında "gayr-i talebi inşâ" sayılmamıştır.[178]

Bu nedenle bizde tezimizde yalnızca "talebi inşâ" konusunu ele alarak divanda bu konunun kapsamına dâhil olan şiirlerin manasını vererek sonrasında ise şiirlerde ki belâgat uygulamalarını izah etmeye çalışacağız.

4.2.1. İnşâ-ı Talebi Ve Kısımları

Talebî inşâ, söylendiği esnada kendisiyle bir talepte bulunulan sözdür. Sözü söyleyen kişi, o anda talebinin mevcut olmadığı inancındadır. Ancak sözün söylenmesinden sonra, o kişinin talebi gerçekleşir.[179] İnşâ cümlelerine mecazi manalar yüklemek, ifade zenginliği sağlaması, muhataplara anlamı yakından hissettirmesi, kuvvetli ve kalıcı etki sağlaması gibi özellikleriyle belâgat konuları arasında önemli bir yer tutmaktadır. Mecazi anlamların tespit edilmesi sübjektif olarak edebî zevke dayandığı için farklı yorumlarla karşılaşmak son derece normaldir. Bu farklılığın bir başka nedeni ise, anlamların birbirine çok yakın olması ve çoğu kere iç içe geçmiş olmalarındandır.[180]

Talebi İnşâ; emir, nehiy, istifham, temennî ve nidâ olmak üzere beş kısma ayrılır. Tereccî' ye gelince ihtilaflı olduğundan çoğu ulemaya göre talebi inşâ'nın kısımlarından sayılmamıştır. Çünkü temennî bir şeyi talep etmek, tereccî ise bir şeyin meydana gelmesini ummak, ümit beslemektir.[181] Dolayısıyla Tereccî çoğu ulemaya göre inşâ'ya dâhil olmadığından ötürü bizde tereccî konusuna değinmeyeceğiz.

4.2.1.1. Emir (اَلأَمْرُ)

Konum olarak üstünlük (ist'ilâ /otorite) yoluyla bir işin yapılmasını talep etmektir. Başka bir tabir ile üstün asttan, büyüğün küçükten, kuvvetlinin zayıftan,

---

[178] Gür, *a.g.e.,* s. 62-63; Ali el-Cârim-Mustafa Emîn, "*el-Belâgatü'l Vâzıha*", Dâru'l-Fikr, Beyrût 2007, s. 118.

[179] Gür, *a.g.e.,* s. 63; Ali el-Cârim-Mustafa Emîn, "*el-Belâgatü'l Vâzıha*", s. 143.

[180] Ünver, *a.g.e.,* s. 32.

[181] Ali el-Carım, Mutafa Emin. "*el-Belâgatü'l Vâzıha*", s. 207; Tabâne, *Mu'cemü'l-belaga* s. 649.

yaratanın yaratılandan bir şeyi yapmasını otoriter bir şekilde yapmasını istemesidir.[182]

Arap dilinde emrin dört türlü (kip) sığa kullanımı vardır. Bunlar "emr-i hazır", "emr-i gaib", "Emir mânasına gelen isim fiiller" ve "emir anlamında kullanılan masdarlardır".[183]

Çoğu âlimlere göre emir sîgaları ilk kullanıldığı anda vücûbu, "yani fiilin yapılmasının kesin ve bağlayıcı tarzda talep edildiğini ifade eder". Ancak bazen emir vücûb dışındaki başka bir manaya gelmesi mümkündür. Fakat bunu destekleyecek bir karinenin bulunmasıyla hamledilebilir.[184]

İmam Şafiî'nin divanda' ki şiirlerini incelediğimizde emir kiplerinin hakiki mânada değil de neredeyse tümünün karine ile birlikte vücûp anlamı dışında kullanıldığını görmekteyiz. Bunun nedeni ise İmam Şafiî'nin emir kipini, üstünlük yoluyla bir işin yapılması anlamında kullanmayıp arkadaşça, dostça, nasihat ve irşad babında kullanarak daha tesirli olacağını düşündüğü kanaatindeyiz.

Dolayısıyla bizde burada bu dört sîgadan her birinin teferruatına girmeden sadece tariflerini asıl anlamlarını ve mecazi anlamlarını açıklayarak, ayetlerden örnek vereceğiz. Tezimizin üçüncü bölümünde ise divandaki şiirlerde genellikle emrin konulduğu anlamın dışında ki kullanımlarını inceleyeceğiz.

4.2.1.1.1. Emirin Hakiki Kullanımı

Emir "أَمْرْ" kelimesi lugatte; iki farklı manada kullanılmaktadır. Biri, hal, durum, iş, olay, konum anlamına gelir ve çoğulu "أُمُورْ" şeklindedir. Kur'an'da yüz elliden fazla âyette genellikle bu anlamında kullanılmıştır. Diğeri anlamı ise, "nehyin zıddı olarak gelir ve bir işin yapılmasını istemektir." çoğulu "أَوامِرْ" şeklindedir.[185]

Örneğin; "وَلِلّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ وَإِلَى اللهِ تُرْجَعُ الأُمُور" *"Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Bütün işler Allah'a döndürülür."*[186] Âyetinde ilk anlamında, " فَادْعُ وَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءهُمْ " *"Sen çağrıya devam et ve*

[182] et-Teftâzânî, *Muhtasarü'l-Meânî*, s. 99; Gür, *a.g.e.*, s. 63.

[183] Gür, *a.g.e.*, s. 63; Ali el-Cârim-Mustafa Emîn, "*el-Belâgatü'l Vâzıha*", s. 148.

[184] Gür, *a.g.e.*, s. 63; et-Teftâzânî, *Muhtasarü'l-Meânî*, s. 99-100.

[185] Ünver, *a.g.e.*, s. 33.

[186] Âl-i İmrân, 3/109.

emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Onların hevâ ve heveslerine uyma.”[187] Âyetinde ikinci anlamında kullanılmıştır.[188]

Belâgat terimi olarak emir kelimesinin anlamı ise; “Kendini muhataptan üstün görerek (isti‘la) ve onu mecbur ederek (ilzâm) ondan bir filli gerçekleştirmesini istemek” şeklinde tarif edilmiştir.[189]

Bu anlamda işin yapılmasını isteyen şahsa “ آمِرْ ” işin tarafından gerçekleştirilmesi istenen şahsa “ مَأْمُورْ ” yapılması istenen ise de “مأمور به” denilir.

Emri, maddi ya da manevi olsun bir şeyin gerçekleşmesini istemeye veya kendini üstün konuma koyarak muhataptan bir şeyin yapılmasını istemektir. Şeklinde tariflerde yapılmıştır.[190]

Arap dilinde emrin dört farklı kullanılış sığası vardır:

1.Emir fiili: Arapçada bu yapıya emr-i hazır denmektedir. Buradaki emrin muhatabı karşımızda veya yakınımızda olup doğrudan muhatap olduğumuz kimse veya kimselerdir. Örneğin; “ وَأَقِيمُوا الصّلاَةَ وآتُوا الزّكَاةَ وَارْكَعُو مَعَ الرَّاكِعِينَ ” “*Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin!*”[191] Âyetindeki وَأَقِيمُوا وآتُوا ve وَارْكَعُو namaz kılma, zekât verme ve itaat etme eylemleri birer emr-i hazır sîgası şeklinde kullanılmıştır.

2.Üzerine emir lamı dâhil olan muzari fiil: Bu kipe emr-i gaib denilmektedir. Bu yapıyla kurulmuş emrin muhatabı yanımızda olmayan üçüncü bir şahıs veya şahıslardır. “ لِيُنفِقْ ذُو سَعَةٍ مِّن سَعَتِهِ ” *“İmkânı geniş olan, nafakayı imkânlarına göre versin.”*[192] Âyetinde emir bu yapıyla elde edilmiştir.[193]

---

[187] eş-Şûrâ, 42/15

[188] Salim Öğüt, “Emir”, DİA, TDV Yay., İstanbul, 1991, c. 11, s. 119-121.

[189] Tabâne, *Mu’cemü’l-belağa*. 47.

[190] Abdurrahman, Hasan Habenneke el-Meydânî, *el-Belâgat'ül-‘Ârabiyye, Üsüsühâ ve ‘Ulûmuhâ ve Funûnuhâ,* I-II, Dâru’l-kalem ed-Dâru’ş-Şâmiye, Dımaşk/Beyrut, (1416/1996), cilt 1, s. 228; Elif Yavuz, *Belâgat İlminde Haber Ve İnşa Bakara Suresi Örneği,* Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri, Sakarya 2019 s. 28.

[191] el-Bakara, 2/43.

[192] Talâk, 65/7.

[193] Irmak, a.g.e., s. 137.

3.Emir manasına gelen isim fiil: “ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوعَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ ” “*Ey iman edenler! Siz kendinizi düzeltin. Siz doğru yolda olursanız, yoldan sapan kimse size zarar veremez.*”[194] Âyeti buna örnektir. Çünkü ayette geçen “ عَلَيْكُمْ” ifadesi “إِلْزَمُو ” anlamında bir isim-fiildir. Ayrıca “sus” anlamında صَهْ “kabul et” anlamında “ آمين ” ve “ in ” anlamındaki نَزالِ kelimeleri de emir anlamlı birer isim-fiildir.[195]

4.Emir manasına gelen masdar: Bazı durumlarda masdar emir fiil manasında kullanılır. Örneğin: “ وَبِاالْوالَِدَيْنِ إِحْسانَاً ” “*Anne babana iyilik et*”[196] âyetinde masdar emrin yerini tutmaktadır. Hz. Peygamberin inkârcı efendileri tarafından işkenceye maruz bırakılan Yâsir ailesine hitaben söylediği “ صَبْراً آلَ ياَسِرْ فَمَوْعِدُكُمْ الْجَنَّةُ” *sabredin Yâsir ailesi! Varacağınız yer cennettir*”[197] ifadesinde geçen“ صبرا” kelimesi masdar olup emir manasındadır.[198]

Emir, kendini üstün görme (isti‘la) ve mecbur etme (ilzâm) şartlarından birinin veya her ikisinin birden bulunmaması durumunda hakiki anlamından sıyrılarak edebî zevk vasıtasıyla sözün gelişinden veya karinelerden anlaşılabilecek pek çok yeni mecazi anlam kazanır. Şu var ki bazı araştırmacılar, mecazi anlamların, yukarıda zikredilen dört emir formatından yalnızca ilk ikisinde yani “emir sığası” ve “lam’lı muzari fiil” de söz konusu olduğunu ve “isim-fiiller” ile “masdarlar” da gerçek anlamın dışına çıkılamayacağını belirtmişlerdir.[199]

Mutlak emrin hakikatte ne anlama delâlet ettiği hususu ise âlimler arasında ihtilaf konusu olmakla beraber, klasik dönem usul âlimleri tarafından benimsenen görüş, emrin vücûp ifade ettiği yönündedir. Bu görüş, son dönem usul bilginlerince de tercih edilen görüştür.[200]

Biz de bu çalışmamızda vücûp anlamını emrin hakikî anlamı sayıp, izah ederek örneklerle açıkladıktan sonra, konumuzu daha çok ilgilendiren mecazi anlamlarını değerlendireceğiz. Biz de bunları açıklayarak birer örnek vereceğiz.

---

[194] Maide, 5/105.

[195] Irmak, a.g.e., s. 137.

[196] el-Bakara, 2/83.

[197] Hâkim, Müstedrek, III, 383.

[198] Irmak, a.g.e., s. 137.

[199] Irmak, *a.g.e.,* s. 137.

[200] Ünver, *a.g.e.,* s. 35.

Genel olarak klasik ve modern belâgat kaynakları, emrin belli başlı mecazi anlamlarını şu şekilde sıralamışlardır.

4.2.1.1.2. Emr'in Mecazi Kullanımları

a. Dua (الدعاء)

Sözlükte; "çağırmak, seslenmek, yakarmak, yardım dilemek", gibi anlamlara gelmektedir. Ayrıca dua hakkında "bir işin gerçekleşmesi için kulun yalvarıp yakararak Allah'tan istekte bulunması" veya "Astın üstten, küçüğün büyükten, zayıfın kuvvetliden, yaratılanın yaratandan bir şey istemesi" gibi farklı tarifler de yapılmıştır. Dua cümlelerinin farklı kalıpları mevcut olmakla birlikte, fakat bunlar içerisinde en çok kullanılan emir ve nehiy kipleridir. Örnek:

"إهدنا الصراط المستقيم " "*Bizi doğru yola ilet*"[201] Kur'an-ı Kerîm'de dua cümleleri genellikle emir kipi kullanılarak düzenlenir. Nitekim burada da emri hazır sîgası "إهدنا " nın bu mânada kullanıldığını görmekteyiz.[202]

Emir sıygasıyla yapılan dualarda, ne söz sahibi emir verme yetkisine sahip ne de emredilen muhatap emredilme konumundadır. Bu nedenle böyle emirlerin hakîkî anlamda değerlendirilmesi mümkün değildir. Emir ve dua ilk bakışta birbirine çok uzak hatta zıt iki kutup gibi görünse de esasında aralarında çok yakın bir ilişki vardır. Nitekim Zemahşerî (538/1143) her ikisinin de talep içermesi sebebiyle emir ve duanın tek bir üslup olarak görülebileceğini belirtmiştir. Ona göre emir ve dua sadece rütbe açısından farklılık arz etmektedir.[203]

> *Belâgatçılar emir ve dua arasında sıkı bir anlam ilişkisinin varlığından söz ederler. Zemahşerî'yi teyit mahiyetinde Beyzâvî de yukarıdaki ayetin tefsirinde bu hususa dikkatleri çekerek "emir ile dua, lafız ve mâna itibariyle ortak, astlık ve üstlük bakımından farklıdır" der. Ve emrin âyetteki dua mânasını şu şekilde izaha çalışır: "Bizi doğru yola ilet" ifadesiyle istenen şey, ya kendilerine ihsan edilen hidâyeti artırmaktır yahut onun üzerinde sebat etmektir ya da onun sonuçlarını*

[201] Fatiha, 1/5.

[202] Gür, *a.g.e.*, s. 66.

[203] Irmak, *a.g.e.*, s. 138-139.

(dereceler) elde etmektir." Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Beyzâvî âyette geçen " إهدنا " bizi ilet" emir fiilinin konulduğu mânanın dışında, dua anlamında kullanıldığını ifade etmektedir.[204]

Emrin dua anlamı yalnızca kuldan Allah'a yönelen sözlerde görülmemektedir. Alt konumdaki birinin kendisinden üstte bulunan birine emir sıygası kullanarak hitap etmesi de gerçek bir emir değil, zorlayıcılığı ve bağlayıcılığı bulunmayan bir taleptir. Arap edebiyatı, şairlerin dilinden devlet başkanlarına yükselen bu tür taleplerin sayısız örnekleriyle doludur. Örneğin meşhur şair Mütenebbî (ö.354/965) yakın dostu olan devlet başkanı Seyfüddevle'ye (ö.356/967) şu şekilde seslenmektedir:

أَزِلْ حَسَدَ الْحُسَّادَ عَنِّي بِكُبَّتِهِمْ فَأَنْتَ الَّذِي صَيَّرْتَهُمْ لِي حَسَدًا

"Beni çekemeyenlerin hasedini onları zelil ederek yok et gitsin; gerçi onları beni kıskanacak hâle getiren de sensin (ya!)" Yani bana lütufta bulunduğun sayısız ikramlarınla onların beni kıskanmasına sebep oldun, demektir. Emir burada gerçek anlamda kullanılmamakta ve astın üstten, geri çevrilmesi imkân dâhilinde olan bir talebini yansıtmaktadır.[205]

Emir kipi bazen de olumsuz dua diyebileceğimiz beddua anlamı taşımaktadır. Mesela, ﴿ قُلْ مُوتُوا بِغَيْظِكُمْ ﴾ "(Beddua ederek) de ki: Geberin kininizle![206]" âyetinde böyle bir kullanımdan söz edilmektedir. Bu hitabın öncesinde, Müslümanların düşmanlarına sevgi besleyen ve kendi aralarındayken müminlere duydukları kin ve düşmanlık sebebiyle parmaklarını ısıran münâfıkların ikiyüzlü tavrından bahsedilmiş ve devamla bu beddua ifadesine yer verilmiştir. Netice itibarıyla beddua, öfkelerinin acısını artırıp ölümlerini çabuklaştıracaktır. Burada kinâyeli bir üslup kullanılarak işte bu iki anlam kastedilmiştir. Nitekim öfke ve kıskançlığı zikrederek, öfke duyulan ve kıskanılan kimsenin iyi durumunu kinâye yoluyla anlatmak Arap dilinde sıkça rastlanan bir kullanımdır.[207]

b. İstekte bulunma ve recâ (الإلْتِماَسْ وَالرَّجَاءْ)

---

[204] Gür, *a.g.e.*, s. 66-67.

[205] Irmak, *a.g.e.*, s. 139; Ali el-Cârim-Mustafa Emîn, "*el-Belâgatü'l Vâzıha*", s. 211.

[206] Âl-i İmran 3/119.

[207] Irmak, *a.g.e.*, s. 140.

İltimas, yaş, sosyokültürel statü vb. konularda denk iki şahıstan birinin, diğerinden, bir eylemi gerçekleştirmesini otoriter olmayan bir tarzda istemesidir. Bu durumda emir sıygası fiilin talebinde kibar ve hafif bir üslupla kullanılır. Statü bakımından söz sahibine denk olan kimseye otoriter olmayan bir tarzda söylenen“ إِفْعَلْ” “yap” emri böyledir. Mesela “أَعْطِينِي قَلَمَكَ” “Bana kalemini ver” cümlesini bir kişi arkadaşına söylese, yaptırımı bulunmayan bir istekte bulunmuş olur. Arap örfünde bu kavram “dua derecesine varmayan bir çeşit yalvarma-niyaz tarzında fiili talep” şeklinde anlaşılmaktadır.[208]

Örneğin Kur’an da geçen emir sığalarının önemli bir kısmı da gerçek emir olmayıp birbirine denk muhatapların kendi aralarındaki otoriter olmayan isteklerini yansıtmaktadır. Sözgelimi Hz. Yûsuf’un, rüyasını güzel bir şekilde yorumladığı kişi hapisten çıkarken ona söylediği sözde emir iltimas anlamı taşımaktadır. Bu diyalog Kur’an’da “ وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِّنْهُمَا أُذْكُرْنِي عِندَ رَبِّكَ ” *“Onlardan kurtulacağını bildiği kimseye dedi ki: Efendinin yanında benden bahset (belki emir verir de beni buradan çıkarır)”*[209] şeklinde nakledilmektedir. Buradaki “أُذْكُرْنِي عِندَ رَبِّكَ” “*Efendinin yanında benden bahset*” emri, sözün gelişinden rahatlıkla anlaşıldığı üzere, üstün asttan kendini üstün gören ve muhatabı gereğini yapmaya mecbur eden talebini yansıtan gerçek bir emir olmayıp aynı düzeyde bulunan samimi iki kişinin birbiriyle konuşma üslûbunu yansıtmaktadır.[210]

Ast-üst ilişkisi kadar resmî olmayan fakat muhatapların birbirleriyle tam olarak denk olmadığı durumlarda emir sîgası recâ anlamı taşımaktadır. Bu üslûbu, kardeşleri tuzak kurup da babalarından Yusuf’u onlarla göndermesi için izin alırken ki diyaloglarında görebiliriz. [211]

“ قَالُواْ يَا أَبَانَا مَا لَكَ لاَ تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ *أَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُون لَنَاصِحُونَ” “ *Sevgili Babamız! Dediler, sen neden güvenip de Yusuf’u bize emanet etmiyorsun. Oysa biz onu çok seviyoruz. Ona samimiyetle bağlıyız. Yarın onu bizimle gönder, gezsin oynasın, biz ona çok iyi sahip çıkarız.*”[212]

c. Nasihat Etme, Yol Gösterme (النُّصْحُ وَالْإِرْشَادْ)

---

[208] Irmak, *a.g.e.*, s. 140.

[209] Yusuf, 12/42.

[210] Irmak, *a.g.e.*, s. 141.

[211] Ünver, *a.g.e.*, s. 37.

[212] Yusuf, 12/11-12

Emir, üst seviyedeki birinden alt kademedeki muhataba yönelik olmakla birlikte, yükümlülük (teklif) ve mecbur bırakma (ilzâm) şartı içermediğinde mecazi olarak nasihat ve irşad anlamı kazanmaktadır. Bir bilginin oğluna olan nasihati bu kabildendir.

" يَا بُنَيَّ إِسْتَعِذْ بِاللهِ مِنْ شِرَارِ النَّاسِ وَكُنْ مِنْ خِيَارِهِمْ عَلَى حَذَرٍ "

"*Oğulcuğum! İnsanların şerlilerinden Allah'a sığın, hayırlılarıyla muamelede bulunurken de dikkat et!* "[213]

Kuran'da nasihat üslûbunun güzel bir örneğini Lokman(a.s)'ın oğluna söylediği sözlerde görmekteyiz:

" يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنكَرِ وَاصْبِرْ عَلَى مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُور"
"*Yavrum! Namazı dosdoğru kıl. İyiliği emret, kötülükten alıkoy. Başına gelen musibetlere karşı sabırlı ol. Çünkü bunlar kesin olarak emredilmiş işlerdendir.*"[214]
Âyette emir sığası kullanılmasına rağmen irşad ve nasihat anlamında olduğu karine olan bağlamdan anlaşılmaktadır. Kıssanın baş tarafında geçen " وَهُوَ يَعِظُهُ" "Nasihat ederek" ifadesi de lafzi karinedir.[215]

d. Mubahlık (الإِبَاحَةْ)

Mubah olan bir şeyde muhatap olan kimsenin bir işi yapıp yapmamakta serbest bırakıldığını ifade eden emir kipidir. Bu durumdaki emirin, hakiki anlamda kullanılmadığına dair bir karine gerekir. Muhatabın bir işin yapılmasını sakıncalı gördüğü durumlarda kullanılan emir sîgası mubahlık bildirir. Böylelikle, o fiilin terkinde herhangi bir sakınca olmadığı açıklanmış olur.[216]

Mesela âyette " فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِن فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ " "*Namaz kılınınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan nasibinizi arayın*"[217] buyrularak namaz kılındıktan sonra arzu ettiğiniz yere dağılınız, izinlisiniz, bir sakınca yoktur denmek istenmiştir.[218]

---

[213] Abdülazîz Atîk, *fi'l-Belâgati'l-'arabiyye 'İlmü'l-Meânî el-Beyân el-Bedî'*, Dâru'n-Nahdati'l Arabiyye, Beyrut, ts.
[214] Lokman, 31/17.
[215] Ünver, *a.g.e.*, s. 39.
[216] Tabâne, *Mu'cemü'l-belağa*, s. 94-95; Ünver, *a.g.e.*, s. 37.
[217] el-Bakara, 2/187,223.
[218] Ünver, *a.g.e.*, s. 37.

e. Teslimiyet (التسليم)

Teslim kelimesi, karşındakinin emri altına girme, bela ve afetten korunur olma, bir emaneti teslim etme, kabul etme, emniyet, boyun eğme ve itaat etme gibi anlamlara gelir. " فَاقْضِ مَا أَنتَ قَاضٍ إِنَّمَا تَقْضِي هَذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا " (Sihirbazlar) şöyle dediler: "*Artık sen vereceğin hükmü ver. Sen ancak bu dünya hayatında hüküm verirsin*"[219] âyetini ibn Fâris konuya örnek olarak vermektedir. Âyet, Hz. Mûsâ'ya (a.s.) iman eden sihirbazların Firavun'un tehditlerine direniş ve başkaldırışlarını konu edinmektedir. Firavun'a karşı kullandıkları emir sîgası, Onların Allah'a karşı tam bir teslimiyet içerisinde olduklarına işaret eder.[220]

f. Haber (الخبر)

Bazen emri sîgası şeklinde gelen bir ifade haber anlamı içerebilir. Nitekim sefere çıkan müminleri caydırmaya çalışan münafıklar hakkında indirilen

" فَلْيَضْحَكُواْ قَلِيلاًوَلْيَبْكُوا كَثِيرًا جَزَاء بِمَا كَانُواْ يَكْسِبُونَ"

" *Artık kazandıklarının karşılığı olarak, az gülsünler, çok ağlasınlar* "[221] âyetindeki emir sîgası haber anlamı içermekte ve "*Az gülüp çok ağlayacaklar*" manasına gelmektedir. Zemahşerî'ye göre haber manasının emir sîgasıyla gelişi, bahsi geçen eylemin kaçınılmaz olarak gerçekleşeceğini beyan içindir. Âyetteki gülme sevinçten, ağlama ise, ahiretteki hüzünlerinden kinayedir. Yani onların sevinçleri yok olup gidecek, hüzünleri ise, sürekli olacaktır anlamına gelir. Haber anlamında emir sîgasının kullanımının tercih edilmesi hakkında Ebû Hayyân, (ö.745/1344) dinleyenin nefsinde daha güçlü ve tekitli bir tesir bıraktığı şeklinde açıklamada bulunmuştur.[222]

g. İnzâr (الإِنْذَارْ)

İnzâr; Korkutma anlamında kullanılır. " قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًا إِنَّكَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ " De ki: "*Küfrünle biraz dünya sefasını sür; ama nihayette sen, ateşe girecekler arasındasın.*"[223] Âyetinde " تَمَتَّعْ " *"sefa sür emri"* korkutma anlamındadır.

---

[219] Taha, 20/72.

[220] Ünver, *a.g.e.*, s. 50.

[221] et-Tevbe, 9/82.

[222] Ünver, *a.g.e.*, s. 51-52.

[223] ez-Zümer, 39/8.

Bazı müellifler bu âyeti "uyarı/inzâr" başlığı altında incelemiş, tehdit ve uyarıyı birbirinden farklı kabul ederek, uyarının tehditten daha özel bir kullanım olduğuna dikkat çekmişlerdir. Onlara göre tehditte mutlak bir korkutma söz konusu iken uyarı, korkutulan şeyden kurtulmaya yönelik bir daveti bünyesinde barındırır. Ayrıca dilciler tehdidin korkutma, uyarının ise bir tebliğde bulunma olduğunu belirtmişlerdir.[224]

h. Eşitlik (التَّسْوِيَّةْ)

Emir tesviye anlamında, birbirine zıt durumların söz sahibi için eşit olduğunu belirtmek maksadıyla kullanılır. Örneğin:

"إِصْلَوْهَا فَاصْبِرُوا أَوْ لَا تَصْبِرُوا سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ إِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ" *"Girin oraya. İster dayanın, ister dayanmayın, sizin için birdir"*[225] (et-Tûr, 52/16) âyetinde azaba duçar olanların sabredip etmemelerinin Allah (c.c) için bir olduğu açıklanmaktadır.[226]

ı. Edep Öğretme (التأديب)

Emir bazen de muhataba belli bir hususta edep öğretmek (tedip) maksadıyla kullanılmaktadır. Örnek olarak "وَأَشْهِدُوا ذَوَيْ عَدْلٍ مِّنكُمْ" *"Sizden iki âdil kimseyi şahit tutun"* (Talak 65/2.) âyetini zikreden İbn Kuteybe (276/889) de büyük bir ihtimalle, boşanma usulünün anlatıldığı bir bağlamda geçen bu âyetin boşanmanın edebini öğrettiğini düşünmüş olmalıdır. Nitekim bir hadisinde nakledildiğine göre henüz çocuk yaştaki Abdullah b. Abbâs'a hitaben " يَا غُلَامُ! سَمِّ اللهَ وَكُلْ بِيَمِينِكَ وَكُلْ مِمَّا يَلِيكَ " *"Delikanlı! Bismillah de. Sağ elinle ve önünden ye"*[227] buyurarak ona, sosyal hayatın vazgeçilmez bir unsuru olan yemek yemenin edebini öğretmeyi amaçlamıştır. Burada emir vücup ifade etmemektedir. Zira sözün muhatabı dinî sorumluluk çağına ulaşmamış bir çocuktur. Dolayısıyla emir eğitme ve güzel alışkanlıklar kazandırmaya yöneliktir.[228]

4.2.1.2. Nehiy (النَّهْي)

---

[224] Irmak, *a.g.e.*, s. 154.

[225] et-Tûr, 52/16.

[226] Ünver, *a.g.e.*, s. 42.

[227] Buhârî, Et'ime 2-3; Müslim, Eşribe 108-109.

[228] Irmak, *a.g.e.*, s. 152-153.

Talebî inşâ'nın kısımlarından bir diğeri nehiydir. Emrin zıttı olan nehiy kelimesi (نَهَى) kökünden türemekte ve lugat açısından yasaklamak, birini bir işten menetmek, engellemek ve alıkoymak anlamalarına gelmektedir.[229]

Istılah anlamı ise, maddî veya manevî olarak muhataptan sözü edilen fiilden uzak durmasını isti'la (kendini üstün görerek), otoriter ve bağlayıcı (ilzâmî) bir şekilde istemektir.[230] Emirde fiilin yapılması, nehiyde ise yapılmaması istenmektedir. Bu açıdan emir olumluluk (îcab), nehiy ise (selb) olumsuzluk ifade etmektedir.[231]

Nehiy sığasının tek bir çeşit kullanımı vardır. O da başında nehiy " لاَ " sı (lâ-ı nâhiye) bulunan cezimli muzari fiildir.[232] Bu muzari fiil, eğer "muhatap" için kullanılırsa "nehy-i hazır" "gaib" için kullanılırsa "nehy-i gaib" ismini alır. " يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ لاَ تَقْرَبُواْ الصَّلاَةَ وَأَنتُمْ سُكَارَى" "*Ey İman edenler! Sarhoşken namaza yaklaşmayın!*"[233] âyeti nehy-i hâzır'a,

" يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَومٌ مِّن قَوْمٍ عَسَى أَن يَكُونُوا خَيْرًا مِّنْهُمْ " "*Ey iman edenler! Sizden hiçbir topluluk bir başka toplulukla alay etmesin. Ne malum? Belki alay edilenler edenlerden daha hayırlıdır*"[234] âyeti de nehy-i gaib'e örneklik teşkil etmektedir.[235]

Nehiy sıygasının bazen de tekitli kullanıldığı görülür. Nitekim Kur' anda "kırk beş yerde" nehiy tekitli getirilmiştir. Mesela bir âyette;

" فَلاَ تَحْسَبَنَّ اللهَ مُخْلِفَ وَعْدِهِ رُسُلَهُ إِنَّ اللهَ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ " "*O hâlde, sakın Allah'ın peygamberlerine vereceği sözden cayacağını sanma*"[236] şeklinde kullanılmıştır. Bu tekitli üslup nehyin şiddetini ve tahkikini gösterdiğinden güzel kabul edilmektedir.[237]

Emir ve nehiy, her ikisinin de isti'la gerektirmeleri, kişinin kendi şahsına değil başka birine taalluk etmeleri ve fâilin isteyen durumunda olması bakımından ortak özelliklere sahiptir. Ancak sığalarının farklılığı, emirde maksadın talep, nehiyde men

---

[229] Tabâne, *Mu'cemü'l-belağa*, s. 681/682; H. Yunus Apaydın, " Nehiy ", DİA, TDV Yay., İstanbul, 2006, c. 32, s. 544-547.

[230] Tabâne, *Mu'cemü'l-belağa*, s. 681/682;

[231] Ünver, *a.g.e.*, s. 52-53.

[232] Tabâne, *Mu'cemü'l-belağa*, s. 681.

[233] en-Nisâ, 4/43.

[234] el-Hucurât, 49/11.

[235] Ünver, *a.g.e.*, s. 53.

[236] İbrâhim, 14/47.

[237] Irmak, *a.g.e.*, s. 171.

etme olması ve emrin emredileni istemeyi nehyin ise, yasaklananı çirkin görmeyi gerektirmesi bakımından birbirlerinden ayrılırlar. Emrin fevri mi yoksa terâhîyi mi gerektirdiği konusunda ihtilaf olmasına rağmen nehyin fevri gerektirdiği konusunda icmâ vardır.[238]

Nehyin isti‘la ve ilzam olarak terimleşen şartlarından biri veya her ikisi birden ihlâl edilirse nehiy hakiki anlamını kaybederek karinelerden anlaşılan ve sözün makamına uygun birtakım mecazi anlamlar kazanır. Bu anlamlar, dilin kullanım alanını geliştirmesi, söze üslup esnekliği, çeşitliliği ve güzelliği kazandırması gibi faydalar sağlar. Nehiy, hakiki anlamını kaybederek bu mecazi anlamları kazansa da nehiy olarak anılır.[239]

4.2.1.2.1. Nehyin Mecazi Kullanımları

a. Dua (الدُّعَاء)

Nehiy sıygası alt konumda bulunan birinden üsttekine yönelik olur ve şefkat dileme, ricada bulunma, yakarma gibi duygular çerçevesinde kullanılırsa dua ve niyaz anlamı taşır. Kur’an’da da pek çok örneği bulunan bu kullanıma misal olarak müminlerin “ رَبَّنَا لاَ تُؤَاخِذْنَا إِن نَّسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلاَ تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلاَ تُحَمِّلْنَا مَا لاَ طَاقَةَ لَنَا بِهِ ” “*Rabbimiz! Unutursak veya hataya düşersek bizi sorumlu tutma. Ey Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır bir yük yükleme. Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği işler de yükleme*”[240] şeklindeki dualarını zikretmek mümkündür. Dua makamında nehiy üslûbunun kullanılması, söz sahibinin tam bir itaat ve niyazla beraber ilgili fiilden uzak durma noktasındaki samimi arzusunu göstermektedir.[241]

Nehiy üslûbunun dua anlamı genellikle kuldan rabbe doğru yükselen sözlerde görülmekle birlikte kullanımı bununla sınırlamak doğru değildir. Nitekim sahâbîlerden olan Kâ‘b b. Züheyr (ö.24/645) meşhur “Kasîdetü’l-Bürde’sinde” Hz.

---

[238] Irmak, *a.g.e.*, s. 171-172.

[239] Irmak, *a.g.e.*, s. 171-172.

[240] Bakara, 2/286.

[241] Irmak, *a.g.e.*, s. 172.

Peygambere hitaben söylediği şu beyitte de nehyin dua anlamında kullanıldığı görülmektedir:

" لاَ تَأْخُذَنَّ بِأَقْوَالِ الوُشَاتِ وَلَمْ أُذْنِبْ وَلَوْ كَثُرَتْ عَنِّي الأَقَاوِيلُ "

"*İftiracıların sözleri sebebiyle (ne olur) beni sorumlu tutma! Hakkımda çok söz söylenmiş olsa da (inan) ben bir günah işlemedim.*" Arap şiirinde, özellikle şairlerin devlet başkanlarına yönelik sözlerinde nehyin bu anlamda kullanılışının bol örneklerine rastlanmaktadır.[242]

b. Nasihat ve Yol Gösterme (النُّصْحُ وَالْإِرْشَادْ)

Bilgi ve tecrübe sahibi kişilerden muhatabını mecbur etme (ilzâm) olmaksızın sadece doğru davranış ve ahlaki erdemleri gösterme amacıyla kullanmış oldukları nehiy edatı nasihat anlamındadır. Kuran'da genelde nehiy edatı edep, ahlak ve tavsiye anlamında kullanıldığını görüyoruz. Örneğin Hz. Lokman'ın oğluna dinin temel kurallarını ve yüce ahlâkî erdemleri öğretip nasihat ederken nehiy edatını kullanmıştır: "وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ" "*Lokman, oğluna öğüt vererek: Yavrucuğum! (Sakın) Allah'a ortak koşma! Doğrusu şirk büyük bir zulümdür, demişti*"[243] Nasihatlere devam ederek muhtelif dinî ve ahlâkî temalara dikkat çekmesi onun, oğlunun hidâyeti ve iyi bir insan olarak yetişmesi için yoğun bir gayret ve çaba sarf ettiği görülmektedir. Ayrıca hz. Lokman'ın ey "yavrucuğum" şeklinde tasğîr kalıbı kullanması ise onun oğluna karşı beslediği şefkati gösteriyor, ayrıca nasihatin samimiyetine imayla beraber gereğinin yapılmasına da bir teşvik içermektedir.[244]

Nehiy, edatı amirden eğer muhataba doğruluğu ve güzel davranış tarzlarını göstermek amacıyla muhatabını mecbur etme (ilzâm) olmaksızın gerçekleşirse nasihat anlamı taşır. Kur'an'da edep, ahlak ve tavsiye içerikli bahislerde kullanılan nehiy sıygaları genellikle bu maksatla kullanılmıştır. Aynı şekilde büyük şahısların da nehiy üslubuyla yapmış oldukları konuşmalar genel olarak nasihat amaçlıdır. Muhataplarını bu vesileyle kötülüklerden uzak tutmayı ve onlara yüce ahlâkî değerleri aşılamayı amaçladıkları görülür.

c. İstekte bulunma ve Rica (الإلْتِمَاسْ والرَّجَاء)

---

[242] Irmak, *a.g.e.,* s. 172.

[243] Lokman, 31/13.

[244] Irmak, *a.g.e.*, s. 175.

Sözlükte olarak, istemek, dilemek, rica etmek gibi anlamlara gelen iltimas, bir belâgat terimi olarak ise, aynı seviyede olan iki şahıstan birinin diğerinden otoriter (isti'lâ) olmayan tarzda, nazikçe bir fiili yapmamasını istemesidir.[245] Örneğin " يَقْتُلُونَنِي فَلاَ تُشْمِتْ بِيَ الأعْدَاء وَلاَ تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ " "Sen bana (böyle davranarak) düşmanları sevindirme. Beni o zalimler topluluğu ile bir tutma"[246] Hz. Harun'un Hz. Musa'dan bu şekilde bir talepte bulunması isti'la/otorite yoluyla değil eşitlik yoluyla olmuştur. Dolayısıyla nehiy burada iltimas anlamındadır.

d. Kınama ve Azarlama (اللَّوْم وَالتَّوْبِيخْ)

Nehiy sîgası bazen, muhataba yakışmayan bir davranıştan onu alıkoymak ve men etmek anlamında kınama için kullanılır. Örneğin: " يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَومٌ مِّن قَوْمٍ عَسَى أَن يَكُونُوا خَيْرًا مِّنْهُمْ " "*Ey iman edenler! Sizden hiçbir topluluk bir başka toplulukla alay etmesin. Ne mâlum? Belki alay edilenler edenlerden daha hayırlıdır*"[247] 320 âyetindeki nehiy sîgası kınama ve azarlama manasındadır. Çünkü burada alaya alma mevzu kınanmakta ve bunu yapanlar nehiy üslûbu ile azarlanmaktadır.[248]

e. Ümitsizliğe düşürme (اللتَّيْئِيسْ)

Ümitsizliğe düşürme anlamında kullanılır. Örneğin: " لاَ تَعْتَذِرُواْ قَدْ كَفَرْتُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ " " *Sakın boşuna özür dilemeyin, siz iman ettiğinizi söyledikten sonra küfrünüzü açığa vurdunuz.*"[249] Ayetindeki "لاَ تَعْتَذِرُوا " ifadesi, ümitsizliğe düşürme anlamında bir nehiydir.[250]

f. Temenni (التَّمَنِّي)

Nehiy, emirde olduğu gibi özellikle akılsız varlıklara yönelik kullanıldığında, Meydana gelmesi mümkün olmayan veya elde edilmesi imkânsız olan bir şeyi temennî etmek manasında kullanılır.[251] Örneğin sabah olmasını istemeyen şahsın " يَا صُبْحُ قِفْ لاَ تَطْلُعْ " " *Ey sabah, dur, sakın doğma!* " sözündeki " لاَ تَطْلُعْ " ifadesi nehiydir ve temenni anlamındadır. Zira sabahın doğmamasını talep etmek imkânsız olan bir şeyin olmasını dilemektir.

---

[245] et-Teftâzânî, *Muhtasarü'l-Meânî,* s. 409; Tabâne, *Mu'cemü'l-belağa*, s. 621-622.
[246] A'râf, 7/150.
[247] el-Hucurât, 49/11.
[248] Ali el-Carım, Mutafa Emin. "*el-Belâgatü'l Vâzıha*", s. 174-175.
[249] et-Tevbe, 9/66.
[250] Seyyid Ahmed Haşimî, *Cevahiru'l-belaga*, Beyrut, el-Mektebetü'l- Asriyye, 2010. s. 76.
[251] Tabâne, *Mu'cemü'l-belağa*, s. 651.

g. Küçümseme (الإهانة/ والتَّحْقِيرْ)

Nehiy sîgası bazen muhatabı küçümsemek ve hakir görme manasında kullanılır. Örneğin: "قَالَ اخْسَؤُوا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ" "*Aşağılık içinde kalın orada, artık benimle konuşmayın!* "[252] "وَلَا تُكَلِّمُونِ " "*Artık benimle konuşmayın!*" nehiy ifadesi küçümseme ve aşağılama anlamında kullanıldığı söylenmektedir.[253]

h. Tehdit (التَّهْدِيدْ)

Makam ve mevkice kendinden daha düşük seviyede olan muhatabı kendisinin razı olmadığı bir işi yapması halinde o işin âkıbetinden sakındırmak ve korkutmak için kullanılan nehiy sîgasıdır. Örneğin: "تِلْكَ حُدُودُ اللهِ فَلاَ تَعْتَدُوهَا " "*Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın bunları aşmayın.*"[254] Ayette geçen "فَلاَ تَعْتَدُوهَا " "*Sakın bunları aşmayın.* " nehiy ifadesi tehdit anlamında kullanıldığı söylenmektedir.[255]

4.2.1.3. İstifham (الإسْتِفْهَامْ)

İstifham kelimesi (فَهِمَ) kökünden türeyen, istif 'al vezninden gelen masdar olup, sözlükte; "anlamak istemek, önceden bilinmeyen bir şeyi sorarak anlamak ve öğrenmek istemek" anlamlarına gelmektedir.[256]

Terim olarak ise istifham; "Bir şeyin sûretinin zihinde (bilgi olarak) meydana gelmesini istemek" şeklinde tarif edilmiştir.[257]

Başka bir tarife göre ise; " istifham daha önceden bilinmeyen bir şey hakkında istifham edatlarından biriyle bilgi talep etmektir ".[258]

Arap dilinde istifhâm üslubu " أَ هَلْ مَا مَنْ أَيُّ كَمْ كَيْفَ أَيْنَ أَنَّى مَتَى أَيَّانَ " gibi edatlar ile yapılmaktadır.[259] " Soru edatları cümlede herhangi bir kelime grubunun

---

[252] el-Mü'minûn, 23/108.

[253] Zemahşerî, Ebû'l Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Ahmed, *el-Keşşâf An Hakâiki Gavâmıdı't-Tenzîl ve 'Uyûni'l Ekâvîl fî Vücûhit-Te'vîl*, (Thk. Âdil Ahmed Abdu'l Mevcûd-Ali Muhammed Muavvız), I-VI, Mektebetu'l-'Ubeykân, Riyad, 1998.

[254] Bakara, 2/229.

[255] Beyzâvî, Nâsırüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, I-V, nşr. eş-Şeyh 'Abdülkadir 'İrfan el-'Aşşâ Hassûne, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1416/1996.

[256] Ali el-Carım, Mutafa Emin. "*el-Belâgatü'l Vâzıha*", s. 207; Abdülhadi el-fadlî, *Muhtasarün-Nahv*, Darüş-şurûk, Cidde, 1980, s. 193; Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir er-Râzî, *Muhtâru's-sıhâh*, Thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed Mektebetu'l Asriyye Dâru'n-Nemûzeciyye, Beyrut, 1999 s. 244.

[257] Sa'duddîn et-Teftâzânî, *el-Mutavvel, Şerhu Telhîsü-l Miftâhil-'Ulûm*, Thk. Abdülhamîd Hindâvî Dârul-Kütübil-'İlmiyye, Beyrut, 2001. s. 409

[258] Haşimî, *Cevahiru'l-belaga*, s. 69; Tabâne, *Mu'cemü'l-belağa*, s. 513.

cümle başında bulunma hakkı diyebileceğimiz “ sadâret ” hakkına sahip unsurlardan biridir.” Bu edatlarla şahıslar, sebepler, zaman, mekân, sayı, varlık türleri, aralarındaki ayırımlar ve halleri ile ilgili sorular sorulmaktadır.[260] Belâgat kitaplarında her soru edatıyla ilgili açıklama yer almakla beraber özellikle “ hemze ” ve “ hel ” soru edatıyla ilgili genişçe yer verilmiştir.[261] Biz burada bunların anlamlarıyla ilgili birer örnek vererek detayına girmeyeceğiz.

İstifham edatları harf ve isim olmak üzere iki kısma ayrılır. Harf kategorisinde yer alan “ أَ ” ve “هَلْ” edatlarıdır. Tek başlarına bir mana ifade etmezler. Bir mana ifade edebilmeleri için de mutlaka bir cümle veya kelimeye ihtiyaç duyarlar dolayısıyla da i‘rabta da harf işlevi görürler yani i’rabta mahalleri yoktur. Geri kalan “ أَيَّانَ مَا مَنْ أَيُّ كَمْ كَيْفَ أَيْنَ أَنَّى مَتَى ” edatları ise isimdirler.[262] Bu edatların her birinin kendisine has bir anlamı vardır.

Arap dilinde istifham edatları talebe göre ise üç kısma ayrılır. Hem tasdik hem de tasavvur için kullanılan edatlar ki bu edat “ أَ ” “ Hemzedir ”. Sadece tasdik için kullanılan edatlar ki bu edat da “ هَلْ ” “ Hel’dir ”. Yalnızca tasavvur için kullanılan edatlar ise “ Hemze ve Hel’in ” dışındaki diğer istifham edatlarıdır.[263]

İstifham edatları tasavvur ve tasdik için olmak üzere iki amaçla kullanılırlar. Tasdik, bir hükmün onaylanması, diğer bir değişle; bir hükmün müsbet veya menfiliği hakkında bilgi edinmektir. Tasavvur ise, zihinde oluşan birden fazla hükmün gerçek olanını belirlemektir. Yani müsbet veya menfi bir hüküm ifade etmemesidir. Hakkında bilgi almak istenilen mevzu eğer özne-yüklem ilişkisi ise, istifham tasdik için gelir. Örneğin, “أَحَضَرَ القَاضِي ” “ *Kadı geldi mi* ” cümlesinde soruyu soran Kadı’nın gelip gelmediklerini öğrenmek istemektedir. Bu yüzden bu tür sorulara “ نَعَمْ ” “evet” ya da “ لا ” “hayır” diye cevap verilir. Şayet, anlamak istenilen, özne yüklem ilişkisi dışında bir şey ise istifham tasavvur için kullanılmış olur. Örneğin; “ أَمُحَمَّدٌ عِنْدَكَ أَمْ خَالِدٌ ” “ *Yanındaki muhammed mi yoksa halid mi?* ” cümlesinde soru soran sözün hükmünü bilmekte ama tereddüt edip kiminle

---

[259] el-fadlî, *Muhtasarün-nahv*, s. 193.
[260] el-fadlî, *Muhtasarün-nahv*, s. 194-195.
[261] el-fadlî, *Muhtasarün-nahv*, s. 194; Fâzıl Sâlih Sâmerrâî, *Mea‘nin-nahv*, Dar-ül Fikri-l Ârabi, Amman, Cilt 4, 2000, s. 232-240.
[262] el-fadlî, *Muhtasarün-nahv*, s. 193.
[263] Haşimî, *Cevahiru’l-belaga*, s. 85.

ilgili olduğunu belirlemeye çalışmaktadır. Bu tür sorulara verilecek cevap ise; muhammed veya halid'tir. Şeklinde kesinlik ifade eden ve açıklayıcı bir cevap olması gerekir.[264] Yani tasavvur sorusuna evet veya hayır şeklinde cevap verilmez.

4.2.1.3.1. İstifham Edatlarının Hakiki Kullanımı

a. " أَ " Hemze edatının hem tasavvur hem de tasdik için kullanılır.[265] Tasavvura örnek: " أَماءٌ فِي الإناءِ أمْ عَصِيرٌ " " *kaptaki su mu yoksa bal mı?* " Bu soruda muhataptan salt bilgi istendiği için, evet veya hayır şeklinde cevap verilmez. Verilecek cevap açıklayıcı olması gerekir. Tasdike örnek: " قَالُو أَأَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا بِآلِهَتِنآ يَا إِبْرَاهِيمُ " " *Söyle bakalım İbrahim dediler, tanrılarımıza karşı bunu sen mi yaptın?* "[266] Bu soruda muhataptan bilginin onayı istenmektedir. Dolayısıyla bu soruya verilecek cevap ise evet ve hayır şeklinde yeterlidir.

Tasdik sorusundan sonra gelen " أَمْ " için munkat'ı, tasavvurdan sonra gelen " أَمْ " için ise Muttasıl denmektedir.[267]

b. "هَلْ" Hel edatı sadece tasdik için kullanılır.[268] Örnek: " هَلْ جَاءَ ألمُعَلِّمُ " "*Öğretmen geldi mi?* " Sorusunda gelme eyleminin hocaya nispeti sorulmuştur. Bu soruya hoca geldiyse " نَعَمْ " gelmediyse ise " لا " ile cevap verilir. Sadece olumlu hükümlerin onaylanması için kullanılan "هَلْ" den sonra " أَمْ " gelirse " munkat'ı " olur. Eğer hel edatı ile sorulan soru bir şeyin varlığı ve yokluğu hakkında ise, " Basit munkat'ı " özelliği ile alakalı ise, " mürekkeb munkat'ı " adını alır. Basit munkat'ı ya örnek: " هَل الإنْسانُ الكَامِلُ مَوْجُودٌ " " *Kâmil insan var mı?* " Mürekkeb munkat'ı ya örnek: " هَل النَّبَاتُ حَسَّاسٌ " *Bitkiler duygulumu?* "[269]

c. " مَا " Sadece tasavvur için kullanılır. " Ne " anlamındadır. Akılsız varlıklar için kullanılır. Bu soru edatıyla bir şeyin ismi, hakikati, cinsi veya sıfatının açıklanması talep edilir.[270] İsim sorulmasına örnek: " مَا العسْجِدُ " sorusuna " *O altındır.*

---

[264] Haşimî, *Cevahiru'l-belaga,* s.70-71; Et-Teftâzânî, *Muhtasarü'l-Meânî,* s. 409; Ali el-Carım, Mutafa Emin. *"el-Belâgatü'l Vâzıha",* s. 179-180.
[265] Ali el-Carım, Mutafa Emin. "*el-Belâgatü'l Vâzıha*", s. 180.
[266] Enbiya, 21/68.
[267] Ali el-Carım, Mutafa Emin. "*el-Belâgatü'l Vâzıha*", s. 180.
[268] Ali el-Carım, Mutafa Emin. "*el-Belâgatü'l Vâzıha*", s. 180; Sâmerrâî, *Mea'nin-Nahv,* s. 240-243.
[269] Ali el-Carım, Mutafa Emin. *"el-Belâgatü'l Vâzıha",* s. 180.
[270] Sâmerrâî, *Mea'nin-Nahv,* s. 261; Ali el-Carım, Mutafa Emin. *"el-Belâgatü'l Vâzıha",* s. 181.

” şeklinde cevap verilir. Bir şeyin hakikati sorulmasına örnek: “ قَالَ فِرْعَوْنُ وَما رَبُّ العالَمِينَ ” *Firavun dedi ki “ Âlemlerin Rabbi de nedir?* ”[271] Bir şeyin cinsi ile ilgili soru sorulmasına örnek: “ مَا عِنْدَكَ ” “ *Yanında ne var?* ” Bir şeyin sıfatı ile ilgili soru sorulmasına örnek: “ مَا مُحَمَّدٌ ” “ *Muhammed nedir.*” Sorusuna cevaben “ الكَرِيمُ ” “ *O cömerttir.* ” Burada Muhammed'in sıfatının açıklanması sorulmuştur.[272]

d. “ مَنْ ” Sadece tasavvur için kullanılır. “ Kim ” anlamındadır. Bu edatla akıllı varlıkların durumunun açıklanması talep edilir.[273] Yani fiil sahibinin belirtilmesi ve müşahhas hale getirilmesi istenir. Örnek: “ مَنْ حَضَرَ ” “ *kim geldi?* ” Sorusunda gelen kişinin belirtilmesi istenmiştir.[274]

e. “ أَيُّ ” Sadece tasavvur için kullanılır. “ Hangi ” anlamındadır. Bu edatla bir şeyde ortak olan iki şeyden birinin belirtilmesi istenir.[275] Örnek: “ أَيُّ الفَرِيقَيْنِ خَيْرٌمَقاماً ” “ *bu iki guruptan hangisi makamca daha iyidir?* ”[276] diye sordular bu edatla iki guruptan birinin belirtilmesi istenmiştir.[277]

f. “ كَمْ ” Sadece tasavvur için kullanılır. “ Kaç? ” anlamındadır. Bu edatla adet (sayı) yani bir şeyin sayısının belirtilmesi istenir.[278] Örnek: “كَمْ لَبِثْتُمْ” “ *Ne kadar kaldınız?* ” [279] Bu edatla kalınan günlerin sayısının belirtilmesi istenmiştir.

g. “ كَيْفَ ” Sadece tasavvur için kullanılır. “ Nasıl? ” anlamındadır. Bu edatla bir şeyin durumunun belirtilmesi talep edilir.[280] Örnek: “ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِ الْمَوْتَى ” “ *Ya Rabbi ölüleri nasıl dirilteceğini bana gösterir misin?* ”[281] Bu edatla yaratılışın durumunun nasıl gerçekleştiğinin belirtilmesini istenmiştir.

---

[271] Şuara, 26/23.
[272] Sâmerrâî, *Mea'nin-Nahv,* s. 261.
[273] Ali el-Carım, Mutafa Emin. “*el-Belâgatü'l Vâzıha*”, s. 181.
[274] Sâmerrâî, *Mea'nin-Nahv,* s. 267; Ali el-Carım, Mutafa Emin. “*el-Belâgatü'l Vâzıha*”, s. 181.
[275] Sâmerrâî, *Mea'nin-Nahv,* s. 256.
[276] Meryem, 19/73.
[277] Ali el-Carım, Mutafa Emin. “*el-Belâgatü'l Vâzıha*”, s. 181.
[278] Sâmerrâî, *Mea'nin-Nahv,* s. 257; Ali el-Carım, Mutafa Emin. “*el-Belâgatü'l Vâzıha*”, s. 182.
[279] el-Kehf, 18/19.
[280] Ali el-Carım, Mutafa Emin. “*el-Belâgatü'l Vâzıha*”, s. 181; Sâmerrâî, *Mea'nin-Nahv,* s. 257-258.
[281] Bakara, 2/260.

ğ. “ أَيْنَ ” Sadece asavvur için kullanılır. “ Nerede? ” anlamındadır. Bu edatla bir işin yapıldığı yer hakkında bilgi ve belirlenmesi talep edilir.[282] Örnek: “ يَقُولُ الإِنْسَانُ أَيْنَ الْمَفَرُّ ” “ *O gün insan kaçacak yer neresi?* ” der.[283] Bu edatla yer bilgisi talep edilmiştir.

h. “ أَنَّى ” Sadece tasavvur için kullanılır. “ Nerede, nereden, ne zaman, nasıl?” gibi anlamlara gelmektedir.[284] Bu edatla yer, durum, zaman hakkında bilgi talep edilir. Örnek: “ قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللهُ بَعْدَ مَوْتِهَا ” “ *O, Allah burayı ölümünden sonra nasıl diriltecek (acaba) demişti.* ”[285] Âyetinde “ nasıl ”; “ قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّىَ لَكِ هَذا ” “ *Ey Meryem, bu sana nereden?* ” derdi.[286] Ayetinde “ nereden ”; “ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِأْتُمْ ” “ *O halde tarlanıza dilediğiniz gibi varın…*” [287] Ayetinde ise “ ne zaman ve nasıl ” anlamında kullanılmıştır.

ı. “مَتَى ” Sadece tasavvur için kullanılır. “ne zaman, hangi zamanda?” gibi anlamlara gelmektedir. Bu edatla ister geçmiş ister gelecek olsun bir şeyin zamanının belirtilmesi talep edilir.[288] Örnek: “ مَتَى يَعُودُ الطُّلَّابُ ” “Öğrenciler ne zaman dönecekler ” bu soru edatıyla öğrencilerin döneceği zamanın belirtilmesi istenmiştir.

i. “ أَيَّانَ ” Sadece tasavvur için kullanılır. “ Ne zaman? ” anlamına gelmektedir. Bu soru edatı zarf olup sadece gelecek zamana has olarak, önemli, tazimin olduğu güzel yerlerde ve dehşetli şeylerle ilgili sorular için kullanılır.[289] Örnek: “ يَسْأَلُ أَيَّانَ يَوْمُ الْقِيامَةِ ” “ *Kıyamet günü ne zaman diye sorar?* ”[290] ayetteki soru edatı ile dehşet verici kıyamet günün zamanının belirtilmesi talep edilmiştir.

---

[282] Ali el-Carım, Mutafa Emin. “*el-Belâgatü'l Vâzıha*”, s. 182; Sâmerrâî, *Mea'nin-Nahv,* s. 256.
[283] el-Kıyâme, 75/10.
[284] Ali el-Carım, Mutafa Emin. “*el-Belâgatü'l Vâzıha*”, s. 182; Sâmerrâî, *Mea'nin-Nahv,* s. 254.
[285] el-bakara, 2/159.
[286] Al-i İmrân, 3/37.
[287] el-Bakara, 2/223
[288] Ali el-Carım, Mutafa Emin. “*el-Belâgatü'l Vâzıha*”, s. 181; Sâmerrâî, *Mea'nin-nahv,* s. 268.
[289] Ali el-Carım, Mutafa Emin. “*el-Belâgatü'l Vâzıha*”, s. 181.
[290] el-Kıyâme, 75/6.

4.2.1.3.2. İstifham Edatlarının Mecazi Kullanımları

Bazen istifham edatları kendisi için asıl olan mananın (soru manasının) dışında hâlî veya kavlî karineler vasıtasıyla farklı mecazi anlamları ifade ederler.[291] Bazen de bir soru birden fazla mecazi anlamı bile aynı anda bünyesinde barındırabilir. Ayrıca soru cümlesi aynı anda hem hakiki hem de mecazi anlam taşıyabilmektedir.[292] Soru edatlarının taşıdığı bu ikincil anlamların tespiti ancak kullanıldıkları bağlamdan ve karinelerden hareketle tespit edilebilir.[293]

Kelâmın siyakından anlaşılan bu mecazi manalardan maksat ise, mütekellimin duygularını muhataba daha etkili bir şekilde aktarmak istemesidir.[294] Meânî ilmi de istifhamın asıl bu yönünü konu edinir.

İstifham edatları asli manalardan çıkarak genellikle " emir, nehiy, tesviye, nefiy, inkâr, istihza, tazim, taaccüp, takrir, gibi pek çok farklı anlamda kullanılır.[295] Edatlar bu mecazi manalarda kullanıldığında da artık bunlarla istifham ile anlama isteği kast edilmez. Bilinen bir şey bilindiği halde artık başka maksatlarla sorulur.[296]

a. (ألامْر) Emir:

İstifham bazen emir manasında kullanılabilir. İstifhamın emir anlamında kullanılması veya bir başka deyişle emrin istifhâm üslûbuyla dile getirilmesi, sözü muhatabın gönlünde sağlam bir şekilde yerleştirmeyi ve ruh dünyasında daha etkili kılmayı hedeflemektedir. Bu nedenle muhataba tesir bakımından özel bir öneme sahiptir. Eğer doğru veyrinde kullanılırsa talebin zirve noktasını temsil eder.[297]
Örneğin; " فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُون " "*Artık vazgeçiyorsunuz, değil mi?*"[298] bu ayette istifham edatı " إِنْتَهُو " "*vazgeçin*" şeklinde emir manasında kullanılmıştır. Nitekim içkinin yasaklanma sürecinde en son olarak bu ayet inmiştir. Dolayısıyla bu ayet " *Artık bundan sonra siz içkinin zararlarını biliyorsunuz, bundan sonra içki içmeyi bırakmanız gerekir o halde içkiyi bırakın.* " anlamını ifade etmektedir.

---

[291] et-Teftâzânî, *Muhtasarü'l-Meânî*, s. 419.
[292] Irmak, *a.g.e.*, s. 191.
[293] et-Teftâzânî, *Muhtasarü'l-Meânî*, s. 212.
[294] et-Teftâzânî, *Muhtasarü'l-Meânî*, s. 419.
[295] Ali el-Carım, Mutafa Emin. "*el-Belâgatü'l Vâzıha*", s. 184; et-Teftâzânî, *Muhtasarü'l-Meânî*, s. 97 99.
[296] Gür, *a.g.e.*, s. 83.
[297] Irmak, *a.g.e.*, s. 203.
[298] Mâide, 5/91.

b.(ألنَّهْي) Nehiy:

İstifham bazen nehiy manasında kullanılabilir. “ Bununla bir şeyin yapılmasını yasaklama maksadı taşımaktadır.” Örneğin; “ أَتَخْشَوْنَهُمْ فَاللهُ أَحَقُّ أَن تَخْشَوْهُ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ” “*Onlardan korkuyor musunuz? Eğer gerçek müminler iseniz gerçek korkulması gereken Allah'tır.* ”[299] görüldüğü gibi “ أَتَخْشَوْنَهُمْ ” kelimesinin başındaki istifham edatı olan hemze asli manası olan soru anlamının dışında kullanılarak “لَا تَخْشَوهُمْ” “ *onlardan korkmayınız* ” şeklinde “ nehiy ” manasında kullanılmıştır.

c. (ألتَّسْوِية) Eşitlik:

İstifhamın mecazi anlamlarından bir diğeri de eşitliktir. Mütekellim açısından iki durumdan herhangi birinin eşit olması, manasına gelir. Bu durumda istifhâm hemzesi getirilerek yapılır. Soru edatı olan “ Hemze ” genellikle “ سَواءٌ ” “ *Eşittir* ”, “ لَيْتَ شِعْرِي” “ *Ne acayip!* ”, “ مَا أدْرِي ” “ *Bilmiyorum* ”, “ مَا أُبَالِي ” “ *Umursamıyorum* ” gibi sözlerden sonra gelir. İstifham edatı bu durumda mecaz anlamını kazandıktan sonra inşa manasını yitirerek, artık ihbar manasını ifade eder.[300] Örneğin; “ وَسَوَاء عَلَيْهِمْ أَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لاَ يُؤْمِنُونَ ” “ *Onları (kâfir olanları) uyarsan da uyarmasan da fark etmez, inanmazlar*. ”[301] ayetinde istifham tesviye manasında kullanılmıştır. Çünkü onlar Allah'ın ayetlerini umursamamaktaydılar. Bu sebepten ötürü “ onları uyarsan da uyarmasan da eşittir. ” Anlamındadır.

d. (النَّفيْ) Olumsuzluk:

İstifhâm bazen de nefiy manasını içermektedir. Bunun nedeni istifhâm ile “nefiy” ifade edilmesi, doğrudan nefiy cümlesi kurmaktan daha beliğ olmasından ötürüdür.[302]

Örneğin; “ هَلْ جَزَاءُ الإحْسان إلإِحْسَانُ “ *İyiliğin karşılığı iyilikten başka bir şey midir*? ”[303] bu ayette istifham edatı, “ nefiy ”olumsuzluk manasında kullanılmıştır. “ *İhsanın karşılığı iyilikten başka bir şey değildir*. ” demektir.

e. (ألإِنْكَارْ) İnkar:

---

[299] Tevbe, 9/13.
[300] Sâmerrâî, *Mea'nin-Nahv*, s. 232-233.
[301] Yâsîn, 36/10.
[302] Irmak, *a.g.e.*, s. 221.
[303] er-Rahmân. 55/10

Bir şeyi inkâr etmek, kabul etmeme ve tanımama gibi manalara gelmektedir. İnkâr anlamında kullanılan soru edatı olumlu cümlenin başına geldiğinde " olumsuzluk " manasını katar. Örneğin; "أَفِي اللهِ شَكٌّ" "*Allah'tan şüphe mi duyuyorsunuz*? "[304] ayeti " *Ondan şüphe etmeyin*." anlamındadır. Olumsuz cümlenin başına geldiğinde ise " olumlu " mana kazandırır. Örneğin; " أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَى " " *Seni öksüz bulup barındırmadı mı*? "[305] ayeti " *Seni öksüz bulup barındırdı*." anlamındadır.

Ayrıca Arap dilinde inkâr (tekzîbi/ yalanlama) ve (tevbîhi/kınama) şeklinde ikiye taksim edilmiştir.

a. Tekzîb örneği;

" أَيَحْسَبُ الْإِنسَانُ أَن يُتْرَكَ سُدًى " " *İnsan, kendinin başıboş bırakılacağını mı zanneder*."[306]

b. Tevbîh örneği;

" كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنتُمْ أَمْوَاتاً فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ " " *Siz cansız (henüz yok) iken sizi dirilten (dünyaya getire) Allah'ı nasıl inkâr ediyorsunuz*? "[307]

Her ne kadar her bu iki istifham çeşidi birbirine benzer gibi gürünse de fakat anlam açısından birilerinden farkları olduğunu belirtmek gerekir. İstifhâm-ı tekzîbî: Geçmişte vuku bulmamış veya gelecek zamanda olması mümkün olmayan eylemler için kullanılır. İstifhâm-ı tevbîhî: Geçmişte olmuş veya gelecekte vuku bulması mümkün eylemleri yadırgama ve kınama maksadıyla kullanılır.[308]

f. " (الإِسْتِهْزاء/التَّهَكُّم) Alay etme, Küçümseme:

Alay etme, dalga geçme gibi manalara gelir. Örneğin; " قَالُواْ يَا شُعَيْبُ أَصَلاَتُكَ تَأْمُرُكَ أَن نَّتْرُكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَاُ " " *Ey Şu'ayb, atalarımızın taptıklarını terk etmemizi. Sana namazın mı emrediyor*? "[309] Bu ayette istifham edatı " *namazın mı emrediyor*? " şeklinde " alay etme " anlamında kullanılmıştır.[310]

---

[304] İbrâhim, 14/10.
[305] Duhâ.93/7.
[306] Kıyâme, 75/36
[307] el-Bakara, 2/28.
[308] Irmak, *a.g.e.*, s. 201.
[309] Hûd, 11/87,
[310] Tabâne, *Mu'cemü'l-belağa*, s. 690.

g. (التَّعْظِيمْ/التَّفْخِيمْ) Tazim/Yüceltme:

Yüceltme, büyütme anlamına gelir. İstifham edatları bazen sorulanı birtakım övücü vasıflarla niteleyerek yüceltmek üzere kullanılır. Bundan kasıt muhataba cevabı beklenen bir soru yöneltmek değil, görülen şeyin ihtişamı karşısında duyulan hayreti dile getirmektir.[311] Örneğin; " مَن ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلاَّ بِإِذْنِهِ " " *İzni olmaksızın O'nun katında şefaatte bulunacak kimdir*?"[312] ayette istifham edatı olan "مَن " soru manasını içermekle beraber, "*Kim imiş o şefâ'at edecek*?", şeklindeki anlamıyla, Allah'ın izni olmadıkça hiç kimsenin bir başkasına şefaat edemeyeceğine vurgu yapılarak Allah'a ta'zim ifade etmek üzere kullanıldığını anlamaktayız.

h. (التَّعَجُّبْ) Şaşırmak, Hayret etmek:

Beklenmedik bir durum karşısında şaşırmak, hayrete düşmek, garipsemek manalarına gelmektedir. Bundaki amaç, soru sormak değil, bu sözden sonra, hiç beklenmedik bir olayla karşılaştığı için dikkat çekmektir.[313]

Örneğin; " وَقَالُوا مَالِ هَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ لَوْلَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونَ مَعَهُ نَذِيرًا " "*Dediler ki: Bu nasıl peygamberdir ki yemek yer, hem de çarşılarda dolaşır? Ona kendisiyle beraber uyarıcı olacak bir melek indirilmeli değil miydi?* "[314]

ı. (التَّقْرِيرْ/إِقْرَارْ/إِثْبَاتْ) Sabitleştirme, Karar verme, Onaylatmak:

Sözlükte ikrâr ve itiraf ettirme, sabitleştirme, belirleme, karar verme gibi manalara gelir. İstifhâmın mecazi anlamlarından bir olan takrîr, soru sorarak bir hükmü muhataba ikrâr ve itiraf ettirmektir.[315] Örneğin; " أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَك " " *(Ey Muhammed!) Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?* "[316] ayetinde istifham edatı asıl manası dışında " evet açtık ve genişlettik " anlamında ikrar ettirmek için kullanılmıştır.

Ayrıca istifhâmı takrîrîn ifade ettiği iki ayrı anlam daha vardır. Birincisi tahkik ve tespittir. Yani söz sahibi mütekellimin yanında malum olan hususu muhatabın

---

[311] el-Meydânî, *a.g.e.*, cilt 1, s. 228.
[312] Bakara,2/255.
[313] Irmak, *a.g.e.*, s. 208.
[314] Furkân,25/7.
[315] Tabâne, *Mu'cemü'l-Belağa*, s. 534.
[316] el-İnşirâh, 94/1.

zihnine yerleştirmektir. İkincisi ise, mütekellimin isteği doğrultusunda bir hususu muhataba itiraf ettirip, onaylatmak anlamındadır.[317]

Birincisine Örnek: Kur'an'da Musa-Hızır kıssasında yer alan Sâlih kulun, kendisine soru sormama şartına riayet etmeyen Hz. Musa (a.s)'a söylediği " قَالَ أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَن تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا " " *Sen benimle beraberliğe asla sabredemezsin, demedim mi*? "[318] sözü onun Hz. Musa'ya ilkin söylediği sözün bir tahkîkî ve tesbîtidir. Anlamı " *Ben bunu daha önceden sana söylemiştim* " şeklindedir.

İkincisine Örnek: Mütekellimin muhatabına bir hususu itiraf ettirip onaylatması, buna Allah (c.c.)'hun Âdemoğullarının bellerinden zürriyetlerini çıkararak sorduğu "أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُواْ بَلَى شَهِدْنَا" " *Ben sizin Rabbiniz değil miyim? Evet, şahit olduk dediler*. "[319] ayeti örnek gösterilebilir. Buradaki istifhâm ile Allah (c.c) ruhlar âleminde kullarından kendisinin Rableri olduğu hususunu onaylamalarını murad etmiştir. Dolayısıyla muhataptan bir cevap vermesi istenir. Nitekim yukarıda örnek olarak verdiğimiz âyette " *Evet, şahit olduk* " şeklinde cevap ifadesinin geldiğini görmekteyiz.

j (الإِسْتِبْعَادْ) Uzak görmek:

İstib'âd; istifhâmın en çok kullanıldığı mecazi anlamlardan biridir. İstib'âd: "Herhangi bir şeyi hissî ya da manevî olarak uzak kabul ederek, sorulan hususun da vuku bulmasını imkânsız veya uzak ihtimalli görmektir."[320] Örneğin; İnkârcıların kıyamette kendilerinden azabın kaldırılması durumunda inanacakları iddiasına karşılık yüce Allah'ın: "أَنَّى لَهُمُ الذِّكْرَى وَقَدْ جَاءهُمْ رَسُولٌ مُّبِينٌ ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ وَقَالُوا مُعَلَّمٌ مَّجْنُونٌ" " *Nerede onlarda öğüt almak? Oysa kendilerine (gerçeği) açıklayan bir peygamber gelmişti. Sonra ondan yüz çevirdiler ve " Bu bir öğretilmiş, bu bir deli! " dediler.* "[321] hitabındaki istifhâm, inanmayanların öğüt almasını uzak görme anlamı içermektedir.[322]

k. (ألتَّنْبِيه) Uyarma, Dikkat çekme:

---

[317] Ünver, *a.g.e.*, s. 64.
[318] el-Kehf,18/72.
[319] el-A'râf, 7/172.
[320] Hatîb el-Kazvînî, Muhammed b. Abdurrahman Celâlüddîn, *et-Telhîs fî U'lûmi'l Belâğa,* (Tahk. Abdurrahman el-Berkûkî) Darü'l fikri'l A'rabi, y.y. 1932. s. 168.
[321] ed-Duhân, 44/13-14.
[322] Tabâne, *Mu'cemü'l-belağa*, s. 75.

Muhatabın doğru yolu bırakıp terk ettiği düşünüldüğü vakit, ona gittiği yolun yanlış olduğundan ötürü ona uyarıda bulunmaktır.[323] Bu iki şekilde olabilir.

a. Uyarı maddi ve gerçek yol ile ilgili olabilir.

Örneğin: “ يَا هَذَا الرَّجُل إِلى أَيْنَ تَذْهَبُ ” “ *Ey adam nereye gidiyorsun öyle*. ” burada gerçekten yolunu şaşırmış birisine gittiği yolun yanlış olduğu hususunda uyarı vardır.

b. Uyarı manevi yol ile ilgili olabilir.

Örneğin: “ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ * فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ ” “ *O, lanetlenmiş şeytanın sözü de değildir. Hal böyle iken nereye gidiyorsunuz?* ”[324] ayetindeki “ *Nereye gidiyorsunuz*? ” demek, “ *Dikkat edin, doğruyu arayın. Yanlış yoldasınız, hemen dönün* ” anlamındadır.[325]

l. (التَّهْوِيلْ والتَّخْوِيفْ) Ürkütme Korkutma:

Tehvîl, sözlükte, korkutmak, büyütmek, korkunç göstermek gibi manalara gelmektedir.

İstifhâmın bu manada kullanılmasında ki amaç, muhatabı dehşete düşürüp korkutarak başa gelecek duruma karşı hazırlıklı olmasını sağlamaktır. Bazen “ tehvîl, tahvîf ” ile aynı anlamda kullanılırlar. Fakat tehvîl manaca daha şiddetli bir dereceyi ifade etmektedir. [326]

Örneğin kıyâmet sahnelerini tasvîr eden “ الْحَاقَّةُ* مَا الْحَاقَّةُ * وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحَاقَّةُ ” “ *Gerçekleşecek olan kıyamet! Nedir o gerçekleşecek olan kıyamet? Gerçekleşecek olan kıyametin ne olduğunu sen ne bileceksin?* ”[327] Bu âyette ki istifhâm edatı, “ مَا ” kıyametin ne derece dehşetli olduğunu ifade ederek muhatabın bundan korkmasını sağlamak maksadıyla kullanılmıştır.[328]

m. (الإِسْتِبْطَاء) Bir işin yavaşlığını bildirme:

---

[323] Tabâne, *Mu‘cemü’l-belağa*, s. 656.
[324] et-Tekvîr, 81/25-26.
[325] Fahruddîn er-Razi, Ebû Abdillah Muhammed b. Ömer b. Hasen b.Huseyn et-Tîmî, *Mefâtîhu’l-Gayb*,
Dâru ihyaî’t turâsi’l-‘arabî, cilt, XXXI, Beyrut, 1999. s.71.
[326] Kazvînî, *el-Îzâh*, s. 146.
[327] el-Hâkka, 69/1-2-3.
[328] el-Meydânî, *a.g.e.*, cilt 1, s. 284-285.

İstibtâ, sözlükte; yavaşlık, bekleme ve gecikme manalarına gelmektedir. Belâgat ilminde ise; “ muhataptan gerçekleşmesi beklenen bir şeyin geciktiğini ifade etmektir.”[329] Örneğin: “ حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُواْ مَعَهُ مَتَى نَصْرُ اللهِ أَلا إِنَّ نَصْرَ اللهِ قَرِيبٌ ” “ *Peygamber ve beraberindeki mü’minler, “Allah’ın yardımı ne zaman? Diyecek kadar darlığa ve zorluğa uğramışlar ve sarsılmışlardı. İyi bilin ki, Allah’ın yardımı pek yakındır.* ”[330] Ayetindeki “ مَتَى نَصْرُ اللهِ ” “ *Allah’ın yardımı ne zaman?* ” istifhâmı ile dönemin peygamberi ve müminler, Allah’ın yardımının geciktiğini, maruz kaldıkları şiddet karşısında ve çektikleri sıkıntılardan aşırı derecede bunaldıkları için “ *Allah'ın yardımı ne zaman gelecek?* ” diyecek bir noktaya ulaştılar. Bu sebeple artık takat getiremeyeceklerini beyân etmişlerdir.[331] Zira onlar yardımın geciktiği kanaatindeydiler.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere istifham edatı olan “ مَتَى ” burada Allah tarafından gelmesi beklenen yardımın geciktiği hissini ifade etmek üzere kullanılmıştır. Bu durum “Gerçekleşmesi beklenen bir şeyin geciktiğini ifade etme” de kullanılan İstibtâ “ الإِسْتِبْطَاء ” kavramıyla ifade edilmiştir.[332]

n. (التَّذْكِير) Hatırlatma:

İstifhâm bazen önceden yaşanılmış bir vakıayı, bir iyiliği, yapılan bir ikazı hatırlatmak için kullanılır. Aslında bu ikaz “ أُذَكِّرُكَ ” v.b. lafızlarla ifade edilmesi gerekirken bunun yerine bir çeşit ihtisâr (kısaltma) olsun diye tezkîr anlamında İstifhâm edatı kullanılmıştır.[333] Örneğin “ أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَن لَّا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ * وَأَنْ اعْبُدُونِي هَذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ ” “ *Ey Âdemoğulları! Ben, size, şeytana kulluk etmeyin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır diye emretmedim mi?* ”[334] âyetinde istifhâm edatı olan “ أَ ” Hemze ile hatırlatma manası kastedilmiştir.

o. (التَّحَسُّر) Üzüntü:

Sözlükte hayıflanmak, hasret çekmek, kayıp bir nesne için kederlenmek, özlem, pişmanlık, gibi anlamlara gelir. İstifhâmın bu manada kullanılmasında ki amaç, muhataba özlem duyduğu kederlendiği veyahut hasretini çektiği nesneleri

---

[329] Kazvînî, *el-Îzâh*, s. 112.
[330] el-Bakara, 2/214.
[331] Kazvînî, *el-Îzâh*, s. 141.
[332] Gür, *a.g.e.*, s. 96.
[333] el-Meydânî, *a.g.e.*, cilt 1, s. 281.
[334] Yâsîn, 36/60.

aktarmak ve paylaşmaktır. Bundan kasıt muhataba cevabı beklenen bir soru yöneltmek değil, yaşadığı durumu dile getirmektir. Örneğin:

مَا لِلْمَنَازِلِ أَصْبَحَتْ لَا أَهْلُهَا * أَهْلِي وَلَا جِيرَانُهَا جِيرَانِي

" *Bu evlere ne olmuş? Ne ehli benim ailem ne de komşuları benim komşum!* "

Bu şiirde şair istifhâm edatı olan "مَا" ile kaybettiklerine olan kederini ve üzüntüsünü dile getirerek bunu muhatabıyla paylaşmak istemiştir.

Belâgat ilminde istifhâm üslûbu için başka anlam özelliklerinden bahsetmek elbette mümkündür. Fakat biz burada en önemlilerini zikretmekle yetindik.

Ayrıca şu hususu da belirtmekte faydalı olacağı kanaatindeyiz vardır. " İstifham içeren her cümlenin şüphesiz kendine özgü farklı başka birtakım belaği anlamları bulunabilir. Bu tür belaği anlamlar için belirlenmiş kurallar yoktur. Bunlar ancak âlimlerin edebî zevkleri ve istifhamı çevreleyen karineler yardımıyla tespit edilebilir. Âlimlerin belaği anlayışları ve istifhamı ele alış biçimleri farklılık arz ettiğinden bir soru edatının hangi mecazi anlamda kullanılmış olduğunu tespitte âlimler farklı kanaate varabilmişlerdir. Bu da son derece doğaldır. "

4.2.1.4.Temennî (التَّمَنِّي)

Temenni "تَفَعُّلْ" babının vezninde olup " تَمَنَّى " nın masdarı olarak gelen temennî kelimesi lugatte; dilemek, rağbet edilen şeyin kendisinde olmasını arzulamak gibi anlamlara gelirken, ıstılahta ise, belâgatçılar tarafından meydana gelmesi imkânsız ya da uzak ihtimal olması sebebiyle arzu edilen şeyin meydana gelmesini ummaksızın talep etmektir şeklinde tarif edilmiştir. Eğer talep edilen şey gerçekleşmesi mümkün ve elde edilebilir bir şey ise temenni, değilse, tereccî (umut) denilir. Tereccî, çoğu ulemaya göre talebi inşâ'nın kısımlarına dâhil edilmediğine değinmiştik. Çünkü temennî bir şeyi talep etmek, tereccî ise bir şeyin meydana gelmesini ummak, ümit beslemektir.[335] Dolayısıyla bizde tereccî konusuna değinmeyeceğiz.

Belâgatçılarının çoğu temenninin iki kısımdan meydana geldiğini kabul ederler. Birincisi, gerçekleşmesi imkânsız olduğu için gerçekleşmesi mümkün olmayan bir şeyi istemektir.[336] Örneğin; " يَا لَيْتَنِي كُنتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا " "*Keşke*

[335] Ali el-Carım, Mutafa Emin. "*el-Belâgatü'l Vâzıha*", s. 207; Tabâne, *Mu'cemü'l-Belaga,* s. 649.
[336] Irmak, *a.g.e.*, s. 237.

bende onlarla beraber olsaydım da büyük bir kazanç elde etseydim”[337] ayetinde, gerçekleşmesi imkânsız bir durum temenni edilmektedir. Bu durum, aynı zamanda Arap şiirinde de sıkça karşımıza çıkmaktadır. “Ebu’l-Atâhiye ye” (ö.211/826) ait şu meşhur beyit, buna örnek verilebilir.

أَلاَ لَيْتَ الشَّبَابَ يَعُودُ يَوْماً فَأُخْبِرَهُ بِمَا فَعَلَ اَلمَشِيبُ

“*Keşke gençlik bir gün geri dönse de ona, ihtiyarlığın bana neler ettiğini bir anlatsam*!” şair burada imkânsızı temennî etmektedir.[338]

İkincisi ise, gerçekleşmesi imkân dâhilinde olup, ulaşılması çok zor bir şeyi talep etmektir. Örneğin; Kuranda “ يَا لَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَا أُوتِيَ قَارُونُ إِنَّهُ لَذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ” “*Ah ne olurdu, şu Karun'a verilen gibisi bizim de olsaydı*”[339] Ayette “ ليت ” ile elde edilmesi mümkün olan fakat elde edilmesi ümit edilmeyen şey temenni edilmiştir.[340]

Temenni üslûbu için dört edat kullanılır. Arapça’da bu dört edat içerisinde “Temennî” anlamını ifade eden asıl kelime ise “ لَيْتَ ” dir. Bununla birlikte, “ لَوْ - هَلْ - لَعَلَّ” kelimelerinin de, temennî anlamında kullanıldığını görmekteyiz.[341] Bunlar, “ لَوْلَا - لَوْمَا – هَلَّا ” şeklinde de gelebilirler. Şüphesiz ki bu edatlar, bazı edebî nüktelere binâen temennî anlamında kullanılmaktadırlar.

a. “ لَيْتَ ” nin örneklerini temenni kısmında detaylı olarak izah ettiğimizden biz sadece burada aynı örnekleri vererek diğer edatlara geçecek ve onları örneklerle açıklayacağız Birincisi; “ يَا لَيْتَنِي كُنتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا ” “*Keşke bende onlarla beraber olsaydım da büyük bir kazanç elde etseydim*” ikincisi ise; “ يَا لَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَا أُوتِيَ قَارُونُ إِنَّهُ لَذُوا حَظٍّ عَظِيمٍ ” “*Ah ne olurdu, şu Karun'a verilen gibisi bizim de olsaydı*”

b. “هَلْ” edatı temennî anlamında kullanıldığında, imkânsız bir şeyi, kendisine duyulan iştiyak ve verilen önem sebebi ile imkân dâhilinde göstermek anlamı vardır. Kur’an’da kâfirlerin cehennemden çıkmayı temenni ettiklerini bildiren “ فَهَلْ إِلَى خُرُوجٍ مِّن سَبِيلٍ ” “ *Şimdi (bu ateşten) bir çıkış yolu var mı?*”[342] Nitekim ayette “هَلْ” edatı aslında bir soru edatıdır. Ancak bu edat, kimi zaman bazı hal karineleri vasıtasıyla kendi aslî manasından çıkarak temennî anlamı kazanmaktadır. Nitekim kâfirlerin

---

[337] en-Nisâ, 4/73.
[338] Ebu’l-Atâhiye, Ebû İshâk İsmail b. el-Kasım b. Süveyd, *Dîvân*, Darû Beyrût Lit-Tibâa‘ Ven-Neşr, Beyrut: 1986 s. 46.
[339] el- Kasas, 28/79.
[340] Ünver, *a.g.e.*, s. 84.
[341] Teftâzânî, *Muhtasarü’l-Meânî*, s. 91.
[342] el-Mü’min, 40/11.

gayeleri buradan çıkış için soru sormak değil de aslında azaptan kurtulmayı temenni etmeleridir. Her ne kadar bu temennileri zahiren bir soru edatıyla ifade edilmiş olsa da burada soru edatının temenni manasını ifade etmesi karine iledir. O da A'raf suresinde ki "*Onlar gerçekten kendilerini hüsrana uğratmışlardır*." [343] Ayetidir. Nitekim Yüce Allah aleyhlerine hüküm vermiş ve onların bu temennilerinin imkânsız olduğunu beyân etmiştir. Eğer onların bu temennilerinin gerçekleşme ihtimali olsaydı haklarında bu şekilde kesin hüküm verilmezdi. Bu izahlardan da anlaşılacağı üzere inkârcıların azaptan kurtulmaya yönelik isteklerinin gerçekleşme ihtimali yoktur. Onlarınki sadece bir temennidir. Dolayısıyla istifham edatı "هَلْ" burada soru anlamında değil temenni anlamındadır.[344]

c. " لَوْ " Edatının asıl anlamı " حَرْفُ إمْتِنَاعٍ لِإمْتِنَاعٍ " (bir şeyin imkânsızlığı sebebiyle başka bir şeyin de imkânsız oluşunu ifade etmek için kullanılır.)[345] Bu harf kaçınma sakındırma anlamında kullanılır.[346] Yani, Sakındırma harfidir. Fakat bazen de " لَوْ " edatı mecazi olarak da; Yüce, gerçekleşmesi ve kendisine ulaşılması zor bir şeyi temenni etmek anlamında kullanılır. Bunun örneğini, inanmayanların ahirette ki; " فَلَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ " "*Keşke (dünyaya) bir dönüşümüz olsa da inananlardan olsak*"[347] şeklindeki temennilerinde görmekteyiz.[348] Kâfirlerin temennilerinin elde edilmesi güç ve zor olduğunu vurgulamak için de temennide şart edatı kullanılmıştır.[349] Çünkü ayette "لَوْ" edatı geri dönüşün imkânsız olduğunu anlatmaktadır ve " ليت " yani "keşke " anlamında kullanılmıştır.[350] " لَوْ " Edatının böyle bir anlam örgüsüne sahip olması kendi içerisinde mantıklıdır. Zira bu edat asıl itibarıyla bir şeyin imkânsızlığı sebebiyle başka bir şeyin de imkânsız oluşunu anlatmaktadır.[351] Ayrıca " لَوْ " Edatı "لَيْتَ" temennî anlamında kullanıldığından, kendisinden sonra gelen muzari fiili nasb eder.[352] Çünkü " لَوْ " 'in cevabının (cezanın) başında "ف" nin gelmesi ve "فَنَكُونَ" 'nin gizli "أَنْ" nasb olması da bunu göstermektedir. Nitekim Kuranda da çoğunlukla " وَدَّ " fiilinden sonra geldiğinde

---

343 A'râf, 7/53
344 Gür, *a.g.e.*, s. 99-100.
345 Ünver, *a.g.e.*, s. 85.
346 Saliha Ayyıldız Bayraktar, *Haber ve İnşâ Üslûbu'nun Yusuf Sûresindeki Anlam Yansımaları*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri, Sivas 2009 s. 29.
347 eş-Şuarâ, 26/102.
348 Ünver, *a.g.e.*, s. 85.
349 Yavuz, *a.g.e.*, s. 51.
350 Bayraktar, *a.g.e.*, s. 29.
351 Irmak, *a.g.e.*, s. 239.
352 Ünver *a.g.e.*, s. 85.

gerçekleşmesi uzak neredeyse imkânsız derecesinde olan taleplerde kullanıldığını görmekteyiz.[353]

c. “ لَعَلّ ”: Tereccî'nin edatları olan “ لَعَلّ ” ve “عَسَى” dır. Asıl manası umuttur. “Tereccî; gerçekleşmesi mümkün olan, sevilen ve arzu edilen bir şeyi istemek demektir.”[354] Bildiren bir harf iken bazen aslî anlamından sıyrılarak gerçekleşmesi umulmayan uzak ihtimalli olan bir şeyi talep etmek şeklinde temennî manasında kullanılarak “لَيْتَ ” nin hükmünü alır. Bu durumda ilgili talebin temenniye dönüştüğünü ve gerçekleşmesinin söz sahibi tarafından uzak görüldüğünü anlatılır. Örneğin “لَعَلِي أَحُجُّ فَأَزُرَكَ ” “ *Keşke hacca gidebilsem de seni ziyaret edebilsem* ” cümlesinde arzulanan şeyin/haccın gerçekleşme ihtimali uzak görüldüğünden bu her ne kadar gerçekleşmesi mümkün ise de dönemin şartları dikkate alınınca uzak bir durumdur. Dolayısıyla “ لَيْتَ ” gibi temenni ifade eder ve cevabında gelen Muzari fiil gizli bir أن ile mensup olur. Bir başka örnekte ise, Ayeti kerimede; “ وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا هَامَانُ ابْنِ لِي صَرْحًا لَّعَلِّي أَبْلُغُ الْأَسْبَابَ ” “*Firavun dedi ki: ‘Ey Hâmân! Bana yüksek bir kule yap, belki yollara, göklerin yollarına erişirim de Mûsâ'nın ilâhını görürüm*(!)”[355]

Beyzâvî: “Firavun bu tavrıyla, yeryüzünde cereyan eden olayları gösteren birer semavî sebep olan yıldızların durumunu incelemek ve bu sayede Musa (a.s.)’yı Allah'ın gönderdiğini gösteren bir belirti görebilir miyim düşüncesiyle yüksek bir yere bir gözlem yeri kurdurmak istemiş olmalıdır. Fakat böyle bir şey insanın gücü dâhilinde değildir.” diyerek firavun’ un isteğinin gerçekleşmesinin imkânsız olduğuna vurgu yapar ve ayette geçen tereccî “ لَعَلّ ” edatının temenni edatı yerinde kullanıldığına işaret eder. Zira tereccî, imkân dâhilinde olan şeyleri, temenni ise, imkân dâhilinde olmayan şeyleri talep etmektir. Firavun’un göklere ulaşacağı ve onların sırlarına vakıf olacağı yüksek bir bina talebi ile Musa’nın ilahını görme talebi de imkân dâhilinde olmadığına göre “لَعَلّ” edatının tereccî manasından

[353] Irmak, *a.g.e.*, s. 239.
[354] Yavuz, *a.g.e.*, s. 51.
[355] Mü’min, 40/36-37.

uzaklaşarak umulmayan, mümkün görünmeyen bir şeyi talep anlamında temenni edatı yerine kullanıldığı görülmektedir.[356]

Sonuç olarak bu harfle, yalnızca gerçekleşmesi imkânsız şeyler temennî edilebilmektedir ki bu da dilin konuluşundaki hassasiyeti gösteren ince bir edebî nüktedir.

4.2.1.4.1.Temenninin Mecazi Kullanımları

Temennî'nin diğer İnşâ üslûplarında olduğu kadar çok mecazi anlamı yoktur. Sadece iki anlamda mecazi olarak kullanıldığı görülmektedir.

a. (الَّتَرَجِّي) Umut Bildirmesi:

Temennî edatı olan " لَيْتَ " bazen edebî bir nükteden dolayı tereccî için kullanılabilir. Bu cümlenin siyakından anlaşılır. " لَيْتَ " Tereccî için kullanıldığında, gerçeklemesi imkân dâhilinde olan talebi müstahsil yani imkânsız suretinde göstermek ve istenilen şeyi elde etmede mübalağa anlamı vermek için kullanılır.[357] Örneğin ünlü Şair Mütenebbî'nin Şu beyitlerini buna örnek verebiliriz:

فَيَا لَيْتَ بَيْنِي وَبَيْنَ أَحِبَّتِي مِنَ أَلْبُعْدِ مَا بَيْنِي وَبَيْنَ اَلْمَصَائبِ

"*Keşke benimle sevdiklerim arasındaki uzaklık, musibetlerle aramdaki mesafe kadar olsaydı*." Bu beyitte, Şairin talep ettiği Şey gerçekleşebilecek bir durumken, bunu uzak ihtimalli bir şeymiş gibi göstererek mübalağa yapılmıştır.[358]

b. (الَّتَنَدَّمْ) pişmanlık ifade etmesi:

Temennî bazen bağlama uygunluk arz ederek pişmanlık (teneddüm ve tahassür) anlamı ihtiva eder.[359] Örneğin inkârcıların ahiretteki hallerini tasvir eden ve duydukları pişmanlığı anlatan; "O gün zalim kimse, (çaresizlik içinde) ellerini ısırıp şöyle diyecektir:

" وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا يَا وَيْلَتَى لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا"

---

[356] Gür, *a.g.e.*, s. 101.
[357] Ünver, *a.g.e.*, s. 87.
[358] Akdemir, Belağât Terimleri Ansiklopedisi, s. 135.
[359] Ünver, *a.g.e.*, s. 86.

"*Ne olurdu ben de peygamberle beraber aynı yolu tutsaydım! Yazıklar olsun bana, keşke falanı dost edinmeseydim*!"[360] Ayeti buna güzel bir örnektir. Nitekim burada söz konusu olan kişi, iblise dost olmaktan duyduğu pişmanlığı dile getirerek, hak olan doğru yolda ve peygamberin yanında olmayı temennî etmektedir.[361]

4.2.1.5. Nidâ (النِّدَاءُ)

Sözlükte; seslenmek, çağırmak, davet etmek gibi anlamlara gelir. Istılahta ise, kendisine seslenilen muhatabın, أَدْعُوا çağırıyorum veya أُنَادِي sesleniyorum fiilinin yerine lafzen veya takdîren geçen bir harf ile seslenene yönelmesini talep etmektir. Örneğin يَا أَحْمَدُ "Ey Ahmed!" örneğinde nidâ harfi zikredilmiş iken, " يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا"[362] " *Yusuf! Bundan yüz çevir*." ayetinde ise, nidâ harfi takdîr edilmiştir. Nidâ harfinin fiilin yerine geçmesi ile birlikte cümlenin yapısı haberden inşâ'ya dönüşmektedir.[363] Bir başka deyişle nidâ, mütekellimin, nida edatlarını kullanarak muhatabın kendisine yönelmesini istemesinden dolayı ona seslenmesidir. Nidânın gayesi; seslenilen kimseye önemli bir şeyi haber vermektir. Bundan dolayı muhatabı anlatılacak konuya hazırlamak için nidâdan sonra genellikle emir, nehiy,[364] istifham ve şer'î bir hüküm gibi önemli cümleler gelir.

Nidâ için kullanılan edatlar toplamda sekiz tane olup, bunlardan " أَ " ve " أَيْ " yakına seslenmek için, " آ، وَآ، هَيآ، أَيآ، يآ، آىْ " ise, uzağa seslenmek için kullanılır.[365]

Bu edatlar içerisinde en sık kullanılan nida edatı ise " يآ " Yâ'dır. Nitekim kuşkusuz Kur'an'da en fazla kullanılan ve vurgu ifade eden nidâ edatıdır. Ayrıca Zemahşerî (538/1143) bu edatın daha güçlü tekit ve mübalağa ifade ettiğini belirtir.[366] Vâ " وا " edatı ise ağıt yakmak için kullanılır. " هَيا " " آ " ve " آىْ " edatları diğer nida edatlarına göre kullanımı daha azdır.[367]

Bazen yakın için kullanılan nidâ harfleriyle uzağa, uzak için kullanılan nidâ harfleriyle de yakına seslenilebilir. Bu, bir takım edebî anlamlara binâen tercih edilir. Bundaki amaç; ya onun hiç unutulmadığını veya hiç akıldan çıkmadığını, ya da kalbinde önemli bir yere sahip olduğunu seslenilene bildirmektir.

---

[360] el-Furkân, 25/27-28; en-Nebe', 78/40; el-Kehf, 18/40.
[361] Akdemir, *a.g.e.*, s. 10.
[362] Yûsuf, 12/19.
[363] Ünver, *a.g.e.*, s. 88.
[364] Irmak, *a.g.e.*, s. 242.
[365] Bayraktar, *a.g.e.*, s. 46.
[366] Irmak, *a.g.e.*, s. 243.
[367] Bayraktar, *a.g.e.*, s. 46.

Örneğin:

أَسُكَّانَ نُعْمَانِ الأَرَاكِ تَيَقَّنُوا * بِأَنَّكُم فِي رَبْعِ قَلْبِي سُكَّان

"Ey Nu'mânül-Erâk vadisi ehli! İnanın ki sizler (her ne kadar fizîken benden uzakta iseniz de manevi açıdan) kalbimin tam orta yerinde ikâmet etmektesiniz."

Bazen de yakındaki muhataba uzaktaymış gibi nida edilir. Bundaki gaye ise ya muhatabını mertebe açısından kendisinden uzak görerek, onun şanının ve mertebesinin yüceliğine yani tazimine işaret etmek içindir. Aradaki manevi uzaklık, bir bakıma mesafe uzaklığı gibi addedilmiştir. Mesela: köle, efendisinin yanında olduğu halde ona "أَيا مَوْلاَيَ" "Efendim" şeklinde hitap etmesi gibi.[368] Günahkâr olup Tövbe eden bir kulun Rabbine yalvarması da bu kabildendir. "يَآ رَبِّ فَعْفُوا عَنِّي" "Ya Rabbi! Günahlarımı bağışla. Mütekellim bazen muhatabının yanında olmasına rağmen, kendisine yönelmesine olan aşırı arzusunu izhar ve tembih için " يا " nidâ edatını kullanabilir. Nitekim kendisi için mesafe manası söz konusu olmayan Allah (c.c), Hz. Musa'ya (a.s) " يَا مُوسى أَقْبِلْ ولَا تَخَفْ " " *Gel Musa! Endişe etme* "[369] şeklinde nidada bulunmuştur.

Bu müsbet maksatların dışında bazen muhatabı küçük gördüğünü, onu önemsemediğini belirtmek amacıyla da yakında olana uzaktaymış gibi nidâ edilebilir. Örneğin birinin karşısındaki muhatabına " مَنْ أَنْتَ يا هَذا " "*Hey! Sen de kimsin?*" diye hitapta bulunması gibi.

Bazen de muhatabın uyku, zihnî dağınıklık, gaflet gibi hallerine işaret etmek için uzak için kullanılan nidâ edatlarıyla seslenilir. Kur'an'da Allaha yakın olduğu halde insana, gafletine ve dalgınlığına işaret etmek amacıyla uzak nidâ harfi ile seslenilmiş; "يَا أَيُّهَا الْإِنسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ " "*Ey İnsan! Kerîm olan Rabbine karşı seni aldatan nedir?*"[370] buyurulmuştur.

4.2.1.5.1. Nidanın Mecazi Kullanımları

Bazen nida harfi asıl konulduğu anlamdan çıkıp bir takım edebi gayelerden dolayı karinelerden anlaşılan farklı manalara gelebilir. Bu manalar genel olarak şunlardır.

---

[368] Ünver, *a.g.e.*, s. 88.
[369] el-Kasas, 28/31.
[370] el-İnfitâr, 82/6.

a. (التَّحَسُّر) Üzüntü:

Hayıflanmak, üzülmek, kederlenmek, hasret çekmek ve inlemek anlamına gelir. Aslında muhatabın bildiği bir şeyi ikrar ve itiraf etmesi için kullanılır. Örneğin " وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَالَيْتَنِي كُنْتُ تُراباً " " *Ve İnkârcı kişi: "Keşke toprak olsaydım*" diyecektir."[371] Âyetinde kıyamette inkârcıların izhâr edecekleri derin üzüntü ve hayıflanmaya dikkat çekilmektedir.

b. (التَّنْبِيه) Tenbîh:

Uyarma, ikaz etme anlamındadır. Örneğin efendimiz s.a.v. bir hadisi şerifinde " يَا رُبَّ كَاسِيَةٍ فِي الدُّنْيَا عَارِيَةٌ فِي الآخِرَةِ" "*Dünyada giyinen nice kadınlar vardır ki ahirette çıplaktırlar.*"[372] Buyurarak müminleri giyim kuşamlarına dikkat etmeleri hususunda uyarmıştır.

c. (الإغْرَاءْ /والتَحْذيرْ) İğra/Tahzîr:

Muhatabı bir şeye teşvik (iğra) veya bir şeyden sakındırma (tahzîr) sakındırma anlamında kullanılmaktadır. iğra örneği " يَا شُجَّاعُ تَقَدَّمْ " "*Hey cesur adam! (Haydi) ilerle!*" nidâsına muhatap olan kişi ilerlemeye teşvik edilmektedir. tahzîr örneği " فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ نَاقَةَ اللَّهِ وَسُقْيَاهَا " "*Sakın Allah'ın devesine dokunmayın ve onun su içme hakkına riâyet edin.*"[373] Burada Hz. Salih, kavminden deve ve su içme hakkının ihlalinden sakınılmasını gerektiği uyarısında bulunmuştur.

d. (الإسْتِغَاثَة) İstiğase:

Zor ve sıkıntılı bir durumda birini yardıma çağırıp ondan yardım dilemek manasına gelir. " يَا لِلنَّاسِ لِلْمَظْلُومِ " " *Ey İnsanlar mazluma yardım!* " Burada nida edatı çağırma ve seslenme anlamı dışında mazluma yardım için kullanılmıştır.

e. (التَّعَجُّبْ) Taacüb:

İnsanı hayrete düşüren; hem çok beğenilen hem de insanın hoşuna gitmeyen durumlarda kullanılır. Örneğin " يَا لَلْمَاءِ " " *Ne güzel su!* " dediğimizde burada suya seslenilmeyip suyun çok güzel olduğu nida edatıyla ifade edilmiştir. " يَا لَلدَّوَاهِي " " *Şu felaketlere bak!* " örneğinde ise hoşa gitmeyen zor ve sıkıntılı durum nida üslubuyla ifade edilmiştir.

f. (التَّمَنِّي) Temenni:

Gerçekleşmesi uzak olan bir şeyi arzu etmektir. " يَا لَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَا أُوتِيَ قَارُونُ إِنَّهُ لَذُو حَظٍّ عَظِيمٍ " "*Ah ne olurdu, şu Karun'a verilen gibisi bizim de olsa; o gerçekten büyük*

[371] en-Nebe', 78/40.
[372] Buhârî, libâs 31.
[373] Şems, 91/13.

bir bahtiyar (varlık sahibi)!”[374] Dediler. Burada nida edatı temenni anlamında kullanılmıştır.

g. (التَّذَكُّرْ) Tezekkür:

Geçmişi hatırlama ve yad etmektir. Nidanın bu anlamda kullanılması özellikle kasidelerde çokça rastlanmaktadır. Örneğin:

هَلِ الأَزْمُنِ الأَتي مَضَيْنَ رَواجِعُ * أَيَا مَنْزِلَيْ سَلْمَى سَلامٌ عَلَيْكُمَا

“ *Ey Selma’nın evleri! Selam olsun her ikinize de. (Söyleyin) geçip giden zamanlar geri döner mi?* ”

h. (الإخْتِصاَصْ) İhtisas:

Mütekellim ve muhatap zamirlerinden sonra zamirin delalet ettiği kişiyi açıklamak için nida edatı ile beraber bir isim getirilmesine ihtisas denir. Örneğin: “ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَنأ أَيَّتُهَا الْجَماعَة ” “*Allah’ım bizi -bu topluluğu- bağışla!*” Burada nida edatından sonra mütekellim zamirini açıklamak için topluluk ismi gelmiştir. Ayrıca ihtisâs, övünme, tevazu veya sırf maksadı beyan amaçlı da yapılabilmektedir.

ı. (الزَّجْر) Engelleme:

Muhatabı bir fiilinden dolayı azarlama ve onun bu yaptığını engelleme (zecr) anlamına gelmektedir. Örneğin:

يَا قَلْبُ وَيْحَكَ مَا سَمِعْتَ لِنَاصِحٍ * لَمّاَ ارْتَمَيْتَ وَلااتَّقَيْتَ مَلاَما

“ *Ey kalbim yazıklar olsun sana! Nasihat edenlerin nasihatini dinlemedin ve kınanacak şeyleri yapmaktan da geri durmadın!* ” Bu beyitte ki nida, -nasihatlere kulak asmayıp, heva ve hevesinin peşinden giden kalbini azarlayıp, bundan men etmeye çalıştığı -anlamında kullanılmıştır.

i. (النُّدْبَة) Ağıt yakmak:

Kaybedilen bir kimsenin ya da bir şeyin ardından ağıt yakmak anlamına gelir. Örneğin oğlunun ardından ağlayan bir kadının “!وَا أَحْمَدَاهْ ” Vah ahmed! Şeklindeki ağıtı buna örnek olarak verilebilir.

j. (الدُّعاَءْ) Dua:

Allah’a yalvarma ve o’ndan dilekte bulunmak için kullanılan nidadır. Örneğin: “رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلاَةِ وَمِن ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاء” “ *Rabbim, beni namazı devamlı kılanlardan eyle; soyumdan da; ey Rabbimiz duamı da kabul buyur!* ”[375] Burada “ رَبِّ – رَبَّنَا ” kelimelerinin başındaki nida harfi hazf olunmuştur ve dua anlamında kullanılmıştır.

---

[374] el-Kasas, 28/79.
[375] İbrâhim, 14/40.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İMAM ŞÂFİÎ'İNİN ŞİİRİNDE İNŞÂÎ CÜMLELER VE TAHLİLLERİ

1. EMİR

İkinci bölümde de değindiğimiz gibi, Arap dilinde emrin dört türlü (kip) sığa kullanımı vardır. Bunlar "emri hazır", "emri gaip", "emir manasına gelen isim fiiller" ve "emir anlamında kullanılan masdarlar" idi.

Çoğu âlimlere göre emir sığaları ilk kullanıldığı anda vücûbu, ifade eder". Ancak bazen emir vücûp dışındaki başka bir manaya gelmesi mümkündür. Fakat bunu destekleyecek bir karinenin bulunmasıyla hamledilebilir.[376]

İmam Şafiî'nin adına derlenen divanda' ki şiirlerini incelediğimizde emir kiplerinin dört çeşidini de kullanılmasına rağmen hiç birini hakiki manada kullanılmadığını ve bütünü karine ile birlikte vücûp anlamı dışında kullanıldığını ve bunu belaği açıdan da hale uygunluk arz ettiğini görmekteyiz. Şiirlerinde kullanmış olduğu bütün emirler sığalarını çeşitli anlamlarda kullandığını fark ettik. Örneğin bunlar; Dua, nasihat, irşad, kadere teslim olma, tahassür, kanaat, kadere rıza'dır Bunun nedeni ise İmam Şafiî'nin emir kipini, üstünlük yoluyla bir işin yapılması anlamında kullanmayıp arkadaşça, dostça, nasihat ve irşad babında kullanarak daha tesirli olacağını düşündüğü kanaatindeyiz. Bizlerde emir sığalarının geçtiği şiirlerden örnekler vererek önce şiirin manasını sonra emrin hangi anlamda kullanıldığını tahlil edeceğiz.

a. Emri Hazır Sîgası: (والرِّضاَء بِالْقَدَر / والإِرْشاَدْ / النَّصِحَة) Nasihat/İrşat/kadere rıza

Örnek:

دَعِ الأَيَّامَ تَفعَلُ مَا تَشَآءَ * وَطِبْ نفْساً إذا حَكَمَ ألْقَضَاءُ[377]

Bırak günler yapsın dilediğini, hükmedince kader, sen ferah tut gönlünü

---

[376] Teftâzânî, *Muhtasarü'l-Meânî*, s. 99-100.

[377] et-Tebba', *Divânü'l-imâmi'ş-Şâfiî*, s. 35.

Emir kipi olan "وَطِبْ" "ferah tut" kelimesinin normal anlamı vücûbu ifade etmekte iken, fakat Şiir'in muhtevası içerisinde değerlendirdiğimizde emrin burada bu anlamda kullanımının uygun düşmeyeceğini bilakis emrin mecazi anlamlarından olan nasihat, irşad ve kadere rıza göstermek manasında anlamanın daha doğru olacağı neticesine varıyoruz.

b. Emri Gaib Sîgası: (التَّحَسُّر) Tahassür/Üzüntü

Buna "Lam" a bitişik emir denir. Ayrıca buna (Lam' üt-Talep vel-Cezm) de denmektedir. Sibeveyhi ise bunu lam-ül emir diye adlandırmaktadır.[378]

Örnek:

وَلَتُخْبِرَنَّ خَصاصَتي بِتَمَلُّقِي * وَالْماءُ يُخبِرُ عَنْ قذاهُ زُجاجُهُ[379]

Haber versin fakirliğim muhtaçlığımı, Hani gösterir ya cam bardak içindeki suyun tozunu

Emir kipi olan "وَلَتُخْبِرَنْ" "*Haber versin*" kelimesinin normal anlamı vücûbu ifade etmekte iken, fakat şiirin bağlamı içerisinde değerlendirdiğimizde emrin, mecazi anlamlarından olan tahassür anlamında ifade edildiği neticesine varıyoruz. Şöyle ki; şiirde, fakir bir kimse her ne kadar fakirliğini saklamaya çalışsa da muhtaçlığı, onun fakirliğini ortaya çıkardığını, dolayısıyla bu duruma hasret çekip üzüldüğünü ve bu durumunu saklamanın imkânı olmadığını ifade edilerek, İnsanın bu durumu, içi su dolu bir cam bardağa benzetilmiştir. Tıpkı bir cam bardağın, şeffaf olmasından ötürü içindeki suyun, içerisinde toz vs. ne varsa bakıldığında göstermesi gibi. Netice itibari ile emrin, şiirin bütünlüğü içerisinde ele alındığında, fakirliğin muhtaçlığın, ne kadar acı bir yaşam olduğuna vurgu yapılarak bu durumun hayıflanılacak ve üzüntü duyulacak, bir durum olduğu, ifade edilmiştir. Dolayısıyla burada emrin vücûp anlamında kullanılmadığı neticesine varmaktayız.

---

[378] Fehd Hasan Hecres bin Gayâm, *Fi Şi'ri-ş şafîî el-Cümle-tüt Talebiyye,* Külliyetü'l-Adâb Cami'atü'ş-Şarkü'l Evsat, Risaletü'l- Macestir, (Yüksek lisan Tezi) 2013 s. 28.

[379] Behcet, *a.g.e.*, s.54; Hafâcî, *a.g.e.*, s. 63.

c. Emir Manasına Gelen İsim Fiiller:

İmam Şafiî'nin divanında kullanılan üç çeşit isim-fiil tespit edebildik. Bunlar; "كَفَى" "حَسْبِي" "هَلُمَّ" kelimeleridir. Divanda bunların dışında ki ismi fiillerin kullanımlarına ise rastlamadık.

1. " هَلُمَّ " (النَّصِيحَة / والإِرْشَادْ) Nasihat/İrşat

Örnek:

لاتَأْخُذْ بِعثْرَة كُلّ قومٍ * ولكنْ قُلْ هَلُمَّ إلى الرَّفيق[380]

Değerlendirmeyesin arkadaşlarını hep ayıplarıyla, yalnız hep şunu demelisin: "buyur gel dostluğa"

Emir kipi anlamında kullanılan " هَلُمَّ " kelime olarak bir kimseyi bir şeye çağırmak anlamındadır. Tıpkı isim fiil olup emir anlamında kullanılan "تعالِ" kelimesi gibidir. Yani normal kullanımda vücûbu ifade etmekte iken, fakat şiir'in muhtevası içerisinde değerlendirdiğimizde emrin, mecazi anlamlarından olan "Nasihat ve İrşad" anlamında kullanıldığı neticesine varıyoruz. Şöyle ki; normalde insan kendisine verilen emirden hoşlanmaz. Ama dostça kendisinden bir şey talep edilse severek kabul eder. İşte İmam Şâfiî burada " هَلُمَّ " " gel " derken emir manasında değil de aslında biz insanların, arkadaşlarımızın hatalarını görmemezlikten gelerek onları hatalarıyla değerlendirmememiz gerektiğini ve bağışlamamızı bizlerden talep ederek, nasihat etmektedir.

2." حَسْبِي " (القَنَاعَة) Kanaat

Örnek:

حَسْبِي بِعِلْمِي إنْ نَفَعْ * مَا الذُّلُّ إلاّ فِي الطَّمَعِ[381]

İlmim fayda verirse eğer, bu bana yeterlidir. Olmasın benimle "Tamah" çünkü o zillettir.

---

[380] et-Tebba', *Divânü'l-imâmi'ş-Şâfiî*, s. 91.
[381] Hafâcî, *a.g.e.*, s. 93.

Emir kipi anlamında kullanılan “ حَسْبِي ” kelime olarak “yeter” anlamındadır. Tıpkı isim fiil olup emir anlamında kullanılan “كَفَى ” kelimesi gibidir. Yani normal kullanımda vücûbu ifade etmekte iken şiiri bir bütünlük içerisinde değerlendirdiğimizde emrin, mecazi anlamlarından olan “kanaat” manasında anlamanın daha uygun olacağı görülecektir. Şöyle ki; ilim sahibi bir kimsenin her ne kadar maddi olarak durumu iyi değilse bile yani fakir de olsa şüphesiz ilmi kendisine fayda verecektir. Tamah ise, insanı zillete düşürür. Zahiren her ne kadar ilim sahibi bir kimsenin tamah ederek insanlara avuç açması ona fayda verdiğini düşünse de aslında bu durum onun sabırsız ve kanaatsiz olduğunu göstermektedir. Çünkü ilim ve tamah, izzet ve zillet bir kimsede birlikte bulunamaz. Bu durum ise İslam’ın tasvip etmediği bir durumdur. Zira insanın onurunu zedeleyerek onu suiistimale açık hale getirmektedir. Anlaşıldığı özere İmam Şafiî burada “ حَسْبِي ” “ bana yeter” derken emir kipini hakiki manada değil de mecazi manada anlamak daha doğru olacaktır. Yani o bu dizelerde her ne kadar kendi nefsine hitap etse de aslında zımnen âlim kimselere nasihat ederek onların kanaatkâr olmalarını gerektiğine, vurgu yapmaktadır.

3.“كَفَى ” (الرِّضاَءُ بِالقَدَر) Kadere Teslimiyet

Örnek:

يَقُولُ حَبِيبِي أَنْتَ سُؤْلِي وَبُغْيَتِي * كَفَى بِكَ لِلرّاجِينَ سُؤْلاً وَمَغْنَماً[382]

Der, ey sevgili tek arzum ve gayem sensin. Ümit var olana, isteyenlere ganimet olarak yetersin

Emir kipi anlamında kullanılan “كَفَى ” kelime olarak “yeter” anlamındadır. Tıpkı isim fiil olup emir anlamında kullanılan “ حَسْبِي ” kelimesi gibidir. Yani normal kullanımda vücûbu ifade etmekte iken, fakat Şiir’in muhtevası içerisinde değerlendirdiğimizde emrin, mecazi anlamlarından olan “*Kadere, teslim ol*” anlamında kullanılmıştır. Şöyle ki; İmam Şâfiî ölüm döşeğinde iken müzeni (r.a.) onu ziyarete gider ve hal hatırını sorar. İmam Şâfiî ona cevaben yirmi dört beyitten

[382] et-Tebba‘, *Divânü’l-imâmi’ş-Şâfiî*, s. 108.

oluşan bir kaside okur. Bu beyitte kasidenin on ikinci sırasında yer almaktadır. [383] Bu beyti kaside bütünlüğü içerisinde değerlendirdiğimizde “كَفَى ” nın “yeter” emir anlamında kullanımın uygun düşmeyeceğini anlamaktayız. Çünkü Rabbine iman etmiş bir insanın ölüm döşeğinde iken Rabbine emir vermesi düşünülmez. Onun ancak Rabbinden isteği ve dileği olur. Dolayısıyla İman nimetini elde etmiş ve hayatı boyunca Rabbinin emrini yaşamış bir mümin olarak İmam Şâfiî ölüm döşeğinde rabbine emir vermesi elbette ki düşünülmez. Bilakis dileği ve temennisi olur.

d. Emir Anlamında Kullanılan Masdar: (النَّصِحَة / والإِرْشَادْ) Nasihat/İrşat

Örnek:

صَبْراً جَمِيلاً ما أَقْرَبَ الْفَرَجاَ * مَنْ رَاقَبَ اللهَ فِي الأُمُورِنَجَا[384]

Güzelce sabır, vardırır seni feraha en tez zamanda, İşlerinde gözetirse her kim Allah’ı, erişir kurtuluşa

Şiirdeki Masdar olarak gelen “ صَبْراً ” kelimesi aslında emir olan “ إِصْبِرْ ” “Sabret” anlamını taşımaktadır. Bunun nedeni ise; Araplar, mana bakımından normal emirle kıyasla talebin daha kesinlik ifade etmesi ve kullanım kolaylığı açısından bu emri hazf ederek, anlamını, mefulü olan masdara vermeleri sebebiyledir. Sibeveyhi de bu tür masdarlara tıpkı “ إِحْذَرْ ” yerine kullanılan “ حَذارِ ” gibi “emrin bedeli” “yani aynı harflere sahip olan masdarın emrin yerine kullanımı” tabirini kullanmıştır.[385] Bu şiirde de “صَبْراً” kelimesi vücûbu ifade etmesi gerekirken, fakat şiirin muhtevasını değerlendirdiğimizde İmam Şâfiî’nin burada emri değil de aslında nasihat ve irşad babından, imtihanlara karşı, sabırlı olmayı ve Allah’ın kerem ve cömertliğine inanmayı tavsiye etmektedir.

2. NEHİY

İkinci bölümde Nehyin tarifine ve Talebi inşâ’nın kısımlarından olduğunu ve tek bir çeşit kullanımı olduğuna değinmiştik. O da başında nehiy “ لاَ ” sı (lâ nâhiye)

---

[383] el-Hamevî, *Mû‘cemul-üdeba’,* Cilt 6, s. 382.
[384] et-Tebba‘, s. 54.
[385] Ebû Bişr Sîbeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber, el Hârisî, *el-Kitab,* Thk. Abdüsselam Muhammed Harun, Darû Ğarib, 3. Baskı, Kahire, 1988, Cilt 1, s. 312.

bulunan cezimli muzari fiildir. Bu muzari fiil, eğer “ muhatap ” için kullanılırsa “ nehy-i hazır” “ gaib ” için kullanılırsa “ nehy-i gaib ” ismini alır. Divanda nehiy cümleleri çoğunlukla muhatap yani “ nehy-i nazır” şeklinde gelmiştir. “nehy-i gaib” kullanımı ise çok azdır.

Nehiy hakiki anlamını kaybederek karinelerden anlaşılan ve sözün makamına uygun birtakım mecazi anlamlar kazandığını her ne kadar bu mecazi anlamları kazansa da nehiy olarak anıldığına değinmiştik.[386]

İmam Şâfiî’nin divanını incelediğimizde şiirdeki üslubunun inceliği, güzel hissiyatı ve muhataba olan hoşgörüsünden ötürü, nehy’i, hakiki anlamı olan isti‘la (kendini üstün görerek), otoriter ve bağlayıcı (ilzâmî) anlamında değil de, ağırlıklı olarak nehy’i, “ dua, nasihat, irşad, temenni, tahzîr, (sakındırma) tevazu, ” gibi mecazi anlamlarda kullandığını görmekteyiz.

a. (الدُّعاَءْ) Dua anlamı

Örnek:

فَامْنُنْ عَلَيَّ بِذِكْرِ الصّالِحِينَ وَلا * تَجْعَلْ عَلَيَّ إذاً فِي الدّين مِنْ لَبَسٍ[387]

Salihleri anmaktan geri bırakma ilahi beni, Dinde aklımı karıştıran şüphelerden arındır beni

Şiirdeki, nehiy olarak gelen “ وَلا تَجْعَلْ ” sığası, asılında “kılma, yapma” anlamında olup, muhatabı, otoriter ve bağlayıcı bir üslupla bir şeyden alıkoymayı ifade etmektedir. Fakat bu şiiri öncesi ve sonrası ile değerlendirdiğimizde münacat tarzında söylendiğini görmekteyiz. Dolayısıyla İmam Şâfiî’nin Rabbine iltica ederken nehyin hakiki anlamı olan isti‘la anlamında söylemeyeceğini anlıyoruz. Çünkü iltica ve münacat, dua makamıdır. Bundan dolayı “ وَلا تَجْعَلْ ” sığasıyla aslında dua talep ettiğini anlıyoruz. Şöyle ki; Rabbinden, salih olan kulların izinden gitmesi için onları kendisine rehber kılmasını ve onları kendisine unutturmamayı dilemiştir. Ve devamında da aynı şekilde dinde anlaşılmaz kapalı gibi görünen meseleleri de kendisinden izale etmesini ve kolaylaştırmasını talep ederek fakih (derin bilgi sahibi)

[386] Irmak, *a.g.e.*, s. 171-172.
[387] et-Tebba‘, *Divânü’l-imâmi’ş-Şâfiî*, s. 76.

olmayı istemiştir. Hülasa şiiri bütünlük içerisinde değerlendirdiğimizde nehiy sığası olan “ وَلا تَجْعَلْ ” kelimesinin burada dua anlamında kullanıldığını anlamaktayız.

b. (والإرْشَادْ / النَّصِحَة) Nasihat ve İrşat anlamı

Örnek:

فَاقْنَعْ وَلَا تَطْمَعْ فَلا * شَيْءٌ يَشِينُ سِوى الطَّمَعْ[388]

Kanaat et tamahkâr olma! Zira yoktur rezil eden tamahtan başka

Şiirdeki, Nehiy olarak gelen; “ وَلَا تَطْمَعْ ” sığası, asılında “ Tamahkâr olma” anlamında olup, muhatabı, otoriter ve bağlayıcı bir üslupla bir şeyden alıkoymayı ifade etmektedir. Fakat bu şiiri devamı olan sonraki şiir ile beraber değerlendirdiğimizde burada irşad (doğruyu göstermek) ve nasihatlerde bulunduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla İmam Şâfiî nasihat ederken “ وَلَا تَطْمَعْ ” sığası ile nehyin hakiki anlamı olan isti‘la (otoriter) anlamında söylemediğini anlıyoruz. Şöyle ki; bu şiirin öncesinde “ *köle özgürdür şayet kanaatkâr ise özgür köledir şayet tamahkâr ise* ” demektedir. Buradan da apaçık anlaşılıyor ki muhataba İrşad ve nasihatlerde bulunmaktadır. Devamı olan ve tahlil etmeye çalıştığımız Şiir’de bunun bir parçası olması hasebiyle her ne kadar içerisinde “ وَلَا تَطْمَعْ ” nehiy cümlesi geçse de anlam olarak nasihat ve irşattır.

c. (التَّحْذِيرْ) Sakındırma Anlamı

Örnek:

وَلَا تَرْجُ السَّماحَةَ مِنْ بَخِيلٍ * فَما فِي النّارِ لِلظَّمْآن مَاءُ[389]

Cimriden asla cömertlik umma. Çünkü ateşte su yok ki susayan için

Şiirdeki, nehiy olarak gelen; “وَلَا تَرْجُ” sığası, asılında “umma” anlamında olup, muhatabı, otoriter ve bağlayıcı bir üslupla cimriden cömertlik ummamasını ifade etmektedir. Fakat bu şiiri bir bütünlük içerisinde değerlendirdiğimizde nehiy hakiki

[388] et-Tebba‘, *Divânü’l-imâmi’ş-Şâfiî*, s. 86,
[389] et-Tebba‘, *Divânü’l-imâmi’ş-Şâfiî*, s. 36,

anlamında kullanılmadığını bilakis burada muhatabı tahzîr (sakındırma, uyarı) amacı güdülerek nasihatte bulunulduğunu anlıyoruz. Nitekim İmam Şâfiî şiirin ikinci şatrında " *çünkü ateşte su yok susayan için* " cimri bir kimseyi ateşe benzetmiştir. Şöyle ki; nasıl ateş, susayan bir kimse için suyu barındırması imkânsız ve muhal ise, o derece cimriden de cömertlik beklemek neredeyse muhal ve imkânsız olduğunu, dolayısıyla aynı zamanda cimriliğin de ne kadar kötü olduğunu gözler önüne sererek, muhatabı bundan sakındırarak nasihatte bulunmuştur. Hülasa; şiiri bütünlük içerisinde değerlendirdiğimizde nehiy sığası olan "وَلَا تَرْجُ" kelimesinin burada tahzîr anlamında kullanıldığını anlamaktayız.

d. (التَّواَضُعْ) Tevazu anlamı

Örnek:

وَلاَ تَمْشِيَنْ فِي مَنْكِبِ الأرْضِ فَاخِرا * فَعَمّا قَلِيلٍ يَحْتَوِيكَ تُرَابُها[390]

Yürüme yerin yükseklerinde kibirle, Birazdan çekebilir toprak seni dibine

Şiirdeki, nehiy olarak gelen; "وَلاَ تَمْشِيَنْ" sığası, asılında "yürüme" anlamında olup, muhatabı, otoriter ve bağlayıcı bir üslupla kibirden kendisini alıkoymasını ifade etmektedir. Fakat bu şiiri bir bütünlük içerisinde değerlendirdiğimizde nehiy hakiki anlamında kullanılmadığını aslında burada muhataba mütevazı olmasını öğütleyerek nasihatte bulunduğunu anlıyoruz. Nitekim İmam Şâfiî şiirin ikinci kıtasında " *Birazdan çekebilir toprak seni dibine* " kişi kibirli olsa da olmasa da sonunda herkesin varacağı yer toprağın altıdır diyerek, muhataba aslında kibrin ne kadar kötü, ahlak dışı ve gereksiz olduğunu dolayısıyla kibirden sakınmasını gerektiğini ifade ederek nasihatte bulunduğunu anlıyoruz. Hülasa; şiiri bütünlük içerisinde değerlendirdiğimizde nehiy sığası olan "وَلاَ تَمْشِيَنْ" kelimesi ve mefulü olan " فَاخِرا " ile beraber aslında nehyin hakiki anlamı olan "böbürlenerek yürüme" den kasıt mütevazı ol anlamında kullanıldığını anlamaktayız.

[390] et-Tebba', *Divânü'l-imâmi'ş-Şâfiî*, s. 45,

3. İSTİFHAM

Kısaca ikinci bölümde, İstifham kelimesi (فَهِمَ) kökünden türeyen, istif ‘al vezninden gelen masdar olup, sözlükte: “anlamak istemek, önceden bilinmeyen bir şeyi sorarak anlamak ve öğrenmek istemek” anlamlarına geldiğini, terim olarak ise: daha önceden bilinmeyen bir şey hakkında istifham edatlarından biriyle bilgi talep etmektir. Şeklinde tarifini yapmıştık.

Arap dilinde istifhâm üslubu “ أَ هَلْ مَا مَنْ أَيُّ كَمْ كَيْفَ أَيْنَ أَنَّى مَتَى أَيَّانَ ” gibi edatlar ile yapıldığını, istifham edatları harf ve isim olmak üzere iki kısma ayrıldığını, Arap dilinde istifham edatları talebe göre ise üç kısma ayrıldığını, istifham edatları tasavvur ve tasdik için olmak üzere iki amaçla kullanıldığını detaylı bir şekilde değerlendirmiştik.

Kelâmın siyakından anlaşılan bu mecazi manalardan maksat ise, mütekellimin duygularını muhataba daha etkili bir şekilde aktarmak istemesi ve “meânî ilmi” de istifhamın asıl bu yönünü konu edindiğine de değinmiştik.

Bu kısa izahattan sonra, istifham ile ilgili İmam Şafiî’nin divanındaki istifham üslubu içerikli şiirlerini incelediğimizde istifham edatları (hemze-hel-mîn) gibi edatların sıkça kullanımına rastladık. Ayrıca divanda hemze edatının hiçbir yerde hakiki manasında kullanılmadığı gibi (meta ve enna) edatlarının da şiirlerde hiç varid olmadığı, (eyyü) nün ise sadece iki yerde kullanıldığı sonucuna vardık. İkisi de aynı anlamda kullanıldığından sadece bir tanesinin anlam ve tahlilini vermekle yetineceğiz.

İmam Şafiî’nin şiirlerinde istifhamın, hakiki anlamdan ziyade mecazi anlamlar içermesinin nedenine gelince, kanımca mecazi anlamların mana bakımından zenginliği duygu ve düşüncelerini muhataba daha etkili bir şekilde aktarmak imkânı sağladığından ötürüdür.

a. (التَّقْرِيرْ / والإِقْرَارْ) Takrir/İkrar anlamı

Örnek:

بِعَهْدٍ قَدِيمٍ مِنْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُم ؟ * بِمَنْ كَانَ مَجْهُولا فَعُرِّفَ بِالأَسْمَاء[391]

[391] et-Tebba‘, s. 106; ez-Zu‘bî, *Divânü’l-İmâmi’ş-Şâfiî*, s. 78; Behcet, *a.g.e.*, s. 96. Yakub, *Divânü’l-İmâmi’ş-Şâfiî*, s. 127; Selîm, *a.g.e.*, s. 134; Abdurrahman el-Mistâvî, *Divânü’l-İmâmi’ş-Şâfiî*, Dâru’l

“Elestu Birabbiküm” Kadim ahdinle ve meçhulken, bilinen isimlerinle, diliyorum

Bu şiirde İmam Şâfiî A’raf suresinde geçen 172. ayetten “ أَلَسْتُ بِرَبِّكُم ؟ ” istifham cümlesini alıntılayarak, istifham üslubunun anlamında bir değişikliğe gitmeksizin şiirinde yer vermiştir. Ayette geçen “ أَلَسْتُ بِرَبِّكُم ؟ ” istifham edatı olan “ أَ ” “Hemze” ile Allah tarafından kullarına “ *Ben rabbiniz değil’ miyim?* ”[392] sorusu yöneltilmiştir. Fakat buradaki istifham hakiki anlamında düşünülemez. Çünkü yaratan yarattığını bildiği halde yaratılana ben rabbiniz değil’ miyim? Diye hakiki anlamda bir soru sorması makul değildir. Dolayısıyla burada ki istifhamın mecazi anlamda kullanıldığı neticesine varıyoruz. Şöyle ki “ Ben rabbiniz değil’ miyim? ” sorusu aslında “ Ben rabbinizim” anlamındadır. Yani burada bir ikrar manası söz konusudur.

b. (النَّهْى) Nehiy anlamı

Örnek:

أَتَهْزَأُ بِالدُّعَاءِ وَتَزْدَرِيهِ * وَمَا تَدْرِي بِمَا صَنَعَ الدُّعَاءُ[393]

Duayla alay eder onu küçümsermisin? Dua nelere kâdir, nereden bileceksin[394]

Bu şiirde “أَتَهْزَأُ” kelimesinin başında ki soru edatı olan “أَ” “Hemze” nin asıl anlamı muhataba bilmediği bir husus ile ilgili bilgi talep etmektir. Fakat burada ki istifhamı hakiki manada yorumlamak doğru olmayacaktır. Çünkü şairin şiirde geçen “*Duayla alay eder onu küçümsermisin?*” soru cümlesiyle gayesi muhataptan bilgi almak değildir. O zaman “*Duayla alay eder misin?*” sorusundan talep gibi bir mana ortaya çıkacaktır ki buda şiirin devamında ki “*Dua nelere kâdir, nereden bileceksin*” cümlesiyle muhteva açısından bir tezatlık söz konusu olacaktır. Nitekim herhangi bir şiiri değerlendirdiğimizde mutlaka öncesi ve sonrası ile muhteva açısından değerlendirmek gerekir. Dolayısıyla bu şiiri bir bütünlük içerisinde ele aldığımızda

---

M‘arife, Lübnan Beyrut: 2005 s. 104.

[392] A‘râf, 7/72.

[393] Yakub, *Divânü’l-İmâmi’ş-Şâfiî*, s. 41; Hafâcî, *a.g.e.*, s. 48; ez-Zu‘bî, *Divânü’l-İmâmi’ş-Şâfiî*, s. 17; Selîm, *a.g.e.*, s. 12; et-Tebba‘, *a.g.e.*, s. 36; el-Mistâvî *a.g.e.*, s. 18;

[394] Ural, s. 43.

hakiki manasıyla istifhamı anlamak doğru olmayacağından bunun mecazi anlamda anlamak daha doğru olacaktır. Şöyle ki şiiri bir bütünlük içerisinde değerlendirdiğimizde aslında uygun mananın "*Duayla alay etme ve küçümseme*" şeklinde muhataba bir uyarı ve onu nehiy (sakındırma) anlamında olmasıdır. Nitekim şiirin devamı "*Dua nelere kadir nereden bileceksin gecenin okları hedefi şaşmaz."* bu manayı doğrular niteliktedir. Hülasa şiirde ki istifham edatının hakiki anlamında değil de mecazi anlamlarından olan nehiy manasında kullanılarak muhataba nasihat içerikli bir mesaj verilmiştir.

c.(التَّنْبِيهُ / والإِسْتِبْعَادْ) Tenbîh /İstib'âd anlamı

Örnek:

أَيَقُولُ جَاوَزْتَ الفُرَاتَ وَلَمْ أَنَلْ * رَيّاً لَدَيْهِ وَقَدْ طَغَتْ أَمْوَاجُهُ[395]

Der mi yoksa? "Fırat'ı geçtim ama azgındı dalgaları, içemedim suyundan kana kana"

Şiirde geçen "أَيَقُولُ" kelimesinin başında ki soru edatı olan "أَ" "Hemze" istifham edatıdır. Bilindiği üzere asıl anlamı muhataba bilmediği bir husus ile ilgili bilgi talep etmektir. Fakat yine burada ki istifhamı hakiki manada yorumlamak doğru olmayacaktır. Çünkü şairin şiirde geçen "*Der mi yoksa?*" soru cümlesiyle gayesi muhataptan bilgi almak değildir. Nitekim bir şiiri değerlendirdiğimizde mutlaka öncesi ve sonrası ile muhteva açısından bir bütünlük içerisinde değerlendirmek gerektiğine değinmiştik. Dolayısıyla bizde bu şiiri bir bütünlük içerisinde ele alırsak bizleri istifhamın hangi anlamda kullanıldığı neticesine götürecektir. İmam Şâfiî bu şiirin öncesinde cömert olarak bilinen bir zatı ziyaret ettiğinden bahseder, fakat dönüşüşünde kendisinden hiç bir cömertlik, hediye ve ikram görmediğini dile getirir. O zata şunu söyler: halk içerisinde cömert olarak bilinen bir zatın ziyaretinden elim boş dönersem ailem ve beni tanıyanlar ziyaretin nasıl geçti diye bana sorsalar? "*Fırat'ı, geçtim fakat dalgalarının azgınlığından suyundan kana kana içemedim susuzum Hayırsever ve himmet sahibi olarak bilinen bir insanı ziyaret ettim fakat dünya gözümde küçüldü, bana kapılarını kapattı"* Der mi yoksa? (Kendisini kast

[395] Selîm, *a.g.e.*, s. 41; et-Tebba', *a.g.e.*, s. 53; el-Mistâvî *a.g.e.*, s. 40; Behcet, *a.g.e.*, s. 53; Hafâcî, *a.g.e.*, s. 63; Yakub, *Divânü'l-İmâmi'ş-Şâfîî*, s. 61.

ederek yani böyle mi diyeyim?) Sorusu aslında anlaşıldığı üzere burada muhataptan bilgi almak değil, bilakis muhataba halk nezdinde bilindiği gibi olması gerektiğini misafirine cimri davranmaktan da uzak durması gerektiğini ona tembihleyerek nasihatte bulunmuştur. Özetle şiirde geçen "أَيَقُولُ" kelimesinin başında ki soru edatı olan "أ" "Hemze" burada hakiki manada anlamanın doğru olmayacağını, bilakis mecazi'nin tenbîh (uyarma) ve istib'âd (uzak durmasını istemek) anlamında kullanımının daha doğru olacağını anlıyoruz.

d. (التَّهَكّمْ / وَالتَّحْقِيرْ) Tehekküm /Küçümseme anlamı

Örnek:

أَأَنْثُرُ دُرّاً بَيْنَ سَارِحَةِ البَهِمِ * وَأَنْظُمُ مَنْثُوراً لِرَاعِيَةِ الغَنَمِ[396]

İncimi saçayım? Davar sürüsü içinde, Koyun çobanlarına edebiyat mı dizeyim?

Şiirde geçen "أَأَنْثُرُ" kelimesinin başında ki soru edatı olan "أ" "Hemze" istifham edatıdır. Bilindiği üzere asıl anlamı muhataba bilmediği bir husus ile ilgili bilgi talep etmektir. Fakat yine burada da istifhamı hakiki manada yorumlamak doğru olmayacaktır. Çünkü şairin şiirde geçen "*saçayım mı?*" soru cümlesiyle gayesi muhataptan bilgi almak değildir. Nitekim bu şiirin ne amaçla söylenip yazıldığını bilirsek ve bunu bütünlük içerisinde değerlendirir isek bizleri istifhamın burada hangi anlamda kullanıldığı sonucuna götürecektir. Şöyle ki İmam Şâfiî Mısıra ilk vardığı sırada Maliki mezhebine mensup bazı öğrenciler onun ders halkasına iştirak ederler. İmam Şâfiî derslerinde bazı hususlarda İmam Malikin görüşlerine katılmadığını ve bunlara reddiyeler serdeder. Fakat bir süre sonra bu öğrenciler İmam Şâfiî'nin reddiyelerine ilmi cevaplar veremeyince sataşmaya ve sert bir üslupla karşılık vermeye çalışırlar. Onu hedef haline getirirler. Bunun üzerine İmam Şâfiî öğrencilerin yapmış oldukları bu uygunsuz tavırlarından ötürü onlara öfkelenir. Onların bu davranışlarıyla alay eder nahoş görerek ve küçümseyerek, durumlarını tahsil görmemiş kaba saba olan sürü çobanlarına benzetip, bunu şiire döker.[397]

---

[396] Behcet, *a.g.e.*, s. 92; Yakub, *Divânü'l-İmâmi'ş-Şâfiî*, s. 125; ez-Zu'bî, *Divânü'l-imâmi'ş-Şâfiî*, s. 75;
et-Tebba', *a.g.e.*, s. 109; Selîm, *a.g.e.*, s. 128; el-Mistâvî, *a.g.e.*, s. 110.

[397] Y'akub, *a.g.e.*, s. 125.

Hülasa şiirde geçen "*İncimi saçayım?*" Sorusu aslında anlaşıldığı üzere burada muhataptan bilgi almak değil, bilakis muhatabın yapmış olduğu davranışa bir eleştiri mahiyetindedir.

e. (التَّسْوِيَةُ) Tesviye anlamı

Örnek:

فَوَاللهِ لا أَدْرِي أَلِلْفَوْزِ وَالغِنى * أُسَاقُ إِلَيْهَا أَمْ أُسَاقُ إِلى القَبْرِ[398]

Vallahi bilmiyorum başarı ve zenginliğe mi? sevk ediliyorum yoksa kabre mi?

Şiirde geçen "أَلِلْفَوْزِ" kelimesinin başında ki soru edatı olan "أَ" "Hemze" istifham edatıdır. Bilindiği üzere istifhamın asıl anlamı muhataba bilmediği bir husus ile ilgili bilgi talep etmektir. Fakat önceki şiirlerde olduğu gibi burada da istifhamı hakiki manada yorumlamak doğru olmayacaktır. Çünkü şairin şiirde geçen "*başarı ve zenginliğe mi?*" soru cümlesiyle gayesi muhataptan bilgi almak değildir. Nitekim bu şiirin ne amaçla söylenip yazıldığını bilirsek ve bunu bütünlük içerisinde değerlendirir isek bizleri istifhamın burada hangi anlamda kullanıldığı sonucuna götürecektir. Şöyle ki: İmam Şâfiî hem farklı ilim ve kültürleri edinmek hem de öğrendiği ilimleri yaymak için Mekke'den Bağdat'a gider. Fakat gördüğü siyasi baskıdan ve iç çalkantılardan ötürü maddi ve manevi olarak epeyce yıpranır. O dönemlerde Mısır sakin ve refahlı olduğunu öğrenen İmam Şâfiî Bağdat'tan Mısıra gitmek ister ve yola koyulur yola koyulurken dilinden bahse konu olan şu şiir "*Vallahi bilmiyorum başarı ve zenginliğe mi? yoksa kabre mi? sevk ediliyorum*" dökülür. Anlaşıldığı üzere, Şiirde ki "*başarı ve zenginliğe mi? yoksa kabre mi?* " soru görünümlü cümleden İmam Şâfiî niyeti aslında muhataptan bilgi almak olmadığını anlıyoruz. Nitekim o bundan böyle hayatının geri kalanını Mısırda geçirmeyi planladığı için doğal olarak " *Mısırda ya ilim hayatımda başarı elde edeceğim ya da ömrüm kifayet etmeyecek orda vefat edeceğim*." şeklinde hayatında iki seçeneğin var olduğunu istifham edatı ile dile getirerek her iki seçeneğin de indinde eşit olduğunu dile getirmiştir.

---

[398] Behcet, *a.g.e.*, s. 65; Hafâcî, *a.g.e.*, s. 78; Y'akub, *a.g.e.*, s. 84; ez-Zu'bî, *Divânü'l-İmâmi'ş-Şâfiî*, s.47.

f. (التَّحَسُّرْ/ وَالْحُزْنْ) Tahassür/Üzüntü anlamı

Örnek:

فَفِي أيِّ شَيْءٍ تَذْهَبُ النَّفْسُ حَسْرَةً * وَقَدْ قَسَمَ الرَّحْمنُ رِزْقَ الخَلائِقِ[399]

Nefis neye yanar üzülür ki? Mahlûkatın rızkını Allah bölüştürmüşken

Şiirde geçen "أيِّ" edatı " *hangi* " anlamında olup soru edatlarındadır. Bu istifham edatıyla müsbet veya menfi bir hüküm ifade etmeyen hükümler hakkında bilgi talep etmektir. Bu tariften anlaşıldığı üzere bu edatla muhataba bilmediği bir husus ile ilgili bilgi talep etmektir. Fakat önceki şiirlerde olduğu gibi burada da istifhamı hakiki manada yorumlamak doğru olmayacaktır. Çünkü şiiri bir bütünlük içerisinde değerlendirmek gerektiğinden bahsetmiştik. Nitekim İmam Şafiî her insan maddi olarak sıkıntı yaşar nefsi endişelenir ve bu duruma üzülür. Bunun üzerine nefsi teselli etme mahiyetinde nasihatte bulunarak dört kıtadan oluşan bir şiir söyler. Şiirin başında İmam Şafiî rızık hususunda nefsine, Allaha tevekkül ettiğinden ötürü denizin derinliklerinde yaşamak zorunda kalsa, dili işlevsiz olup konuşamazsa dahi onun rızkını vereceğinden şüphesinin olmadığından bahseder.[400] Bahse konu olan en son mısrasın da ise "*Nefis neye yanar üzülür?* " şiirini söyler. Bu değerlendirmeden sonra İmam Şafiî'nin bu "أيِّ"edatıyla nefsinden bilgi almak niyeti olmadığını anlıyoruz. Aslında nefsine tasalanması, endişe ve üzüntü duymasının yersiz olduğunu ifade ederek nasihatte bulunmuştur. Dolayısıyla "*Nefis neye yanar üzülür?* " cümlesinden kasıt şu olsa gerek. (Ey nefis endişelenme, üzülme, geçmişe hasret çekip yanma). Hülasa burada "أيِّ" edatıyla soru anlamı değil de hasret ve üzüntü dile getirilmiştir.

4. TEMENNİ

İkinci bölümde, kısaca temennî kelimesi "تَفَعُّلْ" babının vezninde olup " تَمَنَّىَ " fiilinin masdarı olduğunu lugatte; dilemek, rağbet edilen şeyin kendisinde olmasını arzulamak gibi anlamlara geldiğini, ıstılahta ise; meydana gelmesi imkânsız ya da

---

[399] Behcet, *a.g.e.*, s. 80; Yakub, *Divânü'l-İmâmi'ş-Şâfiî*, s. 109; ez-Zu'bî, *Divânü'l-İmâmi'ş-Şâfiî*, s. 66;
Selîm, *a.g.e.*, s. 110; et-Tebba', *a.g.e.*, s. 91; el-Mistâvî, *a.g.e.*, s. 87.

[400] Selîm, *a.g.e.*, s. 109; et-Tebba', *a.g.e.*, s. 91.

uzak ihtimal olması sebebiyle arzu edilen şeyin meydana gelmesini ummaksızın talep etmektir şeklinde tarifini yapmıştık.

Temenninin iki kısımdan meydana geldiğini, Birincisi, gerçekleşmesi imkânsız olduğu için gerçekleşmesi mümkün olmayan bir şeyi istemektir. İkincisi ise, gerçekleşmesi imkân dâhilinde olup, ulaşılması çok zor bir şeyi talep etmek olduğunu örnekleriyle yer vermiştik. Ayrıca temenni üslûbu için dört edat kullanıldığını. Arapçada bu dört edat içerisinde temennî anlamını ifade eden asıl kelime ise " لَيْتَ " olduğunu bununla birlikte, " هَلْ - لَوْ - لَعَلَّ " kelimelerinin de, temennî anlamında kullanılabileceğini değinmiştik.

Divandaki temenni üslubu içerikli şiirlerini incelediğimizde diğer inşâî üsluplara nispeten kullanımının çok az olduğu neticesine vardık. Ayrıca şiirlerde temenni edatları içerisinde temenni üslubunu ifade eden sadece " لَيْتَ " edatının kullanımını gördük. Geri kalan " هَلْ - لَوْ - لَعَلَّ " edatları ise temenni anlamında kullanımına rastlamadık. Divanda geçen temenni örneklerini inceleme sonucunda tümünün hakiki manada kullanıldığını gördük. mecazi anlamda ise hiç kullanılmadığı neticesine vardık.

a. (التَّمَنِّي) Temenni anlamı

Örnek:

لَيْتَ الكِلاَبَ لَناَ كَانَتْ مُجاَوِةً * وَلَيْتَناَ لاَ نَرَى مِمّاَ نَرى أَحَداً[401]

Keşke köpekler komşumuz olsalardı ve keşke görmeseydik gördüklerimizden hiç kimseyi

Şiirde geçen "لَيْتَ" edatı " *Keşke* " anlamında olup temennî edatlarındadır. Temennî: meydana gelmesi imkânsız ya da uzak ihtimal olması sebebiyle gerçekleşmesini ummaksızın bir şeyi arzu etmektir.

Şiirdeki temenniyi anlayabilmek için şiirin devamını okumak ve ne amaçla söylendiğini bilmek konu hakkında net olarak fikir sahibi olmamızı sağlayacaktır. Muhammed İbrahim Selim'in (*Dîvânü'l-İmâm eş-Şâfiî el- Müsemma bi-cevherü'n-nefîs*) adlı eserinde bu hususu dile getirmektedir. Şöyle ki: asırlar ve zaman geçtikçe

[401] Hafâcî, *a.g.e.*, s. 67; ez-Zu'bî, *Divânü'l-imâmi'ş-Şâfiî*, s. 36; Selîm, *a.g.e.*, s. 49; et-Tebba', *a.g.e.*, s. 62; el-Mistâvî, *a.g.e.*, s. 44.

insanların ahlaki olarak yozlaştıklarını gören İmam Şafiî " *keşke köpekler komşumuz olsalardı da bu tür insanları görmeseydik ve yaşamak zorunda kalmasaydık. Çünkü köpekler geceleyin bağlı olduğu yerden havlamalarıyla oranın bir yerleşim yeri olduğunu burası benim kontrolüm altındadır eğer yaklaşırsanız saldırırım diye uyarıda bulunur. Bir nevi tehlikeyi haber vererek yardımcı olurlar. Ama insanlar yapacağı kötülükleri asla haber vermezler*."[402] En sonunda ise "*Eğer mutlu yaşamak istersen insanlardan uzaklaş yalnızlığınla arkadaş ol*" der.
Anlaşıldığı üzere İmam Şafiî şiirdeki " لَيْتَ " " *Keşke* " temenni edatıyla imkânsız olan "*köpeklerle komşu olmayı*" arzu etmektedir.

b. (التَّمَنِّي) Temenni anlamı

Örnek:

فَيَا لَيْتَ شِعْرِي هَلْ أَصِيرُ لِجَنَّةٍ * أُهَنِّأُ وَإِمَّا لِلسَّعِيرِ فَأَنْدَمَا[403]

Keşke bir bilebilseydim! Cennete girip huzura mı kavuşacağım yoksa ateşe girip pişman mı olacağım.

Şiirde geçen "لَيْتَ" edatı " *Keşke* " anlamında olup temennî edatlarındadır. Temennin meydana gelmesi imkânsız ya da uzak ihtimal olması sebebiyle gerçekleşmesini ummaksızın bir şeyi arzu etmek olduğunu değinmiştik.
Bu şiirde de" لَيْتَ " " *Keşke* " temenni edatıyla imkânsız olan "*Cennet ve Cehenneme gireceği bilgisini*" bilmeyi arzu etmektedir.

5. NİDÂ

İkinci bölümde, kısaca nidânın, seslenmek, çağırmak, davet etmek gibi anlamlara geldiğini, Istılahta ise, kendisine seslenilen muhatabın,أَدْعُوا çağırıyorum veya أُنَادِي sesleniyorum fiilinin yerine lafzen veya takdîren geçen bir harf ile seslenene yönelmesini talep etmektir şeklinde tanımı yapmıştık.

[402] Selîm, *a.g.e.*, s.49.
[403] Behcet, *a.g.e.*, s. 95; Selîm, *a.g.e.*, s. 135; et-Tebba', *a.g.e.*, s. 107; el-Mistâvî, *a.g.e.*, s. 102.

Nidâ için kullanılan edatlar toplamda sekiz tane olduğunu, bunlardan “ أَ ” ve “ أَيْ ” yakına seslenmek için, “ آىْ، يآ، أَيآ، هَيآ، وَآ، آ ” ise, uzağa seslenmek için kullanıldığına değinmiştik.

Divanlarda ki nidâ üslubu içerikli şiirleri incelediğimizde bu edatlar içerisinde en sık kullanılan edatın “ يآ ” “Ya” olduğu neticesine vardık.

a. (الدُّعاَءْ) Dua anlamı

Örnek:

إِلَيْكَ إِلَهَ الخَلْقِ أَرْفَعُ رَغْبَـتِي * وَإِنْ كُنْتُ يَا ذَالْمَنِّ وَالْجُودِ مُجْرِما[404]

Sana yöneltiyorum isteklerimi ey mahlûkatın ilahı
Her ne kadar mücrim olsam da, Ey lütuf ve cömertlik sahibi!

Bu şiiri okuyunca tüm cümlelerinin dua manasını içerdiği hemen anlaşılmaktadır. Özellikle mevzu bahis olan husus ise şiirde “إِلَهَ الخَلْقِ ” ile “يَا ذَالْمَنِّ ” cümlelerin başında bulunan nida edatı olan “ يَا ” ile dua anlamı pekiştirilmiştir.[405] Şöyle ki: Nida edatı olan “ يَا ” harfinin asıl anlamı uzağa seslenmek içindir. Bazen de mecazi olarak da manayı pekiştirme amaçlı yakındaki muhataba seslenmek için de kullanılır.[406] Bundaki gaye ise muhatabını mertebe açısından kendisinden üstün görerek, onun şanının ve mertebesinin yüceliğine ve tazimine işaret etmek içindir. Şiirde ki “*Ey mahlûkatın ilahı*” ve “*Ey lütuf sahibi*” cümlesi bir bakıma “*Ya rabbim en yüce sensin, talebim ve duam sadece sanadır.*” demektir. Hülasa bu şiirde nida edatıyla seslenilen Rabbe hem tazim hem de dua ve iltica manası vardır.

b. (التَّعْظِيمْ) Tâzim anlamı

Örnek:

يآ رآكِباً قِفْ بِالْمُحَصَّبِ مِنْ مِنىَ * واهْتَفْ بِقاَعِدِ خِيفِهاَ وَالنّاَهِضِ[407]

---

[404] Behcet, *a.g.e.*, s. 95; Yakub, *Divânü'l-İmâmi'ş-Şâfiî*, s. 129; Selîm, *a.g.e.*, s. 135; et-Tebba‘, *a.g.e.*, s. 107;
[405] “إِلَهَ الخَلْقِ ” cümlesinde nida harfi hasr'dan dolayı hazf edilmiştir. Aslı “ يَا إِلَهَ الخَلْقِ ”dir.
[406] Tabâne, Mu‘cemü'l-Belağa, s. 747; Fehd Hasan Hecres, *a.g.e.*, s. 60.
[407] Behcet, *a.g.e.*, s. 95; Hafâcî, *a.g.e.*, s. 89; Yakub, *Divânü'l-imâmi'ş-Şâfiî*, s. 93; ez-Zu‘bî, *Divânü'l-İmâmi'ş-Şâfiî*, s. 55; Selîm, *a.g.e.*, s. 89; et-Tebba‘, *a.g.e.*, s. 107; el-Mistâvî, *a.g.e.*, s. 72.

Dur ey süvari! Mina'nın çakıllığında, seslen dağın eteklerinde duran ve oturanlara

Şiirde geçen "يآ راكِباً" cümlesindeki "Ya" edatı " *Ey* " anlamındadır. Nida edatı olan " يَا " harfinin asıl anlamı uzağa seslenmek içindir. Bazen de mecazi olarak da muhataba çağrılan şeyin önemini ifade etmek için de kullanılır. Bundaki gaye ise nida edilen şeyin önemine binaen tazimine işaret etmek içindir. Şiirde ki "*Dur ey süvari* " cümlesinde ki nida edatı ile İmam Şafiî, muhatabına tembihte bulunup dikkat etmesini sağlayarak " *Mina'nın çakıllığında, Seslen, duran ve oturanlara dağın eteklerinde*" cümlesi ile de nida edilen şeyin (*Mina'nın*) saygınlığını ve tazimini muhataba ifade etmiştir. Hülasa bu şiirde nida edatıyla, nida edilen şeyin (*Mina'nın*) önemli bir mekân olduğu hasebiyle bu yerin saygınlığına ve tazimine işaret vardır.[408]

c. (التَّعَجُبْ / وَالتَّوْبِيخْ) Taaccüp / Tevbih anlamı

Örnek:

يا وَاعِظَ النَّاسِ عَمّاَ أَنْتَ فاَ عِلُهُ * يا مَنْ يُعَدُّ عَلَيْهِ العُمرُ بِالنَّفَسِ[409]

Ey insanlara öğüt verip'te aksini yapan sen. Ey ömrü nefes nefes sayılıp tükenen

Şiirde geçen "يا وَاعِظَ" cümlesindeki "Ya" edatı " *Ey* " anlamındadır. Nida edatı olan " يَا " harfinin asıl anlamı uzağa seslenmek içindir. Bazen mecazi olarak da taaccüp ve tevbih anlamında da kullanılır.[410] Bundaki gaye ise muhataba yapmış olduğu veya yapılmakta olan şeyin şaşılacak bir şey olduğunu veyahut hoşuna gitmediğini bildirmektir. Bu şiirde de "يا وَاعِظَ " cümlesindeki nida edatıyla muhataba, vermiş olduğu nasihatlerin aksini yapması hayret ve şaşılacak bir durum olduğunu dolayısıyla bu eylemin kınamayı gerektirdiğini nasihat yoluyla bildirilmiştir. Hülasa bu şiirde nida edatı olan "يا" asıl anlamı olan seslenme manasında değil de mecazi anlamlarından olan taaccüp ve tevbih manasında kullanılmıştır.

---

[408] Reb'i b. Süleyman'dan rivayet edilir ki şafiî Mekke'den Mina'ya her gidişinde bu şiiri tekrarlardı. Selîm, *a.g.e.*, s. 89; Behcet, *a.g.e.*, s. 74.

[409] Hafâcî, *a.g.e.*, s. 86; Yakub, *Divânü'l-İmâmi'ş-Şâfiî*, s. 87; ez-Zu'bî, *Divânü'l-İmâmi'ş-Şâfiî*, s. 51; et-et-Tebba', *a.g.e.*, s. 75; el-Mistâvî, *a.g.e.*, s. 68.

[410] https://journals.iugaza.edu.ps/index.php/IUGJHR/article/download/776/7, (erişim tarihi: 21.10.2019)

d. (التَّحْذِيرْ) Sakındırma anlamı

Örnek:

يَاَ مَنْ يُعاَنِقْ دُنْيا لاَ بَقاَءَ لَهاَ * يُمْسِي وَيُصبِحُ فِي دُنْياَهُ سَفّاَرا[411]

Ey fani dünyaya sarılıp kucaklayan, sabah ve akşam dünyasında çokça yolculuk yapan

Şiirde geçen " يَاَ مَنْ يُعاَنِقْ " cümlesindeki "Ya" edatı " *Ey* " anlamındadır. Nida edatı olan " يَا " harfinin asıl anlamı uzağa seslenmek içindir. Bazen mecazi olarak da tahzîr (sakındırma) anlamına da gelmektedir. Bundaki gaye ise muhatabı bir şeyden sakındırmaktır. Bu şiirde de " يَاَ مَنْ يُعاَنِقْ " cümlesindeki nida edatıyla muhataba, dünyanın zevk ve sefasına dalıp dört elle sarılanlara, yolcu olduklarını unutmamaları gerektiği hususunda bir uyarıda bulunulmuştur. Hülasa bu şiirde nida edatı olan "يَاَ" asıl anlamı olan seslenme manasında değil de mecazi anlamlarından olan tahzîr manasında kullanılmıştır.

e. (التَّحَسُّرْ) Tahassür anlamı

Örnek:

يَا لَهْفَ نَفْسِي عَلَى مَالٍ أُفَرِّقُهُ * عَلَى المُقِلِّينَ مِنْ أَهْلِ المُرُوآتِ[412]

Ah nefsim, yazıklar olsun sana, onurlu muhtaçlara verdiğin mala

Şiirde geçen "يَا لَهْفَ نَفْسِي " cümlesindeki "Ya" edatı " *Ey* " anlamındadır. Nida edatı olan " يَا " harfinin asıl anlamı uzağa seslenmek içindir. Bazen mecazi olarak da tahassür (üzülmek,) anlamına da gelmektedir. Bundaki gaye ise muhatabın bildiği bir şeyi ikrar ve itiraf etmesidir. Bu şiirde de " يَاَ مَنْ يُعاَنِقْ " cümlesindeki nida edatıyla, yoksul, onurlu ve muhtaç olup yardım talep eden muhataba, ihtiyacını giderecek

---

[411] Behcet, *a.g.e.*, s. 62; Hafâcî, *a.g.e.*, s. 76; Yakub, *Divânü'l-İmâmi'ş-Şâfiî*, s. 75; ez-Zu'bî, *Divânü'l-İmâmi'ş-Şâfiî*, s. 42; Selîm, *a.g.e.*, s. 65; et-Tebba', *a.g.e.*, s. 71; el-Mistâvî, *a.g.e.*, s. 55.

[412] Behcet, *a.g.e.*, s. 51; Hafâcî, *a.g.e.*, s. 58; Yakub, *Divânü'l-İmâmi'ş-Şâfiî*, s. 58; ez-Zu'bî, *Divânü'l-İmâmi'ş-Şâfiî*, s. 28; Selîm, *a.g.e.*, s. 33; et-Tebba', *a.g.e.*, s. 48; el-Mistâvî, *a.g.e.*, s. 37.

şekilde yardım edemediğinden, üzüntüsünü dile getirmiştir. Nitekim şiirin devamında " *Bir ihtiyaçtan ötürü benden yardım talebinde bulunan ve yanımda verecek malım olmadığından ötürü bu kimselerden özür dilerim* "[413] bu üzüntüyü net ifade ettiğini görmekteyiz. Hülasa bu şiirde nida edatı olan "يَا" asıl anlamı olan seslenme manasında değil de mecazi anlamlarından olan tahassür üzüntü manasında kullanılmıştır.

[413] et-Tebba', *a.g.e.*, s. 48.

SONUÇ

Büyük bir İslam âlimi olan İmam Şâfiî her ne kadar fıkıhçı yönüyle meşhur olsa da aynı zamanda Arap dili ve edebiyatı alanında da otoritesi Asma'î, Câhiz ve el-Mazenî gibi meşhur Arap edebiyatçıları ve dilbilimcileri tarafından kabul edilmektedir. Hatta onun edebiyatçılığı, zaman itibariyle fıkıhçı kimliğinden daha öncedir. Nitekim İmam Şâfiî'nin elli dört yıllık ömrünün yaklaşık yirmi yılını Arap dilinin fesahati ve inceliklerini öğrenmek için uğraştığı rivayet edilmektedir. Onun *el-Üm* adlı eseri başta olmak üzere ve diğer eserlerinde de eski ve fasih Arapçayı sıkça kullanması, bu alanda kendisi hakkında yapılan bütün olumlu yorumları ve "Eğer şiir, ulemanın kadrini düşürmeseydi, bugün ben, Lebid'ten daha büyük şair olurdum." sözü de bu alandaki konumunu haklı çıkarır niteliktedir. Kendisinden sonra gelen edebi şahsiyetler de onun edebi kişiliğini kabul ederek bunu övgülerle dile getirmektedirler. Kanaatimizce bu övgünün arka planında onun fasih Arapçayı ve cahiliye şiirlerini öğrenmek için yaklaşık yirmi yıl çölde Hüzeyl kabilesi içinde ikamet etmesi yatmaktadır. İmam Şafiî, Hüzeyl kabilesinde kaldığı uzun yıllar boyunca Arapçasını ve edebiyat bilgisini geliştirirken bir yandan da onlardan özellikle şiiri öğrenir. İmam Şafiî şiir alanında kendini çok geliştirir. Hatta Hüzeyl kabilesinin şiirlerini Hüzeylîler'den daha iyi aktardığı rivayet olunur. Bu bağlamda el-Câhiz şöyle der: ''İlimde derinleşen âlimlerin eserlerini, teliflerini okudum ve tetkik ettim. İmam Şâfiî'den daha iyi yazan görmedim. Onun ağzından çıkan sözler adeta inci taneleriydi.''

İmam Şafiî, şiirlerinde çok farklı konulara temas ederek amaçladığı mesajını anlaşılır bir şekilde, çok sağlam ve net ifadelerle muhatabına aktarmıştır. O, şiirinin sıradan halk kitlelerince de anlaşılması için çaba göstermiştir. Çok sade ve anlaşılır bir dil kullanan İmam Şâfiî'nin divanı bizlere bunu açıkça göstermektedir. O bazı edebiyatçıların "En iyi şair şiirinde anlaşılması zor olan kelimeleri kullanan şairdir." görüşünü benimsememiştir." Şiirlerindeki kelimelerin dizimi ve anlam güzelliği ile

adeta okuyucusunu içine çeken bir yapıya sahip olmakla beraber konu bakımından da geniş bir yelpazeye sahiptir. Bununla birlikte yapısal açıdan ve üslup açısından da cahiliye dönemindeki şiirleri aratmayacak derecede estetik bir özelliğe sahiptir. İmam Şafiî'nin edebî kişiliğinin oluşumunda almış olduğu Kur'ân, hadis, dil ve edebiyat eğitiminin etkisi açıkça görülmektedir. Onun şiirleri, mana zenginliği açısından bakıldığında, Abbasî döneminin ilk şairlerinden olan Ebü'l-Esved ed-Düelî, Sâbık el-Berberî, Halîl b. Ahmed gibi şairlerin şiirleri ile aynı kategoridedir. Ayrıca İmam Şâfiî'nin şiirleri, şiirde örnek aldığı ve etkilenmiş olduğu eski dönem şairlerinden olan İmruülkays, Lebîd, Tarafe, Nabigâ ez-Zübyânî gibi kimselerin şiirleriyle, üslup ve güzellik bakımından yarışacak düzeydedir.

İmam Şâfiî'nin şiirleri, konu bakımından zengin bir çeşitliliğe sahiptir. Şiirlerinde genel olarak; inanç, hikmet, ahlak, adap, nasihat, tasavvuf, züht, ilim, eğitim, hayat tecrübeleri gibi farklı konuları işlerken amaçladığı çerçevede açık ve net ifadelerle toplumun her kesimine hitap edebilmiştir.

İmam Şâfiî'nin şiirlerinde o güne kadar henüz isimleri konmamış, bir disiplin haline gelmemiş olan belâgat uygulamalarının neredeyse tümüne rastlamak mümkündür. Örneğin çalışmamızda ele aldığımız meani ilminin önemli konularından inşâî cümleler, onun şiirinde sıkça kendine yer bulur.

Belâgat âlimleri inşayı, talep içerip içermemesi hasebiyle "Talebî ve Gayr-i talebi" olarak iki kısımda incelemişlerdir. "Gayr-i talebi inşâ", bu isimlendirmeden de anlaşılacağı üzere bir talebe (isteğe) delalet etmeyen inşâî sözdür. "Taacüb", "övme", "yerme", "yemin" gibi çeşitli sığaları (üslupları) mevcuttur. Çoğu belâgat âlimi tarafından nahvi ilgilendirdiği gerekçesiyle meânî ilminin konuları arasında "gayr-i talebi inşâ" sayılmamıştır.

Talebî inşâ, söylendiği esnada kendisiyle bir talepte bulunulan sözdür. Sözü söyleyen kişi, o anda talebinin mevcut olmadığı inancındadır. Ancak sözün söylenmesinden sonra, o kişinin talebi gerçekleşir. Talebi inşâî, genel olarak meânî ilminde şu başlıklar altında ele alınır: Emir, Nehiy, İstifham, Temennî ve Nidâ. Bu yapılar Arap dilinde hakiki anlamda kullanıldığı gibi mecazi anlamda da kullanılır. İmam Şâfiî'nin ağırlıklı olarak ise inanç, hikmet, ahlak, adap, nasihat, tasavvuf, züht, ilim vb. konularına yer verdiği şiirlerine baktığımızda talebi inşâî yapıların sıkça yer aldığını gördük. Özellikle bu yapıların mecazi anlamda kullanılmasına dair örnekleri onun şiirinde bolca rastlamak mümkündür. İnşâ cümlelerine mecazi manalar

yüklemek, ifade zenginliği sağlaması, muhataplara anlamı yakından hissettirmesi, kuvvetli ve kalıcı etki sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

Abdul Mun‘îm Hafâcî, *Divânü’ş-Şâfiî*, Mektebetü’l-Külliyeti’l-Ezheriyye, Kahire, 1985,

Abdurrahman el-Mistâvî, *Divânü’l-imâmi’ş-Şâfiî*, Dâru’l-M‘arife, Lübnan Beyrut: 2005.

Abdülhadi el-fadlî, *Muhtasarün-Nahv*, Darüş-şurûk, Cidde, 1980.

Abdülazîz Atîk, *fi’l-Belâgati’l-‘arabiyye ‘İlmü’l-Meânî el-Beyân el-Bedî‘*, Dâru’n-Nahdati’l arabiyye, Beyrut, ts.

Ahmed Abdüsselam Nehrâvî, *el-İmamü’ş-Şâfiî fi Mezhebeyhi’l-Kadîm ve’l-Cedid*, Mektebetü’ş-Şebâb, Kahire 1988.

Akdemir, Hikmet, *Belagât Terimleri Ansiklopedisi*, Nil Yayınları, İzmir 1999.

Akyüz, Vecdi, *Dört Mezhep İmamı*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999.

Ali el-Carım, Mutafa Emin, *el-Belâgatü’l Vâzıha*, Mektebetü’l Büşra, Pakistan, 2010.

_____, *el-Belâgatü’l Vâzıha*, Dâru’l-Fikr, Beyrût 2007.

Bayraktar, Saliha Ayyıldız, *Haber ve İnşâ Üslûbu’nun Yusuf Sûresindeki Anlam Yansımaları*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri, Sivas 2009 s. 29.

Bedevi Tabâne, *Mu‘cemü’l-belaga*, Dâru’r-Rifâ’î, Riyad 1988.

Beyhakî Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn, *Menâkıbü’ş Şâfiî*, Dâru’t-Türâs, Mısır.

Beyzâvî, Nâsırüddîn Ebû Sa'îd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl,* c. I-V, nşr. eş-Şeyh 'Abdülkadir 'İrfan el-'Aşşâ Hassûne, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1416/1996.

Bilal Aybakan, " Şafiî ", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2010, c. 38.

Bilir, Mevlana İbrahim Asım, " İmam Şafiî, Hayatı, Eserleri, Hukukçu Kimliği ve Fıkıh Usulü *", Birikimler Dergisi* 2013, Sayı 4.

Bulut, Ali, *Hamza b. Turgut el-Aydınî,* ve *el-Hevâdî fî şerhi'l-Mesâlik,* Samsun 2009.

Dağcı, Şamil, ''İmam Şafiî'nin Hayatı ve Fıkıh Usulü İmindeki Yeri", *Diyanet Dergisi,* cilt:32, Sayı, 2, Ankara, 1996.

Duman, Soner, Şafiî'nin Kıyas Anlayışı, Doktora tezi, *Marmara Üniversitesi*, İstanbul 2007.

Ebu'l-Atâhiye, Ebû İshâk İsmail b. el-Kasım b. Süveyd, *Dîvân*, Darû Beyrût Lit-tibâa' ven-neşr, Beyrut: 1986.

El-Hamevî, Yâkût bin Abdillah el-Bağdâdî, *Mû'cemul-Üdeba',* Darü'l-Garbi'l İslami, Amman Lübnan 1993.

Fâzıl Sâlih Sâmerrâî, *Mea'nin-Nahv,* Dar-ül Fikri-l Ârabi, Amman, Cilt 4, 2000.

Hatîb el-Kazvînî, Muhammed b. Abdurrahman Celâlüddîn, *et-Telhîs fî U'lûmi'l Belâğa,* (Thk. Abdurrahman el-Berkûkî) Daru'l fikri'l a'rabi, y.y. 1932. s. 168.

Hulusi Kılıç, " Belâgat ", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1992, c. 5, s. 384-387.

H. Yunus Apaydın, " Nehiy ", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2006, c. 32, s. 544-547.

Irmak, Mustafa, Arap Belâgatında Haber-İnşâ Meselesi, Doktora Tezi, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,* İstanbul 2011.

İmil Bedî Yakub, *Divânü'l-imâmi'ş-Şâfiî*, Darü'l Kütüb-il Ârabi, Beyrut,1996,

İsmail Durmuş, “ Meânî ”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2003.

_____, “ İnşâ ”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2000.

İbn İmâd, Ebü’l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî, *Şezerâtü’z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb*, Daru İbn Kesir, Beyrut ts.

Kahyaoğlu, Yasin, “ Şafii’de Dil ve Edebiyat ” *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 27, 2012.

Karaman, Hayrettin, *İslam Hukuk Tarihi*, Nesil yay. İstanbul, 1989.

Kazvînî, Hatib Celâluddîn Muhammed b. Abdirrahmân, *el- Îzah fi U‘lumi’l-Belâğa, el-Meânî el-Bed‘î*, nşr. İbrahim Şemsüddîn Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, (1.Bsk.), Kâhire 2003.

Meydânî, Abdurrahman, Hasan Habenneke, *el-Belâgat'ül-‘Ârabiyye, Üsüsühâ ve ‘Ulûmuhâ ve Fünûnuhâ*, I-II, Dâru’l-kalem/ ed-Dârü’ş-Şâmiye, Dımaşk/Beyrut, (1416/1996), cilt 1.

Mücahit Mustafa Behcet, *Divânü’l-İmâmi’ş-Şâfiî*, Dâru’l-Kalem, Dımaşk 1999.

Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir er-Razi, *Muhtâru’s-sıhâh*, Thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed Mektebetu’l asriyye Dâru’n-Nemûzeciyye, Beyrut, 1999.

Muhammed Afif ez-Zu‘bî, *Divânü’l-imâmi’ş-Şâfiî*, Dâru’l-Cîl, Beyrut, 1974,

Muhammed Ebu Zehrâ, *Tarih’ül Mezahib’il Erba‘â*, Darü’l-fikri’l-arabiyye, Kâhire Mısır

_____, *eş-Şafiî Hayâtühû ve ‘Asruhû- Ârâ’ühû ve Fıkhuhu*, Darül fikril Arabî, Kahire, 978, s. 407.

Muhammed Abdülmün‘im Hafâcî, *Divânü’ş-Şafi’î Habri’l-Ümme ve İmâmi’l-Eimme*, Âlemü’l-Kütüb, Beyrut.

Muhammed İbrahim Selîm, *Dîvânü’l-İmâm eş-Şâfiî el- Müsemma bi-cevherü’n-nefîs fî-şi‘ri’l-İmâm Muḥammed b. İdrîs*, Mektebetu İbn’i Sina, Kahire ts.

Nasrullah Hacımüftüoğlu, *İ'caz ve Belagât Deyimleri*, Ekev Yayınevi, Erzurum 2001, s. 10.

_____, " Bedî' ", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1992.

Ömer Faruk et-Tebba', *Divânü'l-imâmi'ş-Şâfiî*, Dâru'l-Erkam Bin Erkam, Lübnan Beyrut ts.

Râgıp el-İsfehânî, Ebü'l Kâsım el-Huseyn b. Muhammed, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, (Thk. Safvân Adnan ed-Dâvudî), Dâru'l Kalem ed-Dâru'ş-Şâmiye, Dımaşk-Beyrut, 1992.

Ramazan Ahmed Abdu Rabbihi el-Usfûr, *el-İmamü'ş-Şâfiî Fakihen ve Muhaddisen*, Mektebetu Vehbe, Kahire, 2000.

Razi, Fahruddîn Ebû Abdillah Muhammed b. Ömer b. Hasen b.Huseyn et-Tîmî, *Mefâtîhu'l- Gayb*, Dâru İhyaî't-Turâsi'l-'Arabî, cilt, XXXI, Beyrut, 1999.

_____,*Menâkıbü'l-İmâmi'ş-Şafi'î*, Thk. Dr. Ahmed Hicazî es-Şekka, Mektebetü'l- Külliyeti'l-Ezheriyye, Kahire: 1986

Salim Öğüt, "Emir", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1991, c. 11, s. 119-121.

Teftâzânî, Sa'duddîn, *el-Mutavvel, Şerhu telhîsü-l miftâhil-'ulûm*, Thk. Abdülhamîd Hindâvî Dârul-kütübil 'ilmiyye, Beyrut, 2001.

Seyyid Ahmed Haşimî, *Cevahiru'l-belaga*, Beyrut, el-Mektebetü'l- Asriyye, 2010.

Sîbeveyhi, Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber, el Hârisî, *el-Kitab*, Thk. Abdüsselam Muhammed Harun, Darû Ğarib, 3. Baskı, Kahire, 1988, Cilt 1, s. 312.

Şafiî, Ebû Abdillah Muhammed b. İdrîs, *el-Üm*, (Thk. Rıfat Fevzi Abdülmüttalib), Darü'l Vefa, Kahire, 2001.

Şafiî, *el-Üm*, (Çev. Musa Özdemir), Buruc Yayınları, İstanbul, 2011.

Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ud b. Fahrüddîn Ömer b. Burhanüddîn Aabdillâh el-Herevî el-Horâsânî, Muhtasarü'l-Meânî, nşr. Hacı Ahmet Hulusi, Dersaadet, İstanbul.

Uçar, Hasan, “ İmam Şâfiî’nin Şairliği ve Şiirlerinin Belâgat Açısından Tahlili ”, *Ekev Akademi Dergisi*, Sayı 63, 2015.

Uzun, Tacettin, ‘‘İmam Şâfiî’nin Edebî Kişiliği Üzerine”, *Marife Dergisi*, Sayı 1, 2002.

Yavuz, Elif, *Belâgat İlminde Haber Ve İnşa Bakara Suresi Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri, Sakarya 2019.

Zemahşerî, Ebû’l Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Ahmed, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmıdı’t-Tenzîl ve ‘Uyûni’l Ekâvîl fî Vücûhit Te’vîl*, (Thk. Âdil Ahmed Abdu’l Mevcûd-Ali Muhammed Muavvız), I-VI, Mektebetu’l-‘ubeykân, Riyad, 1998.

Zeynep Ünver, *Arap Belâgatında İnşâ-i Talebî Nisâ, Mâide, En’âm Sûreleri Örneği*, Yüksek lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri, İstanbul 2018.

https://journals.iugaza.edu.ps/index.php/IUGJHR/article/download/776/7, (erişim tarihi:21.10.2019)

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER	
Adı Soyadı	Muhammed YILMAZ
Doğum Yeri	KULP
Doğum Tarihi	10.05.1984
EĞİTİM BİLGİLERİ	
Lisans Öğrenimi	Dicle Üniversitesi, İlâhiyat Fakültesi
Bildiği Yabancı Diller	Arapça
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurum	Diyanet İşleri Başkanlığı
Görevi/Pozisyonu	Vaiz
Tecrübe Süresi	2011'den beri Diyanet İşleri Başkanlığında
KATILDIĞI KURSLAR	
Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yüksek İhtisas Merkezi (3 yıl) Vaizler için Düzenlenen Hizmet içi Eğitim Kursu Ceza evi Vaizlerine Yönelik Hizmet içi Eğitim Kursu	
ADRES-İLETİŞİM	
Adres	Ertuğrul Mah. 3103. Sok. N0: 14 Daire.7 Torbalı/İZMİR
İletişim	Aciz.21@hotmail.com